JACOBI FACCIOLATI

EXERCITATIONES

In duas priores

CICERONIS

ORATIONES.

Editio altera,

Cui adjecta est Epistola ad

QUINCTUM FRATREM

ASIÆ PRÆTOREM

DE RATIONE

REGENDÆ PROVINCIÆ.



PATAVII Typis Seminarii MDCCXXXI.
Apud Joannem Manfrè
SUPERIORUM PERMISSU.







H. Keylbrouck Eques delin: et sculp.

JACOBI FACCIOLATI

EXERCITATIONES

In duas priores

CICERONIS

ORATIONES.

Editio altera,

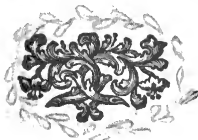
Cui adjecta eſt Epiſtola ad

QUINCTUM FRATREM

ASIÆ PRÆTOREM

DE RATIONE

REGENDÆ PROVINCIÆ.



PATAVII Typis Seminarii MDCCXXXI.
Apud Joannem Manfrè
SUPERIORUM PERMISSU.

ILLUSTRISS. ac REVERENDISS. D.

JOANNI

ARCHIEPISCOPO

MINOTTO - OTTHOBONO

EPISCOPO PATAVINO



JACOBUS FACCIOLATUS.



Cto ferme abhinc annis, cum Seminarii Patavini curam deponerem, fatis ducentibus alio, Exercitationes

istas in publicum edidi; ejusque nomine inscripsi, qui Seminarium moderabatur: ut tota illius temporis ratio, æternis litteris consignata, posteris mandaretur. Nunc miro prorsus rerum nostrarum consensu fit, ut divenditis exemplaribus omnibus, in hunc ipsum temporis articulum incidat editio altera, quo veterem provinciam recipere jubeor, & pristinam studiorum formam tuis auspiciis renovare. Satis dixi, ut quivis intelligat, huic Operi non aliunde quærendum præsidium esse, quam a Te ipso, qui ad Seminarii præsidium datus es, ac veluti cœlo missus. Hæc sit tamquam nova

Se-

Seminarii æra, illuſtri monumento ſignata; ut quidquid in poſterum litteræ noſtræ aut honoris, aut commodi capient, notum ſit omnibus atque exploratum, quo auctore capiant. Vix attigiſti Urbem hanc, in vineam Domini vocatus, cum ſtatim de Seminario cogitare cœpiſti; curamque iſtam reliquis omnibus prævertendam exiſtimaſti. Idem facis, quod peritus agricola, de quo Columella in libro de Arborib. cap. 1. Qui vineam, vel arbuſtum conſtituere velit, ſeminaria prius facere debet. *Senſa hæc & conſilia rectiſſimæ mentis, ex ipſa religionis Sede hauſta, & ad nos*

al-

allata; cum populus omnis ingenti lætitia excepit, tum vero ii maxime, qui in Seminario alti atque educati, ita hujus loci fortunam intuentur, ut quiſque ſuam. Hæc me quoque excuſſerunt, officii quidem non oblitum, ſed in Dialecticæ gyris atque mæandris, tanquam apud Sirenios ſcopulos, *ut Gellii verbis utar, pro temporum conditione quieſcentem. Nunc jam audio Paſtoris optimi ac vigilantiſſimi vocem; eamque cum ipſe ſponte ſequor, tum me illi etiam ſequi jubent, in quorum auctoritatem fidemque conceſſeram: iiſque conditionibus jubent, ex quibus apparet,*

quid-

quidquid in hac Urbe artium, quidquid litterarum est, quocumque censeatur nomine, in una eademque Principis tutela positum esse. Superi bonorum largitores fortunent cælum hoc, in quo omnia tam recte consentiunt, ima cum mediis, media cum summis, litteræ cum religione, imperium cum sacerdotio. Si qua est, aut esse potest mortalium felicitas, hic certe est, ubi omnia consilio & ratione temperantur; ubi nihil durum, nihil asperum, nihil violentum; nihil denique nisi ad vitæ commodum & disciplinæ sanctitatem, quantum humana patiun-

*tiuntur , ſapientiſſime compara-
tum . Ego equidem aſſiduis con-
tentionibus efficiam , ut omnes
intelligant , neminem unum in
terris eſſe patriâ ſua , tempori-
bus ſuis , ſorte ſua , quod
rariſſimum habetur , magis con-
tentum . Vale .*

A D

AD LECTOREM.



QUI veteres Scriptores interpretandos suscipiunt, non omnes eodem spectant. Alii enim hac via & ratione eruditionis famam aucupantur; alii Criticæ artis peritiam jactare volunt; quidam etiam interpretandi specie bibliothecis suis, & antiquis monumentis lucem quærunt: pauci admodum, bone Lector, de te cogitant. Ego certe interpretis vocem & vim meditatus, non alio consilio meam hanc interpretationem edo, nisi ut infirmis ingeniis consulam, Ciceronem cognoscere volentibus, & quam minimo labore cognoscere. Iccirco & Italicam Ludovici Dolce interpretationem examinavi, & aliquid hujusmodi de meo edidi. Illud autem in primis curavi, ne Ciceronis contextum per longas commentationes oculis subducerem. Proinde quæ paucis verbis explicari potuerunt, suo loco explicui: quæ majorem operam desiderare visa sunt, in ejus Orationis finem, ad quam pertinerent, longiusculis animadversionibus comprehensa collocavi: si qua vero nec breves explicatus haberent, & multis essent locis explicanda, ea ad Indicem rejeci, qui simul lexici cujusdam Ciceroniani, simul commentarii locum tenebit. Habes magni operis exemplum; quod si nos perficere non poterimus, non deerit qui perficiat. Vale.

NOI REFORMATORI

Dello ſtudio di Padova.

HAvendo veduto per la Fede di reviſione, ed approbazione del P. F. Ambroſio Liſotti Inquiſitore, nel Libro Intitolato *Jacobi Facciolati Exercitationes in duas priores Ciceronis Orationes &c.* non v' eſſer coſa alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente per Atteſtato del Segretario noſtro, niente contro Principi, e buoni coſtumi, concediamo licenza a Gio: Manfrè Stampatore, che poſsa eſſere ſtampato, oſservando gli ordini in materia di Stampe, e preſentando le ſolite copie alle pubbliche Librerie di Venezia, e di Padova.

Dat. 20. Settembre 1723.

(Carlo Ruzini Kav. Proc. Rif.
(Alviſe Piſani Kav. Proc. Rif.
(

Regiſtrato.

Agoſtino Gadaldini Segret.

ORATIONIS
PRO P. QUINCTIO
ARGUMENTUM.

Societas fuerat mercaturæ caussa inter C. Quinctium, & Sex. Nævium. Mortuo C. Quinctio, jus & bona societatis ad Publium ejus fratrem ex hereditate pervenerunt. Hinc, ut fere fit, lis orta cum socio Nævio de rebus dividundis; in qua ita per aliquod tempus velitatum est, ut Quinctius denique sive socordia sua, sive Nævii insidiis vadimonium deseruisse videretur. Quare quæ fuerat caussa meriti, *facta est caussa* ordinis, *ut nostrorum judiciorum formulis utar, tironum gratia. Cum enim litigatore uno vadimonium deserente, alter bonorum ejus possessionem a Prætore postulare posset, Nævius ajebat, se & edictum obtinuisse Prætoris, & bona possedisse. Volebat Quinctius caussam instaurare de rebus societatis; nec Dolabella Prætor vetabat, dummodo satisdaret judicatum solvi. Satisdare autem debebat is, qui vadimonium non stitisset, & possessionem bonorum suorum amisisset, ea ratione, quæ affertur in Indice ad vocem* satisdare. *Quod si nollet satisdare, Prætor jubebat, ut sponsione adversarium provocaret, hoc est certam pecuniam sponderet*, ni probaret, bona sua edicto Prætoris possessa non esse, *& in hanc formulam litem contestaretur. Utrumque erat illi incommodum. In*

A pri-

primo enim infamiam subibat, quod fateretur, se vadimonium deseruisse; in altero cogebatur priore loco caussam dicere, hoc est actoris partes suscipere, cum re vera reus esset. Maluit ex sponsione agere. Hæc ut melius intelligas, vide in Indice quid sit vadimonium, *quid* satisdatio, *quid* sponsio.

Genus igitur caussæ hujus Judiciale est: ipsa vero caussa privata. Dicitur passim in Oratione caussa capitis, quia agitur de fortunis & fama Quinctii: fama autem vitæ æquiparatur l. 8. §. 2. D. quod metus caussa.

Status conjecturalis est, utrum bona Quinctii ex edicto Prætoris a Nævio possessa sint. *Hortensius nomine P. Nævii affirmat, Cicero nomine P. Quinctii negat. Dici etiam potest* Status finitivus, *quia non de facto dumtaxat quæritur, sed etiam de nomine & natura istius possessionis.*

Riccobonus, & Merouvillius, duos fuisse Nævii patronos affirmant, L. Philippum, & Hortensium. Pugnavit sane pro Nævio Philippus, non tamen eloquentia, sed opibus & consilio; quod colligitur multis ex locis, sed præsertim ex cap. 25. Cum contra dicturus esset Hortensius, & cum esset attente auditurus Philippus: & ex *cap.* 26. Si tu L. Philippe, hanc caussam voles cum Hortensio dicere, tamen superior sim necesse est. *Præterquamquod quis sibi persuadeat, patronis duobus eloquentissimis unum oppositum fuisse Ciceronem & adolescentem, & pro temporis angustia imparatum; ipsum vero de tanta injuria doluisse nusquam?*

Judex datus est a Pratore C. Aquillius Gallus Jurisconsultus, Q. Mutii auditor, quem Cicero

supra

supra modum laudat in Orat. pro Cæcin. c. 17. Is autem Jurisperitos tres in consilium advocavit, P. Quinctilium, M. Marcellum, & L. Lucilium. Non enim Lucullum *legendum esse ostendit Manutius ad hujus orationis c. 16. quia Lucilium fuisse Jurisconsultum constat ex Cicerone in Bruto; Lucullum vero accepimus tractasse arma, non leges.*

Acta est caussa in Comitio, ubi privata judicia fieri solebant, M. Tullio Decula, & Cn. Cornelio Dolabella Coss. anno U. C. 672. Sylla Dictatore, cum Cicero ageret ætatis annum 26., ut contendit Gellius l. 15. c. 28. Albertus Fabricius in Latina Bibliotheca l. 1. c. 8. pag. 99. actam putat anno U. C. 673. post idus Mart. quæ fuit etiam sententia And. Schotti Tullianarum quæst. l. 4. c. 7.

Partes Orationis quinque sunt, Exordium, Narratio, Partitio, Confirmatio, Peroratio. Quibus adde Amplificationem, sive ipsa per se constet, sive ad Perorationem sit referenda.

Vocem Hortensius *littera multat Lambinus, putatque scribendum* Hortesius, *quod Græce dicatur* Ὀρτήσιος. *Sed vindicat F. Ursinus antiquorum monumentorum auctoritate, quibus nihil detrahere debet Græcorum consuetudo hujusmodi nomina sine v efferentium, ut* Κλήμης, Clemens, *& similia.*

Aquilius *etiam quidam malunt per simplicem* l, *quam* Aquillius *per duplicem, &* Quintius, *quam* Quinctius. *Ego videor mihi doctioribus accessisse: sed nemo est tamen, cui desint veterum codicum & lapidum testimonia.*

Quinctia *gens inter Patricias a Tullo rege re-*

lata est: sed noster hic ex Plebeja fuisse videtur, ex qua genus duxit L. Quinctius Tribunus plebis, Oppianici defensor, de quo in Orat. pro A. Cluentio.



ORA-

ORATIONIS EXORDIUM.

B*Enevolentiam captat commiſeratione quadam clientis ſui, quem affici oſtendit in hac cauſſa quatuor præſertim incommodis, 1. gratia Nævii. 2. eloquentia Hortenſii. 3. abſentia M. Junii patroni. 4. iniquitate Prætoris.*



Uæ res in civitate duæ plurimum poſſunt, eæ contra nos ambæ faciunt in hoc tempore, ſumma gratia, & eloquentia: quarum alteram, C. Aquilli, vereor, alteram metuo: eloquentia Q. Hortenſii ne me in dicendo impediat, non nihil commoveor; gratia Sex. Nævii ne P. Quinctio noceat, id vero non mediocriter pertimeſco. Neque hoc tantopere querendum videretur, hæc ſumma in illis eſſe; ſi in nobis eſſent ſaltem mediocria: verum ita ſe res habet, ut ego, qui neque uſu ſatis, & ingenio parum poſſum, cum patrono di- C. I.

Summa gratia) amicorum multorum favor, πολυφιλία, quæ facit homines confidentes, ut eſt apud Ariſtotelem Rhetor. l. 2. c. 159. V. in Indice *Gratia*.

quarum alteram vereor) eloquentiam vereor, gratiam metuo. *Vereor* minorem vim habet, quam *metuo*. V. Ind.

in dicendo impediat) ne multis in rebus timore prolabar, ut eſt cap. 25. In quibuſdam codicibus deeſt particula *in*.

neque uſu ſatis) anno tantum ſuperiore ad judicia acceſſerat.

disertissimo comparer; P. Quinctius, cui tenues opes, nullæ facultates, exiguæ amicorum copiæ sunt, cum adversario gratiosissimo contendat. Illud quoque nobis accedit incommodum, quod M. Junius, qui hanc caussam, Aquilli, aliquoties apud te egit, homo & in aliis caussis exercitatus, & in hac multum, & sæpe versatus, hoc tempore abest, nova legatione impeditus; & ad me ventum est, qui, ut summa haberem cetera, temporis quidem certe vix satis habui, ut rem tantam, tot controversiis implicatam, possem cognoscere. Ita, quod mihi consuevit in ceteris caussis esse adjumento, id quoque in hac caussa deficit. Nam, quo minus ingenio possum, subsidio mihi diligentiam comparavi: quæ quanta sit, nisi tempus & spatium datum sit, intelligi non potest. Quæ quo plura sunt, C. Aquilli, eo te, & hos, qui tibi in consilio adsunt, meliori mente nostra verba audire oportebit; ut multis incommodis veritas debilitata tamdem æquitate talium virorum recreetur. Quod si tu judex nullo præsidio fuisse videbere contra vim & gratiam solitudini atque ino-

tenues opes) exigua auctoritas & potentia: quo sensu dixit infra, *ex opibus*, *non ex veritate*. Et paullo post, *summis opibus Navium defendunt*.

gratiosissimo) *pieno d' aderenze, prepotente*.

Junius) quem sodalem appellat Cic. in fi. lib. 3. de leg.

aliquoties) Acta fuerat antea caussa hæc, sed numquam perorata. V. Animad. I.

nova legatione) non constat qua legatione, certe improvisa.

quo minus) Al. leg. *quod minus*.

comparavi) instruxi me diligentia.

& hos) Lucilium, Quinctilium, & Marcellum.

inopiæ ; si apud hoc consilium ex opibus, non ex veritate caussa pendetur ; profecto nihil est jam sanctum atque sincerum in civitate ; nihil, quod humilitatem cujusquam gravitas & virtus judicis consoletur. Certe aut apud te, & eos, qui tibi adsunt, veritas valebit ; aut ex hoc loco repulsa vi & gratia, locum, ubi consistat, reperire non poterit.
* Non eo dico, C. Aquilli, quo mihi veniat C. II.
in dubium tua fides & constantia ; aut quo non in iis, quos tibi advocasti, viris electissimis civitatis, spem summam habere P. Quinctius debeat. Quid ergo est? Primum magnitudo periculi summo timore hominem afficit, quod uno judicio de fortunis omnibus decernit : idque dum cogitat, non minus sæpe ei venit in mentem potestatis, quam æquitatis tuæ : propterea quod omnes, quorum in alterius manu vita posita est, sæpius illud cogitant, quid possit is, cujus in ditione ac potestate sunt, quam quid debeat facere. Deinde habet adversarium P. Quinctius verbo Sex. Nævium, re vera hujusce ætatis homines disertissimos, fortissimos, ornatissimos nostræ civitatis, qui communi studio, summis opibus Sex. Nævium defendunt : si id est defendere, cupiditati alterius obtemperare, quo is facilius, quem velit, iniquo judicio opprimere possit. Nam quid hoc iniquius, aut indignius,

C. A-

opibus) potentia.

tibi advocasti) Ipse igitur Aquillius Judex hujus caussæ a Prætore constitutus, tres sibi jurisperitos in consilium advocaverat.

homines disertissimos, &c.) Q. Hortensium, L. Philippum, & ceteros advocatos Nævii.

C. Aquilli, dici, aut commemorari potest, quam me, qui caput alterius famam fortunasque defendam, priore loco caussam dicere? Cum præsertim Q. Hortensius, qui hoc judicio partes accusatoris obtinet, contra me sit dicturus; cui summam copiam facultatemque dicendi natura largita est. Ita fit, ut ego, qui tela depellere, & vulneribus mederi debeam, tum id facere cogar, cum etiam telum adversarius nullum jecerit: illis autem id tempus impugnandi detur, cum & vitandi illorum impetus potestas ademta nobis erit; & si qua in re, id quod parati sunt facere, falsum crimen, quasi venenatum aliquod telum jecerint, medicinæ faciendæ locus non erit. Id accidit Prætoris iniquitate & injuria: primum, quod contra omnium consuetudinem judicium prius de probro, quam de re, maturius fieri: deinde, quod ita constituit id ipsum judicium, ut reus, antequam verbum accusatoris audisset, caussam dicere cogeretur. Quod eorum gratia & potentia factum est, qui, quasi sua res, aut honos agatur, ita diligenter

caput alterius) deserentes vadimonium infamia manebat. Itaque capitis, hoc est existimationis hic mentio fit: nam, ut ait Modest. l. licet. D. Verb. Sign. *Capitalis latine loquentibus omnis caussa existimationis videtur*.

priore loco) quia sponsionem facere coactus erat, priore loco dicere debebat, quasique actoris partes sustinere, cum revera defenderet. V. Argumentum.

vitandi) dissolvendi crimina.

Prætoris iniquitate) Cn. Dolabellæ.

de probro) utrum vadimonium deseruerit Quinctius, ideoque ejus bona ex edicto possessa sint.

de re) de qua princeps erat controversia disceptanda judicio *pro socio*.

caussam dicere) crimina diluere. *difendersi in giudizio*. Vide Ind.

ter Sex. Nævii studio & cupiditati morem gerunt; & in ejusmodi rebus opes suas experiuntur, in quibus quo plus propter virtutem nobilitatemque possunt, eo minus, quantum possint, debent ostendere. Cum tot tantisque difficultatibus affectus atque afflictus, in tuam, C. Aquilli, fidem, veritatem, misericordiam P. Quinctius confugerit; cum adhuc ei propter vim adversariorum non jus par, non agendi potestas eadem, non magistratus æquus reperiri potuerit; cum ei summam per injuriam omnia inimica atque infesta fuerint: te, C. Aquilli, vosque, qui in consilio adestis, orat atque obsecrat, ut multis injuriis jactatam atque agitatam æquitatem, in hoc tandem loco consistere, & confirmari patiamini. Id quo facilius facere possitis, dabo operam, ut, a principio res quemadmodum gesta & contracta sit, cognoscatis.

NARRATIO.

DOcilem reddit Judicem expositione totius rei distinctissima, quomodo Nævius societatem primum inierit cum C. Quinctio, deinde cum Publio Caji fratre & herede anno integro confirmaverit; quomodo insidiis socium & affinem suum circumvenerit; quomodo pecuniam sit pollicitus, ut in articulo temporis denegaret, suisque conditionibus adstringeret; quomodo per summam fraudem vadimonium dissolverit, & absente Quinctio præstiterit; quomodo contra jus fasque in bonorum ejus possessionem irruerit; denique quomodo opibus & gratia obtinuerit a Prætore Dolabella, ut Quinctius

ctius cogeretur vel satisdare, si vellet de re agere, vel sponsionem facere, si mallet de ordine, ut ajunt, disceptare. Tamdem ultimo loco narrat, cur ex sponsu maluerit Quinctius agere, quidque illi potissimum in hac caussa noceat.

C. III. * C. Quinctius fuit P. Quinctii hujus frater, sane ceterarum rerum paterfamilias & prudens & attentus, una in re paullo minus consideratus, qui societatem cum Sex. Nævio fecerit, viro bono, verumtamen non ita instituto, ut jura societatis, & officia certi patrisfamilias nosse posset: non quo ei deesset ingenium: nam neque parum facetus scurra Sex. Nævius, neque inhumanus præco est umquam existimatus. Quid ergo est? Cum ei natura nihil melius, quam vocem, dedisset, pater nihil præter libertatem reliquisset; vocem in quæstum contulit; libertate usus est, quo impunius dicax esset. Quare, quod socium tibi eum velles adjungere, nihil erat, nisi ut in tua pecunia condisceret, qui pecuniæ fructus esset: tamen inductus consuetudine ac familiaritate Quinctius fecit, ut dixi, societatem earum rerum, quæ in

ceterarum rerum) constructio Græca, in qua per ellipsim deest κατὰ.

certi patrisf.) spectati. V. Indicem.

inhumanus præco) nimis acerbus & molestus. V. Indicem. Al. leg. *inurbanus*. Præcones porro auctionarios dicaces fuisse constat ex Apulejo lib. 8. Metamorph. & ex Cicerone pro Planc. c. 14. tum ex eodem in Brut. c. 46. ubi multa de facetiis Granii præconis.

quo impunius) quippe homo liber in libera civitate.

in tua pecunia) quia cum Nævius nihil haberet, non poterat pecuniæ fructum nisi ex aliena pecunia cognoscere. *Pecunia* hic sumitur pro rebus omnibus, quæ sunt in patrimonio.

in Gallia comparabantur. Erat ei pecuaria res ampla, & rustica sane bene culta & fructuosa. Tollitur ab Atriis Liciniis, atque a præconum consessu in Galliam Nævius, & trans Alpes usque transfertur. Fit magna mutatio loci, non ingenii. Nam qui ab adolescentulo quæstum sibi instituisset sine impendio; posteaquam nescio quid impendit, & in commune contulit, mediocri quæstu contentus esse non poterat. Nec mirum, si is, qui vocem venalem habuerat, ea, quæ voce quæsiverat, magno sibi quæstui fore putabat. Itaque hercule haud mediocriter de communi, quidquid poterat, ad se in privatam domum sevocabat. Qua in re ita diligens erat, quasi ii, qui magna fide societatem gererent, arbitrium pro socio, condemnari solerent. Verum his de rebus non necesse habeo dicere ea, quæ me P. Quinctius cupit commemorare. Tametsi caussa postulat; tamen, quia postulat, non flagitat, præteribo. * Cum an- C. IV.

pecuaria, & rustica) armenta, & prædia.

Tollitur) vi pecuniæ, cui inhiabat.

Atriis Liciniis) Atriis auctionariis, ut ab eodem Cic. dicuntur in prima contra Rullum, c. 3.

trans Alpes) in Galliam Transalpinam.

sine impendio) quia vocis proprie loquendo nullum impendium est. Sed veretur Passeratius, ne quid lateat obscœnum.

Nec mirum) si, qui ex re minima, & per se ipsa non venali fructum tulerat, is multo majorem fructum ex pecunia, & rebus vere venalibus colligendum sibi putabat.

arbitrium pro socio) Grævius tollit *arbitrium*: Budæus leg. *arbitrii*; Hotomanus *arbitrio*: Manutius *ad arbitrium*. Sensus est, quasi qui fraudentur, non qui fraudent, condemnari soleant in judicio, quod dicitur *pro socio*. Quid sit *arbitrium pro socio*, V. Ind.

Tametsi) Al. *nam etsi*.

postulat, non flagitat) *flagitare* significat rem sibi debitam vehementer poscere. Itaque majorem vim habet, quam *postulare*. V. Ind.

annos jam complures societas esset; & cum sæpe suspectus Quinctio Nævius fuisset; neque ita commode posset rationem reddere earum rerum, quas libidine, non ratione gesserat; moritur in Gallia Quinctius, cum adesset Nævius, & moritur repentino. Heredem testamento reliquit hunc P. Quinctium; ut, ad quem summus mœror morte sua veniebat, ad eumdem summus honos quoque perveniret. Quo mortuo, nec ita multo post in Galliam proficiscitur Quinctius: ibi cum isto Nævio familiariter vivit: annum fere una sunt; cum & de societate inter se multa communicarent, & de tota illa ratione, atque re Gallicana: neque interea verbum ullum interposuit Nævius, aut societatem sibi quippiam debere, aut privatim Quinctium debuisse. Cum æris alieni aliquantulum esset relictum, quibus nominibus pecuniam Romæ curari oporteret; auctionem in Gallia P. hic Quinctius Narbone se facturum esse proscribit earum rerum, quæ ipsius erant privatæ. Ibi tum vir optimus Sex. Nævius hominem multis verbis deterret, ne auctionetur: cum non ita commode posse eo tempore, quæ proscripsisset, vendere: Romæ sibi nummorum facultatem esse, quam, si saperet, communem existimaret pro fraterna illa necessitudine, & pro ipsius affinitate. Nam P. Quinctii consobrinam habet in matrimonio Nævius, & ex ea liberos. Quia, quod

summus honos) quia non utile solum, sed perhonorificum erat institui heredem.

nec ita) *nec* pro *non*. V. Ind.

privatim) extra societatem.

quibus nominibus) Ital. *partite*. Ea, quæ in codicem accepti & expensi referuntur, nomina dicuntur.

quod virum bonum facere oportebat, id loquebatur Nævius, credidit Quinctius, eum, qui orationem bonorum imitaretur, facta quoque imitaturum. Auctionem velle facere desistit: Romam proficiscitur: decedit ex Gallia Romam simul Nævius. Cum pecuniam C. Quinctius P. Scapulæ debuisset; per te, C. Aquilli, decidit P. Quinctius, quod liberis ejus dissolveret. Hoc eo per te agebatur, quod propter ærariam rationem non satis erat, in tabulis inspexisse, quantum deberetur; nisi ad Castoris quæsisset, quantum solveretur. Decidis, statuisque tu propter necessitudinem, quæ tibi cum Scapulis est, quid iis ad denarium solveretur.
* Hæc omnia Quinctius agebat auctore & con- C. V.
suasore Nævio: nec mirum, si ejus utebatur consilio, cujus auxilium sibi paratum putabat. Non modo enim pollicitus erat in Gallia; sed Romæ quotidie, simul atque sibi hic annuisset, numeraturum se dicebat. Quinctius porro istum posse facere videbat; debere intelligebat; mentiri, quia caussa, cur mentiretur, non erat, non putabat. Quasi domi nummos haberet, ita constituit Scapulis se daturum: Nævium certio-

per te decidit) opera tua transegit; ut in re obscura.

ærariam rationem) propter varietatem pecuniæ Gallicæ, & Romanæ.

ad Castoris) ad ædem Castoris, ubi publica pecunia servabatur, & omnis de re nummaria controversia componebatur. Al. *a Quæstoribus.*

ad denarium) ad monetam Romanam. Aquillius enim rationes Gallica moneta, aut alia contractas ad denarium Romanum iniit, & expedivit. De denario V. Ind.

annuisset) melius Al. *innuisset.*

debere intelligebat) tum quia multum ex rebus societatis abraserat; tum etiam ob necessitudinem & affinitatem.

tiorem facit: rogat, ut curet, quod dixisset. Tum iste, vir optimus, (vereor, ne se derideri putet, quod iterum jam dico optimus) qui hunc in summas angustias adductum putaret; ut eum suis conditionibus in ipso articulo temporis adstringeret, assem sese negat daturum, nisi prius de rebus rationibusque societatis omnibus decidisset, & scisset sibi cum Quinctio controversiæ nihil futurum. Posterius, inquit, ista videbimus, Quinctius: nunc hoc velim cures, si tibi videtur, quod dixisti. Negat se alia ratione facturum: quod promisisset, non plus sua referre, quam, si cum auctione venderet, domini jussu quippiam promisisset. Destitutione illa perculsus Quinctius a Scapulis paucos dies aufert: in Galliam mittit, ut ea, quæ proscripserat, venirent: deteriore tempore absens auctionatur: Scapulis difficiliore conditione dissolvit. Tunc appellat ultro Nævium, ut, quoniam suspicaretur aliqua de re fore controversiam, videret, ut quamprimum, & quam minima cum molestia tota res transigeretur. Dat iste amicum M. Trebellium: nos communem necessarium, qui istius domi erat educatus, & quo utebatur iste plurimum, propinquum nostrum, Sex. Alphenum. Res convenire nul-

suis conditionibus) legibus, & pactionibus sibi opportunissimis.

assem) ne minimum quidem nummum. V. Ind.

auctione venderet) hoc est præconem ageret: præco enim auctionarius promittit, dominus præstat. Al. leg. *auctionem*.

paucos dies aufert) dilationem paucorum dierum impetrat.

difficiliore) majore incommodo. Ital. *con maggiore scapito*.

Trebellium) Arbitrum.

nullo modo poterat: propterea quod hic mediocrem jacturam facere cupiebat, iste mediocri præda contentus non erat. Itaque ex eo tempore res esse in vadimonium cœpit. Cum vadimonia sæpe dilata essent; & cum aliquantum temporis in ea re esset consumtum, neque quidquam profectum esset; venit ad vadimonium Nævius. * Obsecro, C. Aquilli, vosque, C. VI. qui adestis in consilio, ut diligenter attendatis, ut singulare genus fraudis, & novam rationem insidiarum cognoscere possitis. Ait se auctionatum esse in Gallia: quod sibi videretur, se vendidisse: curasse, ne quid sibi societas deberet: se jam neque vadari amplius, neque vadimonium promittere: si quid agere secum velit Quinctius, non recusare. Hic, cum rem Gallicanam cuperet revisere, hominem in præsentia non vadatur: ita sine vadimonio disceditur: deinde Romæ dies xxx fere Quinctius commoratur: cum ceteris, quæ habebat, vadimonia differt, ut expeditus in Galliam proficisci posset: proficiscitur: Roma egreditur ante diem II. Kal. Febr. Scipione, & Norbano coss. Quæso, ut eum diem memoriæ mandetis. L. Albius, Sex. filius Quirina, vir bonus, & cum primis honestus, una profectus est. Cum venissent

in vadimonium) V. Ind. ad præpos. *in*, & vocem *vadimonium*.

venit ad vadimonium) sistit se ad diem dictam.

ante diem II.) Idem est ac *II. Kal.* hoc est *pridie Kal.* Veteres enim utroque modo loquebantur, ut sentiunt Hotomanus, Lambinus, & alii, duce Manutio. Alii leg. *ante diem IV.* sed perperam: nam cap. 18. habetur diem profectionis fuisse pridie Kal. Febr.

Quirina) hoc est ex tribu Quirina. V. Ind.

ſent ad Vada Volaterrana quæ nominantur, vident perfamiliarem Nævii, qui ex Gallia pueros venales iſti adducebat, L. Publicium; qui, ut Romam venit, narrat Nævio, quo in loco viderit Quinctium. Quod niſi ex Publicio narratum Nævio eſſet, non tam cito res in contentionem veniſſet. Tum Nævius ipſe pueros circum amicos dimittit: ipſe ſuos neceſſarios ab Atriis Liciniis, & a faucibus macelli corrogat, ut ad tabulam Sextiam ſibi adſint hora ſecunda poſtridie. Veniunt frequentes: teſtificacatur iſte, P. Quinctium non ſtitiſſe, & ſe ſtitiſſe. Tabulæ maximæ ſignis hominum nobilium conſignantur: diſceditur: poſtulat a Burrieno prætore Nævius, ut ex edicto bona poſſidere liceat. Juſſit bona proſcribi ejus, quicum familiaritas fuerat, ſocietas erat, affinitas, liberis iſtius vivis, divelli nullo modo poterat. Qua

ex

Vada Volaterrana) in Agro Piſano. V. Ind.

pueros venales) ſervos.

Quod niſi ex Publicio) ex veterum MSS. fide Gruterus, & Grævius quædam hinc tollunt, itaque legunt: *quod ubi ex Publicio agnovit, pueros circum amicos* &c.

neceſſarios) præcones ab Atriis Liciniis, & parum diverſæ farinæ homines a faucibus Macelli, hoc eſt ab anguſtiis inter Viminalem, & Eſquilias, quæ in macellum deſinunt.

tabulam Sextiam) ad tabernam Sextii Argentarii, ubi teſtes ſignarent tabulas deſerti a Quinctio vadimonii. V. Ind.

ſtitiſſe) vadimonium: quaſi vero alter alterum vadatus eſſet. Eſt autem *ſtitiſſe* a *ſiſto*, unde perperam quidam *ſtetiſſe*.

maximæ) quod multorum teſtium nomina continerent.

nobilium) ironice ad imminuendam eorum auctoritatem. Non enim nobiles, qui ab Atriis Liciniis, qui a faucibus Macelli, qui amici & neceſſarii Nævii abjecti præconis.

ex edicto) quo bona ejus, qui vadimonium deſeruiſſet, adverſario addicebantur.

affinitas) vis, & quaſi vinculum affinitatis in liberis apparet.

ex re intelligi facile potuit, nullum esse officium tam sanctum, atque solemne, quod non avaritia comminuere, atque violare soleat. Etenim si veritate amicitia, fide societas, pietate propinquitas colitur; necesse est, iste, qui amicum, socium, affinem fama, ac fortunis spoliare conatus est, vanum se, & perfidiosum, & impium, esse fateatur. Libellos Sex. Alphenus, procurator P. Quinctii, familiaris & propinquus Sex. Nævii, dejicit: servulum unum, quem iste prehenderat, abducit: denunciat, sese procuratorem esse, istum æquum esse famæ fortunisque P. Quinctii consulere, & adventum ejus expectare: quod si facere nolit, atque imbiberit ejusmodi rationibus illum ad suas conditiones perducere; sese nihil precari, &, si quid agere velit, judicio defendere. Hæc dum Romæ geruntur, Quinctius interea contra jus & consuetudinem, edicto prætoris de saltu agroque communi a servis communibus vi detruditur. * Existima, C. Aquilli, modo & ratio- C. VII.
ne omnia Romæ Nævium fecisse, si hoc, quod per litteras istius in Gallia gestum est, recte atque ordine factum videtur. Expulsus atque ejectus e prædio Quinctius, accepta insigni injuria, confugit ad C. Flaccum imperatorem, qui tum erat

Libellos) publice propositos, quibus bona Quinctii proscriberentur. V. Ind.

servulum) Quinctii: nam tunc servi quoque inter bona habebantur; hodie utinam non inter mala.

imbiberit) in animum induxerit: sic legit Manutius & quidem optime; alii aliter.

contra jus & consuetudinem edicto prætoris) Hotomanus ex veteribus MSS. legit: *contra jus, consuetudinem, edicta Prætorum*. hunc sequuntur Lambinus Gruterus & Grævius, maxime propter vocem *vi*, quæ statim sequitur.

rat in provincia: quem, ut ipsius dignitas poscit, honoris gratia nomino. Is eam rem quam vehementer vindicandam putarit, ex decretis ejus poteritis cognoscere. Alphenus interea Romæ cum isto gladiatore vetulo quotidie pugnabat: utebatur populo sane suo; propterea quod iste caput petere non desinebat. Iste postulat, ut procurator judicatum solvi satisdaret. Negat Alphenus æquum esse procuratorem satisdare, quod reus satisdare non deberet, si ipse adesset. Appellantur Tribuni: a quibus cum esset certum auxilium petitum, ita tamen disceditur, ut idibus Sept. P. Quinctium sisti Sex.
C. VIII. Alphenus promitteret. * Venit Romam Quinctius, vadimonium sistit. Iste homo acerrimus, bonorum possessor, expulsor, ereptor, annum & sex menses nihil petit, quiescit, conditionibus hunc, quoad potest, producit: a Cn. Dolabella denique Prætore postulat, ut sibi Quinctius judicatum solvi satisdet, ex formula, quod

in provincia) in ea parte Galliæ, quæ Provincia dicitur. Ital. *Provenza*.

populo sane suo) sibi favente, quasi in pugna Gladiatoria.

caput petere) hoc est existimationem oppugnare. Ludit in allegoria Gladiatoris.

judicatum solvi) sponsores daret. quorum periculo litis æstimatio solveretur, damnato Quinctio.

non deberet) quia vadimonium non deseruerat.

Tribuni) ut intercedant Prætoris decreto.

certum auxilium) quod deesse non poterat ex more & instituto.

disceditur) quia licet certum esset eorum auxilium, tamen antequam intercederent, convenit inter Nævium, & Alphenum.

vadimonium sistit) quod Alphenus promiserat.

producit) propositis conditionibus rei transigendæ, differt judicium.

ex formula) si quis vellet instaurare litem, cujus antea vadimonium deseruisset, jubebatur satisdare. V. Ind.

quod ab eo petat, *cujus ex edicto Prætoris Romani bona dies xxx possessa sint*. Non recusabat Quinctius, quin ita satisdare juberet, si bona possessa essent ex edicto. Decernit: quam æquum, nihil dico: unum hoc dico, novum: & hoc ipsum tacuisse mallem; quoniam utrumque quivis intelligere potuisset. Jubet P. Quinctium aut satisdare, aut sponsionem cum Sex. Nævio facere, *si bona sua ex edicto P. Burrieni Prætoris dies xxx possessa essent*. Recusabant, qui aderant tum Quinctio: demonstrabant, de re judicium fieri oportere; ut aut uterque inter se, aut neuter satisdaret: non necesse esse famam alterius in judicium venire. Clamabat porro ipse Quinctius, sese iccirco nolle satisdare, ne videretur judicasse, bona sua ex edicto possessa esse; sponsionem porro si istiusmodi faceret, se, id quod nunc evenit, de capite suo priore loco caussam esse dicturum. Dolabella (quemadmodum solent homines nobiles, seu recte, seu perperam facere cœperunt, ita in utroque excellunt, ut nemo no-

juberet) Al. *juberetur*.

Decernit) V. Animadvers. II.

sponsionem) sponsionem facit, qui spondet certam pecuniam, eaque provocat adversarium, si caussa cadat: hac autem ratione fit actor, & priore loco dicit. V. Ind.

si bona sua) formula sponsionis. Muretus, & alii: *ni bona sua ex edicto P. Burrieni Prætoris dies XXX. possessa non essent*. Et quidem fortasse melius, quia sponsiones & experimenta reliqua in jure per particulam *nisi* concipiebantur. Quo spectat illa Terentii formula Adelph. 3. 4. 37. *Immo hercle extorque, nisi ita factum est*.

de re) h. e. de rebus societatis, non de deserto vadimonio. Hic dormitat Manutius.

priore loco) V. Animadvers. III.

nobiles) Patricii omnes, & qui majorum suorum imagines ostendere poterant.

noſtro loco natus aſsequi poſſit) injuriam facere fortiſſime perſeverat : aut ſatiſdare , aut ſponſionem jubet facere ; & interea recuſantes
C. IX. noſtros advocatos acerrime ſubmoveri . * Conturbatus ſane diſcedit Quinctius : neque mirum, cui hæc optio tam miſera , tamque iniqua daretur, ut aut ipſe ſe capitis damnaret, ſi ſatiſdediſset ; aut cauſsam capitis , ſi ſponſionem feciſset, priore loco diceret . Cum in altera re cauſsæ nihil eſset, quin ſecus judicaret ipſe de ſe, quod judicium graviſſimum eſt ; in altera ſpes eſset ad talem tamen virum judicem veniendi , unde eo plus opis auferret , quo minus attuliſset gratiæ ; ſponſionem facere maluit : fecit ; te judicem, C. Aquilli, ſumſit , ex ſponſo egit . In hoc ſumma judicii , cauſsaque tota conſiſtit, Judicium eſse, C. Aquilli, non de re pecuniaria, ſed de fama fortuniſque P. Quinctii vides . Cum majores ita conſtituerint , ut , qui pro capite diceret, is poſteriore loco diceret ; nos , inaudita criminatione accuſatorum, priore loco cauſsam dicere intelligis : eos porro, qui defendere conſueverunt, vides accuſare , & ea ingenia converti ad perniciem , quæ antea verſabantur in ſalute atque auxilio ferendo . Illud etiam reſtiterat, quod heſterno die fecerunt , ut te in jus

noſtro loco natus) Cicero equeſtri loco natus erat.

in altera re) ſi ſatiſdediſſet , inficiari non poterat , quin ipſe de ſe minus recte judicaret .

talem) Aquillium .

gratiæ) favoris ac potentiæ.

ex ſponſo) Al. *ex ſponſu*. hoc eſt ex ſponſione actionem inſtituit .

eos porro) Hortenſium , qui antea defendere conſueverat .

in jus) ad Prætorem, cujus erat jus dicere .

jus adducerent, ut nobis tempus, quamdiu diceremus, præstitueres. Quam rem facile a Prætore impetrasent, nisi tu, quod esset tuum jus & officium partesque, docuisses. Neque nobis adhuc, præter te, quisquam fuit, ubi nostrum jus contra illos obtineremus: neque illis umquam satis fuit illud obtinere, quod probari omnibus posset: ita sine injuria potentiam levem atque inopem esse arbitrantur.

PARTITIO.

Ponit Orator caussæ quæstionem: negamus te bona P. Quinctii, Sex. Nævi, posedisse ex edicto Prætoris. *Probationes in tria capita dividit. 1. quia caussa non fuit, cur Nævius a Pratore bonorum possessionem postularet; 2. quia ex edicto possidere non potuit; 3. quia re vera non possedit. Porro nos Partitionem hanc, Orationis partem dicimus, non quod revera pars sit, sed ut ordini, & perspicuitati, quam maxime possumus, consulamus.*

* Verum, quoniam tibi instat Hortensius, ut eas in consilium; a me postulat, ne dicendo tempus absumam; queritur, priore patrono caussam defendente, numquam perorari potuisse: non patiar istam manere suspicionem, C. X.
nos

docuisses) carpit inscitiam Dolabellæ.

levem) inanem, nisi abutantur ad injurias inferendas.

eas in consilium) sententiam feras.

priore patrono) M. Junio, de quo cap. I. V. Animadv. I.

perorari) controversiam totam expediri.

manere suspicionem) in quam inciderat prior patronus M. Junius.

nos rem judicari nolle. Nec illud mihi arrogabo, me posse caussam commodius demonstrare, quam antea demonstrata sit: neque tamen tam multa verba faciam: propterea quod & ab illo, qui ante dixit, informata jam caussa est; & a me, qui neque excogitare, neque pronunciare multa possum, brevitas postulatur, quæ mihimet ipsi amicissima est. Faciam, quod te sæpe animadverti facere, Hortensi: totam caussæ meæ dictionem certas in partes dividam. Tu id semper facis, quia semper potes: ego in hac caussa faciam, propterea quod in hac videor posse facere. Quod tibi natura dat, ut semper possis, id mihi caussa dat, ut hodie possim. Certos mihi fines terminosque constituam, extra quos egredi non possim, si maxime velim: ut & mihi sit propositum, de quo dicam; & Hortensius habeat exposita, ad quæ respondeat; & tu, C. Aquilli, jam ante animo prospicere possis, quibus de rebus auditurus sis. Negamus, te bona P. Quinctii, Sex. Nævi, possedisse ex edicto Prætoris: in eo sponsio facta est. Ostendam primum, caussam non fuisse, cur a prætore postulares, ut bona P. Quinctii possideres: deinde, ex edicto te possidere non potuisse: postremo, non possedisse. Quæso, C. Aquilli, vosque, qui estis in consilio, ut, quid pollicitus

neque pronunciare) erat enim Cicero eo tempore magna corporis infirmitate, ut ipse ait in Brut. c. 91.

semper facis) notat nimiam Hortensii in partiendo curam: de qua & Quinctilianus l. 4. Inst. c. 5.

caussa dat) Al. *caussa concedit*.

in eo) in ea formula, ni *bona ex edicto &c.* Al. *in ea*,

tus ſim, diligenter memoriæ mandetis; etenim rem facilius totam accipietis, ſi hæc memineritis: & me facile veſtra exiſtimatione revocabitis, ſi extra hos cancellos egredi conabor, quos mihi ipſe circumdedi. Nego fuiſse cauſſam, cur poſtularet: nego, ex edicto poſſidere potuiſse: nego poſsediſse. Hæc tria cum docuero, perorabo.

CONFIRMATIO.

Confirmatio in tres dividitur partes, ſecundum tria capita in partitione propoſita.

PARS I.

C*Auſſa non fuit, cur Nævius poſtularet a Prætore, ut Quinctii bona poſſideret.* 1. *quia nihil ei debuit Quinctius* uſque ad cap. xv. 2. *quia etſi Quinctius vadimonium deſeruiſſet, tamen non debuit Nævius poſtulare, ut bona ſocii poſſideret* uſque ad cap. XVIII. 3. *quia revera Quinctius vadimonium non deſeruit* uſque ad cap. XIX.

* Non fuit cauſſa, cur poſtularet. Qui hoc C. XI.
intelligi poteſt? Quia Sex. Nævio neque ex ſocietatis ratione, neque privatim quidquam debuit Quinctius. Quis huic rei teſtis eſt? Idem, qui acerrimus adverſarius. In hac re te, te inquam teſtem, Nævi, citabo. Annum, & eo diutius poſt mortem C. Quinctii fuit in Gallia tecum ſimul Quinctius. Doce, te petiiſſe

exiſtimatione) qua verebor, ne me tacite reprehendatis.

ſe ab eo iſtam neſcio quam innumerabilem pecuniam. Doce, aliquando mentionem feciſſe; dixiſſe, deberi; debuiſſe, concedam. Moritur C. Quinctius, qui tibi, ut ais, certis nominibus grandem pecuniam debuit; heres ejus P. Quinctius in Galliam ad te ipſum venit, in agrum communem, eo denique, ubi non modo res erat, ſed ratio quoque omnis, & omnes litteræ. Quis tam diſſolutus in re familiari fuiſſet, quis tam negligens, quis tam tui Sexte diſſimilis; qui, cum res ab eo, quicum contraxiſſet, receſſiſſet, & ad heredem perveniſſet, non heredem, cum primum vidiſſet, certiorem faceret? appellaret? rationem afferret? ſi quid in controverſiam veniret, aut intra parietes, aut ſummo jure experiretur? Ita ne eſt? Quod viri optimi faciunt, ſi qui ſuos propinquos, ac neceſſarios caros, & honeſtos eſſe, atque haberi volunt, id Sex. Nævius non faceret? qui uſque eo fervet, ferturque avaritia, ut de ſuis commodis nolit aliquam partem amittere, ne quam partem huic propinquo ſuo ullius ornamenti relinquat. Et is pecu-

certis nominibus) Ital. *partite liquide*. Vel nomina, quibus certa cauſſa adſcripta eſt; ut in Verr. 5. c. 78.

ratio quoque omnis) codices expenſi & impenſi.

appellaret) proprie *appellare* dicitur creditor debitorem ſuum, cum poſtulat quod ſibi debetur.

intra parietes) domi per amicos.

viri optimi) vel optimi viri hoc faciunt: ergo multo magis Nævius avarus & nequam.

ſi qui) Al. *hi qui*. Al. *& ſi qui*. quia non eſt dubitandum, utrum viri optimi propinquos ſuos honeſtos eſſe velint.

caros) Ital. *ben voluti*. Al. *claros*.

ullius ornamenti) dignitatis & famæ.

cuniam, ſi qua deberetur, non peteret, qui, quia, quod debitum numquam eſt, id datum non eſt, non pecuniam modo, verum etiam hominis propinqui ſanguinem, vitamque eripere conatur? Huic tu moleſtus eſſe videlicet noluiſti, quem nunc reſpirare libere non ſinis. Quem nunc interficere nefarie cupis, eum tum pudenter appellare nolebas. Ita credo, hominem propinquum, tui obſervantem, virum bonum, pudentem, majorem natu, nolebas, aut non audebas appellare. Sæpe, ut fit, cum ipſe te confirmaſſes, cum ſtatuiſſes de pecunia mentionem facere, cum paratus, meditatuſque veniſſes, homo timidus, virginali verecundia, ſubito ipſe te retinebas, excidebat repente oratio; cum cuperes appellare, non audebas, ne invitus audiret: id erat profecto. * Credamus C. XII.
hoc, Sex. Nævium, cujus caput oppugnet, ejus auribus pepercisse. Si debuiſſet, Sexte, petiſſes ſtatim; ſi non ſtatim, paullo quidem poſt; ſi non paullo, at aliquando; ſex quidem illis menſibus profecto; anno vertente ſine controverſia. Anno & ſex menſibus vero, cum tibi quotidie poteſtas hominis fuiſſet admonendi, verbum nullum facis: biennio jam confecto fere, appellas? Quis tam perditus, ac profuſus nepos, non adeſa jam, ſed abundanti pecunia,

ſanguinem, vitamque) quia mors civilis æquiparatur morti naturali l. 103. & 131. D. de Verb. Sign.

at aliquando) Alii *at aliquanto*. ideſt aliquanto poſt.

anno vertente) intra totum annum. Mira eſt hujus gradationis vis, nec ſine animadverſione prætereunda.

nepos) prodigus. V. Ind.

adeſa pecunia) abſumta, per metaphoram, quo modo Tacitus dixit annal. 13. c. 21. *Adeſis fortunis*.

nia, sic dissolutus fuisset, ut fuit Sex. Nævius? Cum hominem nomino, satis mihi videor dicere. Debuit tibi C. Quinctius: numquam petisti. Mortuus est ille: res ad heredem venit: cum eum quotidie videres, post biennium denique appellas. Dubitabitur, utrum sit probabilius, Sex. Nævium statim, si quid deberetur, petiturum fuisse, an ne appellaturum quidem biennio? Appellandi tempus non erat? at tecum anno plus vixit. In Gallia agi non potuit? at & in provincia jus dicebatur; & Romæ judicia fiebant. Restat, ut aut summa negligentia tibi obstiterit, aut unica liberalitas. Si negligentiam dices, mirabimur; si bonitatem, ridebimus: neque, præterea quid possis dicere, in-
C.XIII. venio. * Satis est argumenti, nihil esse debitum Nævio, quod tamdiu nihil petivit. Quid, si hoc ipsum, quod nunc facit, ostendo testimonio esse, nihil deberi? Quid enim nunc agit Sex. Nævius? qua de re controversia est? quod est hoc judicium, in quo jam biennium versamur? quid negotii geritur, in quo ille tot, & tales viros defatigat? Pecuniam petit: nunc denique? Verumtamen petit: audiamus. De rationibus, & controversiis societatis vult dijudicari: sero, verum aliquando tamen: concedamus. Non, inquit, id ago, C. Aquilli, neque in eo nunc laboro: pecunia mea tot annos

in provincia) ubi erat C. Flaccus Imperator, de quo c. 7.

aut unica liberalitas) libenter legerem: *aut summa bonitas*.

Satis est etc.) claudit primam rationem. Tamdiu nihil petisti: ergo nihil tibi debebatur.

Quid si hoc etc.) Aggreditur alteram. Nunc nihil petis: ergo nihil tibi debetur.

nos utitur P. Quinctius: utatur sane; non peto. Quid igitur pugnas? An, quod sæpe multis in locis dixisti, ne in civitate sit? ne locum suum, quem adhuc honestissime defendit, obtineat? ne numeretur inter vivos? decernat de vita, & ornamentis suis omnibus? apud judicem caussam priore loco dicat; &, eam cum perorarit, tum denique vocem accusatoris audiat? Quid? hoc quo pertinet? Ut ocyus ad tuum pervenias? At, si id velles, jam pridem actum esse poterat. Ut honestiore judicio conflictere? At sine summo scelere P. Quinctium, propinquum tuum, jugulare non potes. Ut facilius judicium sit? At neque C. Aquillius de capite alterius libenter judicat; & Q. Hortensius contra caput non didicit dicere. Quid a nobis autem, C. Aquilli, refertur? Pecuniam petit: negamus deberi. Judicium fiat statim: non recusamus. Num quid præterea? Si veretur, ut res, judicio facto, parata sit; judicatum solvi satis accipiat: quibus a me verbis satis accipiet, iisdem ipse, quod peto, satisdet. Actum jam potest esse, C. Aquilli: jam tu potes discedere liberatus molestia prope dicam

in civitate sit) ne civis sit, quippe turpi judicio damnatus.

locum suum) ordinem & dignitatem.

perorarit) Al. *orarit*.

jugulare) dicere contra caput Quinctii, quod sane non est honestius judicium, quam *pro socio*.

didicit) consuevit. V. c. 9.

refertur) respondetur.

Si veretur) si putat reum solvendo non esse.

quibus verbis) qua formula.

satisdet) non recusabat enim Quinctius satisdare, sed satisdare solus; quasi vero bonorum suorum possessionem ipse amisisset, ut propterea judicatum solvere non posset.

molestia) ut de capite judices.

ſcam non minore, quam Quinctius. Quid agimus, Hortenſi? quid de hac conditione dicimus? Poſſumus aliquando, depoſitis armis, ſine periculo fortunarum de re pecuniaria diſceptare? Poſſumus ita rem noſtram perſequi, ut hominis propinqui caput incolume eſſe patiamur? Poſſumus petitoris perſonam capere, accuſatoris deponere? Immo inquit, abs te ſatis accipiam; ego autem tibi non ſatiſdabo.

C. XIV. * Quis tandem nobis iſta jura tam æqua deſcribit? Quis hoc ſtatuit, quod æquum ſit in Quinctium, id iniquum eſſe in Nævium? Quinctii bona, inquit, ex edicto prætoris poſſeſſa ſunt. Ergo, id ut confitear, poſtulas: ut, quod numquam factum eſſe judicio defendimus, id, perinde quaſi factum ſit, noſtro judicio confirmemus. Inveniri ratio, C. Aquilli, non poteſt, ut ad ſuum quiſque quamprimum ſine cujuſquam dedecore, infamia, pernicieque perveniat? Profecto, ſi quid deberetur, peteret; non omnia judicia fieri mallet, quam unum illud, unde hæc omnia naſcuntur. Qui inter tot annos ne appellarit quidem Quinctium, cum poteſtas eſſet agendi quotidie; qui quo tempore primum male agere cœpit, in vadimoniis differendis tem-

petitoris) *petitor* dicitur in cauſſa civili, *accuſator* in criminali.

noſtro judicio) quia ſi Quinctius ſatiſdediſſet ſolus, ipſe ſe ſuo judicio condemnaſſet.

unum illud) judicium *pro ſocio* de re pecuniaria.

inter tot annos) vix biennio. Fortaſſe legendum *inter duos annos*; vel, quod ego quidem malim, *integro anno*; quo anno ſimul vixere in Gallia. Nam cum Romam rediiſſent, agere Nævius cœpit. V. in Ind. *Inter*.

male agere) petere, quod ſibi non debebatur; & ſocium ac propinquum ſuum vexare ſine cauſſa.

tempus omne consumserit; qui, postea quam vadimonium missum fecerit, hunc per insidias vi de agro communi dejecerit; qui, cum de re agendi, nullo recusante, potestas fuisset, sponsionem de probro facere maluerit; qui, cum revocetur ad id judicium, unde hæc nata sunt omnia, conditionem æquissimam repudiet; fateatur, se non pecuniam, sed vitam, & sanguinem petere; is non hoc palam dicit? mihi si quid deberetur, peterem, atque adeo jam pridem abstulissem: nihil hoc tanto negotio, nihil tam invidioso judicio, nihil tam copiosa advocatione uterer, si petendum esset; extorquendum est invito atque ingratiis, quod non debet; eripiendum atque exprimendum est; de fortunis omnibus P. Quinctius deturbandus est; potentes, diserti, nobiles omnes advocandi sunt; adhibenda vis est veritati: minæ jactentur; pericula intendantur; formidines opponantur; ut his rebus aliquando victus, & perterritus ipse cedat. Quæ mehercule omnia, cum qui contra pugnent video, & cum illum consessum considero, adesse atque impendere videntur, neque vitari ullo modo posse: cum autem ad te, C. Aquilli, oculos animumque retuli; quo majore conatu studioque aguntur, eo leviora infirmioraque existimo. * Nihil igitur debuit, ut tu ipse prædicas. Quid, si debuisset? Continuo ne caussa fuisset, cur a Prætore C.XV.

tore

missum) quia dixerat, *se non vadari amplius*.
advocatione) hominum potentum, & nobilium, qui mihi adsunt.
ingratiis) velit nolit. Al. *ingratis* per Syncop.
prædicas) non verbo, sed re.

tore postulares, ut bona possideres? Non opinor id quidem neque jus esse, neque cuiquam expedire. Quid igitur demonstrat? Vadimonium sibi ait esse desertum. Ante quam doceo, id factum non esse, libet mihi, C. Aquilli, ex officii ratione, atque ex omnium consuetudine rem ipsam, & factum simul Sex. Nævii considerare. Ad vadimonium non venerat, ut ais, is, quicum tibi affinitas, societas, omnes denique caussæ & necessitudines veteres intercedebant: illico ne ad prætorem ire convenit? Continuo ne verum fuit postulare, ut ex edicto bona possidere liceret? Ad hæc extrema, & inimicissima jura tam cupide decurrebas, ut tibi nihil in posterum, quod gravius atque crudelius facere posses, reservares? Nam quid homini potest turpius, quid vero miserius, aut acerbius usuvenire? quod tantum evenire dedecus? quæ tanta calamitas inveniri potest? Pecuniam si cuipiam fortuna ademit, aut si alicujus eripuit injuria; tamen, dum existimatio est integra, facile consolatur honestas egestatem. At non nemo aut ignominia affectus, aut

expedire) poterat enim iniquitas hæc transire in exemplum.

ex officii ratione) secundum officii jura, & bonorum virorum morem.

caussæ) conjunctiones. V. Ind.

verum) æquum. V. Ind.

quid vero) legit Manutius *quid viro*: sed neutrum placet. Fortasse legendum *quidve*.

Pecuniam) adverte tria membra. Qui solam pecuniam amittit, consolatur se fama sua: qui amittit solam famam, consolatur se sua pecunia: qui vero utrumque amittit, miserrimus est omnium etiam mortuorum. Talis porro est Quinctius, si ejus bona veneant sub hasta ob desertum vadimonium.

At non nemo) alterum membrum. Al. *ac non nemo*.

ignominia affectus) a censoribus notatus.

aut judicio turpi convictus, bonis quidem suis utitur, alterius opes, id quod miserrimum est, non expectat; hoc tamen in miseriis adjumento, & solatio sublevatur. Cujus vero bona venierunt; cujus non modo illæ amplissimæ fortunæ, sed etiam victus vestitusque necessarius sub præcone cum dedecore subjectus est; is non modo ex numero vivorum exturbatur, sed, si fieri potest, infra etiam mortuos amandatur. Etenim mors honesta sæpe vitam quoque turpem exornat; vita turpis ne morti quidem honestæ locum relinquit. Ergo hercule cujus bona ex edicto possidentur, hujus omnis fama & existimatio cum bonis simul possidetur: de quo libelli in celeberrimis locis proponuntur, huic ne perire quidem certe tacite obscureque conceditur: cui magistri fiunt, & domini constituuntur, qui, qua lege & qua conditione pereat, pronuncient; de quo homine præconis vox prædicat, & pretium conficit; huic acerbissimum vivo videntique funus ducitur: si funus id haben-

turpi judicio) furti, tutelæ, &c.

Alterius opes) non indiget opibus alienis ad vitam sustentandam: quod homini fama laboranti non leve solatium est.

Cujus vero) tertium membrum.

mors honesta) puta pro salute patriæ.

vita turpis) locus hic mendosus videtur. Fortasse legendum, *ita turpis*; vel, quod malim, *vita ita turpis*. V. Animad. IV.

existimatio cum bonis) & bona amittit, & civiliter moritur.

libelli) proscriptionis caussa.

magistri) qui bonorum venditioni præessent. V. Ind.

qua lege) quo pretio bona ejus veneant.

vivo videntique) *mortua quoi vita est prope jam vivo atque videnti*. Lucret. l. 3. 1059. *Vivus vidensque pereo*. Phædria Terentii in Eunuch.

funus ducitur) ergo hic non potest vitam turpem honestare morte, quia moritur quodammodo ante mortem. Gru-

ue-

bendum ſit, quo non amici conveniunt ad exequias cohoneſtandas, ſed bonorum emtores, ut carnifices, ad reliquias vitæ lacerandas & di-
XVI. ſtrahendas, * Itaque majores noſtri raro id accidere voluerunt; prætores, ut conſiderate fieret, comparaverunt. Viri boni, cum palam fraudantur, cum experiundi poteſtas non eſt, timide tamen & pedetentim iſtuc deſcendunt, vi ac neceſſitate coacti, inviti, multis vadimoniis deſertis, ſæpe illuſi ac deſtituti: conſiderant enim, quid & quantum ſit, alterius bona proſcribere. Jugulare civem ne jure quidem quiſquam bonus vult: mavult enim commemorare, ſe, cum poſſet perdere, pepercіſſe, quam, cum parcere potuerit, perdidiſſe. Hæc in homines alieniſſimos, denique in inimiciſſimos viri boni faciunt, & hominum exiſtimationis, & communis humanitatis cauſſa; ut, cum ipſi nihil alteri ſcientes incommodarint, nihil ipſis jure incommodi cadere poſſit. Ad vadimonium non venit: quis? Propinquus. Si res iſta graviſſima ſua ſponte videretur, tamen ejus atrocitas neceſſitudinis nomine levaretur. Ad vadimonium non venit: quis? Socius. Etiam gravius aliquid ei deberes concedere, quicum te aut

terus ex Mſſ. Palatinis, & editionibus antiquis leg. *funus indicitur*.

comparaverunt) Ital. *provvidero*, *ordinarono*. V. Ind.

fraudantur) non ab inficiantibus debitum, ut putat Paſſeratius; quia contra illos agebatur tabulis & teſtibus, ſed a deſerentibus vadimonium.

poteſtas non eſt) latitante debitore, & palam fraudante creditorem.

hominum exiſtimationis) ex ratione officii & humanitatis.

cadere) accidere. V. Ind.

ſua ſponte) per ſe: quia vadimonium deſerere non eſt grave, niſi ex juris diſpoſitione.

aut voluntas congregasset, aut fortuna conjunxisset. Ad vadimonium non venit: quis? Is, qui tibi præsto semper fuit. Ergo in eum, qui semel hoc commisit, ut tibi præsto non esset, omnia tela conjecisti, quæ parata sunt in eos, qui permulta male agendi caussa, fraudandique fecerunt? Si dupondius tuus ageretur, Sex. Nævi; si in parvula re captionis aliquid vererere; non statim ad C. Aquillium, aut ad eorum aliquem, qui consuluntur, concurrisses? Cum jus amicitiæ, societatis, affinitatis ageretur; cum officii rationem atque existimationis duci conveniret; eo tempore tu non modo C. Aquillium, aut L. Lucilium, sed ne ipse quidem te consuluisti, sed ne ipse quidem ad te retulisti; ne hæc quidem tecum locutus es: horæ duæ fuerunt; Quinctius ad vadimonium non venit; quid ago? Si mehercule hæc tecum duo verba fecisses, quid ago? respirasset cupiditas atque avaritia paullulum; aliquid loci rationi & consilio dedisses; tu te collegisses; non in eam turpitudinem venisses, ut hoc tibi esset apud tales vi-

Si dupondius tuus) qui tibi provenit ex præconio. Al. *si dupondius unus*. Al. *Si de prædiis tuis*. V. Ind.

captionis) fraudis aut deceptionis, ex qua jactura sequeretur. V. Ind.

concurrisses) Al. *cucurrisses*. V. Ind.

sed ne ipse quidem te consuluisti) hæc expungunt fere omnes ex fide veterum Mss. Porro ante *C. Aquillium* inferunt *ad*.

horæ duæ) ajebat Nævius vadimonium fuisse factum Non. Febr. hoc est quinto die, ex quo Quinctius Roma egressus fuerat, ut est c. 18. Itaque stitit se illius diei horis, quibus Prætore sedente, asserebat vadimonium esse obeundum; de quibus horis loquitur Cicero: neq; vero contrahit quatriduum in duas horas, aut in unam, ut putat Manutius, & eum secutus Grævius; quod non adverterint cap. 18.

viros confitendum, qua tibi vadimonium non sit obitum, eadem te hora consilium cepisse, hominis propinqui fortunas funditus evertere.
C.XVII. * Ego pro te nunc hoc consulo post tempus in aliena re, quod tu in tua re, cum tempus erat, consulere oblitus es. Quaero abs te, C. Aquilli, L. Lucili, P. Quinctili, M. Marcelle, vadimonium mihi non obiit quidam socius, & affinis meus, quicum mihi necessitudo vetus, controversia de re pecuniaria recens intercedit: postulo ne a praetore, ut ejus bona mihi possidere liceat; an, cum Romae domus ejus, uxor, liberi sint, domum potius denunciem? Quid est, quod hac tamdem de re vobis possit videri? Profecto, si recte vestram bonitatem atque prudentiam cognovi, non multum me fallit, si consulamini, quid sitis responsuri: primum, expectare: deinde, si latitare, ac diutius ludificare videatur, amicos convenire; quaerere, quis procurator sit; domum denunciare: dici vix potest, quam multa sint, quae respondeatis ante fieri oportere, quam ad hanc rationem extremam necessariam devenire. Quid ad haec Naevius? Ridet scilicet nostram amentiam, qui in vita sua rationem summi officii desideremus, & instituta bonorum virorum requiramus. Quid mihi, inquit, cum ista summa sanctimonia, ac diligentia? Viderint ista officia viri boni, de me au-

evertere) pro *evertendi*.
hoc consulo) Al. *hos consulo*; deinde. *quos tu*.
expectare) ad *oportere* referendum est.
necessariam) Al. *ac necessariam*.
devenire) pro *deveniatur*. Duriusculum videtur: sed est Ciceronis.

autem ita considerent; non quid habeam, sed quibus rebus invenerim, quærant; & quemadmodum natus, & quo pacto educatus sim, memini: vetus est, de scurra multo facilius divitem, quam patremfamilias fieri posse. Hæc ille si verbis non audet, re quidem vera palam loquitur. Etenim si vult virorum bonorum instituto vivere, multa oportet discat, atque dediscat: quorum illi ætati utrumque difficile est. * Non dubitavi, inquit, cum vadimonium desertum esset, bona proscribere. Improbe: verum, quoniam tu id tibi arrogas, & concedi postulas, concedamus. Quid, si numquam deseruit; si ista caussa abs te tota per summam fraudem & malitiam ficta est; si vadimonium omnino tibi cum P. Quinctio nullum fuit? quo te nomine appellemus? Improbum? At, etiam si desertum vadimonium esset, tamen in ista postulatione, & proscriptione bonorum improbissimus reperiebare. Num malitiosum? Negas. Fraudulentum? Jam id quidem arrogas tibi, & præclarum putas. Audacem? cupidum? perfidiosum? Vulgaria, & obsoleta sunt; res autem nova & inaudita. Quid ergo est? Vereor mehercule, ne aut gravioribus utar verbis, quam natura fert, aut levioribus, quam caussa postulat. C.XVIII.

ita considerent) Ursinus ex fide veteris codicis tollit duo hæc verba, & quidem recte.

quibus rebus) quibus modis, nempe illicitis.

patremfamilias) qui debet esse probus, & frugi.

arrogas) ut rationem humanitatis & officii tenere non debueris.

ista caussa) prætextus.

Negas) Lambinus legit: *non negas*. Videtur enim imitatus Plautum in Pseudolo a. 1. sc. 13. vers. 126. quem locum lege.

res autem) res hæc a te commissa nova est.

lat. Ais, esse vadimonium desertum. Quæsivit a te statim, ut Romam rediit, Quinctius, quo die vadimonium istuc factum esse diceres: respondisti statim, nonis Febr. Discedens in memoriam rediit Quinctius, quo die Roma in Galliam profectus sit: ad ephemeridem revertitur: invenitur dies profectionis, pridie Kal. Februarii. Nonis Febr. si Romæ fuit, caussæ nihil dicimus, quin tibi vadimonium promiserit. Quid? Hoc inveniri qui potest? Profectus una L. Albius, homo in primis honestus; dicet testimonium: profecti sunt familiares & Albii, & Quinctii; dicent hi quoque testimonium: litteræ P. Quinctii, testes tot, quibus omnibus caussa justissima est, cur scire potuerint, nulla cur mentiantur, cum adstipulatore tuo comparabuntur. Et in hac ejusmodi caussa P. Quinctius laborabit? Et diutius in tanto metu miser, periculoque versabitur? Et vehementius eum gratia adversarii perterrebit, quam fides judicis consolabitur? Vixit enim semper inculte atque horride: natura tristi ac recondita fuit: non ad solarium, non in campo, non in conviviis versatus est: id egit, ut amicos observantia, rem parsimonia retineret: antiquam officii rationem dilexit, cujus splendor omnis his moribus obsolevit. At si in caussa pari discedere inferior videretur, tamen esset non mediocriter conqueren-

in memoriam) cœpit cogitare.

in primis) Al. *cum primis*.

adstipulatore) teste stipulationis, seu potius calumniæ tuæ. V. Ind.

solarium) horologium solare ad rostra, ubi homines animi caussa otiabantur. V. Ind.

campo) Martio, ubi ludi spectabantur.

Marzo 5 de 1835.

rendum : nunc in caufsa fuperiore , ne ut par quidem fit , poftulat ; inferiorem fe efse patitur ; dumtaxat ufque eo , ne cum bonis , fama, fortunifque omnibus Sex. Nævii cupiditati crudelitatique dedatur.

CONFIRMATIONIS

PARS II.

NÆvius non potuit possidere bona Quinctii ex edicto : quod probatur ex verbis ipsius edicti , quibus Quinctius comprehendi non potuit, usque ad cap. XXIII.

* Docui, quod primum pollicitus fum , C. Aquilli, cauffam omnino, cur poftularet , non fuiffe ; quod neque pecunia debebatur , & fi maxime deberetur , commifsum nihil effet , quare ad iftam rationem perveniretur . Attende nunc , ex edicto prætoris bona P. Quinctii poffideri nullo modo potuifse. Recita edictum. QUI FRAUDATIONIS CAUSSA LATITARIT. Non eft is Quinctius : nifi fi latitant, qui ad negotium fuum , relicto procuratore, proficifcuntur . CUI HERES NON EXTABIT. Ne is quidem. QUI EXILII CAUSSA SOLUM VERTERIT. C.XIX.

quo

Qui fraudationis) verba funt edicti.

relicto procuratore) Quinctius reliquit Alphenum.

Cui heres) qui moriens heredem non relinqueret, ejus bona poffidebantur edicto Prætoris.

Verterit) deeft aliquid. Non tamen aufim adfuere ex Hotomano , ac Lambino verba hæc : *Dici id non pot-*



quo tempore existimas oportuisse, Nævi, absentem Quinctium defendi, aut quo modo? Tum cum postulabas, ut bona possideres? Nemo affuit. Neque enim quisquam divinare poterat, te postulaturum: neque quemquam attinebat id recusare, quod prætor, non fieri, sed ex edicto suo fieri jubebat. Qui locus igitur absentis defendendi procuratori primus datus est? Cum proscribebas. Ergo affuit, non passus est, libellos dejecit Sex. Alphenus: qui primus erat officii gradus, servatus est a procuratore summa cum diligentia. Videamus, quæ deinde sint consecuta. Hominem P. Quinctii deprehendis in publico, conaris abducere; non patitur Alphenus; vi tibi adimit; curat, ut domum reducatur ad Quinctium: hic quoque summe constat procuratoris diligentis officium. Debere tibi dicis Quinctium; procurator negat: vadari vis; promittit: in jus vocas; sequitur: judicium postulas; non recusat. Quid aliud sit absentem defendi, ego non intelligo. At quis erat procurator? Credo aliquem ejectum hominem, egentem, litigiosum, improbum; qui posset scurræ divitis quotidianum convicium sustinere. Nihil minus: eques R. locu-

potest. Qui absens judicio defensus non fuerit: ne id quidem.

quod prætor, non fieri &c.) ex multis, variisque lectionibus hæc potissimum nobis placuit. Est autem sensus: nemo putavit recusandum quod Prætor fieri jubebat, non simpliciter, sed ex edicto suo, hoc est ex verbis sui edicti, quibus certe Quinctius non comprehenditur.

ejectum) abjectum. V. Ind.

scurræ) Nævii præconis.

convicium quotidianum) excusat Alphenum, quod non potuerit præsto esse ad omnia,

cuples, sui negotii bene gerens; denique is,
quem, quoties Nævius in Galliam profectus
est, procuratorem Romæ reliquit. * Et audes, C.XX.
Sex. Nævi, negare, absentem defensum esse
Quinctium, cum eum defenderit idem, qui te
solebat? Et cum is judicium acciperet pro Quin-
ctio, cui tu & rem, & famam tuam commen-
dare proficiscens & concredere solebas, cona-
ris hoc dicere, neminem extitisse, qui Quin-
ctium judicio defenderet? Postulabam, inquit,
ut satisdaret. Injuria postulabas; ita videbat,
recusabat Alphenus. Ita; verum prætor de-
cernebat. Tribuni igitur appellabantur. Hic
te, inquit, teneo: non est istud, judicium
pati, neque judicio defendere, cum auxilium
a Tribunis petas. Hoc ego, cum attendo,
qua prudentia sit Hortensius, dicturum esse eum
non arbitror: cum autem antea dixisse audio,
& caussam ipsam considero, quid aliud dice-
re possit, non reperio. Fatetur enim libellos
Alphenum dejecisse; vadimonium promisisse;
judicium quin acciperet in ea ipsa verba, quæ
Nævius edebat, non recusasse; ita tamen, mo-
re & instituto per eum magistratum, qui au-
xilii

mnia, quæ Nævius agebat adversus Quinctium.

sui negotii bene gerens) respondet vulgari formulæ, *uomo che fa bene i fatti suoi.*

videbat) Alphenus videbat te injuria postulare, ideoque recusabat. Vid. Animad. V.

Ita; verum &c.) Urget Nævius.

Tribuni) Alphenus enim auxilium petiit a Tribunis plebis; in quo accusatur ab Hortensio, quasi vero judicium per eos declinare voluerit. *Turbantes jura Tribuni*, inquit Lucan. l. I. v. 177.

judicium pati) quod Aristoteles dixit Polit. 5. c. 12. *ὑπομένειν δίκην*.

in ea ipsa verba) in eam formulam verborum.

ita tamen) cum eo tamen, ut ex more & instituto jus

 suum

xilii caussa constitutus est. Aut hæc facta non sint, necesse est; aut C. Aquillius, talis vir, juratus, hoc jus in civitate constituat; cujus procurator non omnia judicia acceperit, quæ quisque in verba postularit; cujus procurator a Prætore tribunos appellare ausus sit; eum non defendi; ejus bona recte possideri posse; ei misero, absenti, ignaro omnia fortunarum suarum, omnia vitæ ornamenta per summum dedecus & ignominiam diripi convenire. Quod si probari nemini potest; illud certe probari omnibus necesse est, defensum esse judicio absentem Quinctium. Quod cum ita est, ex edicto bona possessa non sunt. At enim tribuni pl. ne audierunt quidem. Fateor, si ita est, procuratorem decreto Prætoris R. oportuisse parere. Quid, si M. Brutus intercessurum se dixit palam, nisi quid inter ipsum Alphenum, & Nævium conveniret? Videtur ne intercessisse appellatio tribunorum non more, sed au-
C. XXI. xilii caussa? * Quid deinde fit? Alphenus, ut omnes

suum per Tribunos exsequeretur.

non omnia) etiam iniqua, quale erat, ut Alphenus nomine Quinctii satisdaret. Nemo enim debet indefensus dici, quod iniqua judicia non acceperit, & ideo Tribunos appellarit.

Prætoris R.) *Romæ*, *vel Romani*. Est idem, qui Famil. lib. 10. ep. 12. dicitur *Prætor Urbis*, seu *Urbanus*. Nisi forte duæ litteræ PR. in vetustis Mss. inventæ, temere divisæ sunt, ut non unam vocem *Prætoris* redderent, sed duas.

non more) quia objecerat Nævius, appellatos fuisse Tribunos, non more & instituto, sed auxilii caussa ad eludendum judicium. *Non est istud judicium pati, neque judicio defendere, cum auxilium a tribunis petas*. Grævius habet *non moræ*, secutus lectionem Lambini: idest non caussa moræ, ad morandum judicium. Probarem, si pro *videturne*, esset *nonne videtur*.

omnes intelligere possent, judicio defendi Quinctium, ne qua subesse posset aliena aut ipsius officio, aut hujus existimatione suspicio, viros bonos complures advocat: testatur isto audiente, se pro communi necessitudine id primum petere, ne quid atrocius in P. Quinctium absentem sine caussa facere conetur; sin autem inimicissime, atque infestissime contendere perseveret, se paratum esse omni recta atque honesta ratione defendere, quod petat, non deberi: se judicium id, quod edat, accipere. Ejus rei conditionisque tabellas obsignaverunt viri boni complures: res in dubium venire non potest: fit, rebus omnibus integris, neque proscriptis, neque possessis bonis, ut Alphenus promittat Nævio sisti Quinctium. Venit ad vadimonium Quinctius: jacet res in controversiis, isto calumniante biennium, usque dum inveniretur, qua ratione res ab usitata consuetudine recederet, & in hoc singulare judicium caussa omnis concluderetur. Quod officium, Aquilli, commemorari procuratoris potest, quod ab Alpheno præteritum esse videatur? Quid affertur, quare P. Quinctius absens negetur esse defensus? An vero id, quod Hortensium, quia nuper injecit, & quia Nævius semper id clamitat, dicturum arbitror, non fuisse Nævio parem certationem cum Alpheno, illo tempore, illis dominantibus?

calumniante) ludificante, & trahente judicium.

biennium) annum & sex menses oratorie auget.

singulare) sive unum, cum tamen ageretur de tot tantisque rebus; sive inusitatum, ut superius conquestus est.

illis dominantibus) Marianis, a quibus stabat Alphenus.

bus ? Quod ſi velim confiteri , illud , opinor , concedent , non procuratorem P. Quinctii neminem fuiſſe, ſed gratioſum fuiſſe. Mihi autem ad vincendum ſatis eſt , fuiſſe procuratorem , quicum experiri poſſet : qualis is fuerit , ſi modo abſentem defendebat per jus & magiſtratum , nihil ad rem arbitror pertinere . Erat , inquit , illarum partium . Quid ni , qui apud te eſſet educatus : quem tu a puero ſic inſtituiſſes , ut nobili ne gladiatori quidem cederet ? Sicut tu ſemper ſumme concupiſti , idem volebat Alphenus : ea re tibi cum eo par contentio erat . Bruti , inquit , erat familiaris ; itaque is intercedebat : Tu contra Burrieni , qui injuriam decernebat ; omnium denique illorum, qui tum & poterant per vim & ſcelus plurimum , & , quod poterant , id audebant. An omnes tu iſtos vincere volebas, qui nunc , tu ut vincas , tantopere laborant? Aude id dicere , non palam , ſed his ipſis , quos advocaſti . Tametſi nolo eam rem comme-

gratioſum) gratia valentem, quippe Marianum.

ut nobili) Nobiles enim favebant Syllæ. Hic autem ludit in verbo , cum nobilis dicatur etiam gladiator multarum victoriarum .

gladiatori) ita appellare videtur Burrienum prætorem, hominem prægrandem & robuſtum.

cederet) quia contra Burrieni decretum pugnavit, implorato auxilio Tribunitio . Al. *hæreret* .

injuriam) Al. *injuria*.

denique illorum) Marianorum. V. Animad. VI.

An omnes tu iſtos) arguit eum perfidiæ , quod tum eſſet Marianus, nec vellet Syllanos vincere, quibus ſe clam ſimulabat amicum, & ad quos poſtea victores aperte tranſiit.

quos advocaſti) *qui tuæ perfidiæ* (inquiunt Hotomanus & Merouvillius) *ſunt conſcii* . Imo vero, qui non ſunt conſcii, ideoque tibi favent in hac cauſſa . His tamen ipſis non audebis dicere , quia omnibus notum eſt, te ſecutum eſſe, non cauſſam , ſed victoriam.

memorando renovare, cujus omnino rei memoriam omnem tolli funditus ac deleri arbitror oportere. * Unum illud dico; ſi pro- C. XXII. pter partium ſtudium potens erat Alphenus; potentiſſimus Nævius: ſi fretus gratia poſtulabat aliquid iniquius Alphenus, multo iniquiora Nævius impetrabat. Neque enim inter ſtudium veſtrum quidquam, ut opinor, interfuit; ingenio, vetuſtate, artificio tu facile viciſti. Ut alia omittam, hoc ſatis eſt: Alphenus cum iis, & propter eos periit, quos diligebat: tu, poſtquam, qui tibi erant amici, non poterant vincere; ut amici tibi eſſent, qui vincebant, effeciſti. Quod ſi tum par tibi jus cum Alpheno fuiſſe non putas, quia tamen aliquem contra te advocare poterat; quia magiſtratus aliquis reperiebatur, apud quem Alpheni cauſſa conſiſteret; quid hoc tempore Quinctio ſtatuendum eſt? cui neque magiſtratus adhuc æquus inventus eſt; neque judicium redditum eſt uſitatum; non conditio, non ſponſio, non denique ulla umquam interceſſit poſtulatio, mitto æqua, verum ante hoc tempus ne fando quidem audita. De re pecuniaria cupio contendere: non licet. At ea controverſia eſt: nihil ad me attinet; cauſſam capitis dicas, oportet. Accuſa, ubi ita neceſſe

eſt:

ſtudium veſtrum) quia uterque Marianas partes ſequebatur: neque quidquam mutandum eſt, quamvis mutandum putarit Hotomanus. V. Animad. VI.

Alphenus) vel interemtus, vel proſcriptus cum Marianis.

tu poſtquam, &c.) tu ad Syllanos defeciſti.

De re) Inducit Quinctium, & Nævium altercantes.

est : non, inquit, nisi tu ante, novo modo; priore loco dixeris; dicendum necessario est; præstituendæ horæ ad arbitrium nostrum; judex ipse arcessetur. Quid tum? Tu aliquem patronum invenies, hominem antiqui officii, qui splendorem nostrum & gratiam negligat? Pro me pugnabit L. Philippus, eloquentia, gravitate, honore florentissimus civitatis: dicet Hortensius, excellens ingenio, nobilitate, existimatione: aderunt autem homines nobilissimi ac potentissimi; quorum frequentiam & consessum non modo P. Quinctius, qui de capite decernit, sed quivis, qui extra periculum sit, perhorrescat. Hæc est iniqua certatio, non illa, qua tu contra Alphenum velitabaris: huic, ne ubi consisteret quidem contra te, locum reliquisti. Quare aut doceas oportet, Alphenum negasse se procuratorem esse, non dejecisse libellos, judicium accipere noluisse: aut, cum hæc ita facta sint, ex edicto te bona P. Quinctii non possedisse, concedas.

arcessetur) ad Prætorem, ut præstituat horas ad arbitrium Nævii.

antiqui officii) antiquæ & probatæ fidei, magnæque idcirco auctoritatis.

L. Philippus) V. Argumentum, & Ind.

locum reliquisti) allegoriam claudit. Tu dicis, tibi fuisse iniquam certationem, idest tibi fuisse iniquum locum ad certandum; at huic reliquisti locum nullum: siquidem Quinctius nullam conditionem æquam obtinere potuerat.

CON-

CONFIRMATIONIS

PARS III.

N *AEvius bona Quinctii revera non possedit, 1. ab effectu, quia bona non vendidit, nec ullus ex creditoribus ad hanc rationem accessit: effectus autem possessionis erat venditio*, usque ad cap. XXIV. *Totum hunc locum ad partem Confirmationis secundam pertinere arbitrati sunt Martinus de Cygne, & eum ubique secutus Merouvillius in Analysi. Sed non probant. Alter vero etiam pugnat secum ipse: nam in secando orationis contextu inde inchoat partem tertiam, unde nos. 2. quia ipse Naevius judicavit possessa non esse*, usque ad cap. XXV. 3. *quia si saltus Gallicanus possessus est, aut nuncius a Naevio in Galliam missus confecit triduo septingenta millia passuum, quod est incredibile; aut missus est ante edictum, quod est improbum*, usque ad cap. XXVII. 4. *quia aliter possedit, quam Praetor edixit, dejecto per vim domino*, usque ad cap. XXVIII. 5. *quia non omnia bona possedit, ideoque nihil possedisse putandus est. Tota haec ultima ratio periit injuria temporis.*

* etenim, si ex edicto possedisti; quaero, cur bona non venierint? cur ceteri sponsores, & creditores non convenerint? Nemo ne fuit, cui deberet Quinctius? Fuerunt, & complures fuerunt: propterea quod Cajus frater aliquantum C. XXIII.

tum

sponsores) quibus spondentibus pecuniae Quinctio creditae sunt. Al. *possessores*.

tum æris alieni reliquerat. Quid ergo est? Homines erant ab hoc omnes alienissimi, & iis debebatur; neque tamen quisquam inventus est tam insigniter improbus, qui violare P. Quinctii existimationem absentis auderet. Unus fuit affinis, socius, necessarius, Sex. Nævius, qui cum ipse ultro deberet, quasi eximio præmio sceleris exposito, cupidissime contenderet, ut per se afflictum, atque eversum propinquum suum non modo honeste partis bonis, verum etiam communi luce privaret. Ubi erant ceteri creditores? denique hoc tempore ubi sunt? quis est, qui fraudationis caussa latuisse dicat? quis, qui absentem defensum neget esse Quinctium? Nemo invenitur. At contra omnes, quibuscum ratio huic aut est, aut fuit, adsunt, defendunt: fides hujus, multis locis cognita, ne perfidia Sex. Nævii derogetur, laborant. In hujusmodi sponsionem testes daret, oportebat, ex eo numero, qui hæc dicerent: vadimonium mihi deseruit; me fraudavit; a me nominis ejus, quod inficiatus esset, diem petivit; ego experiri non potui, latitavit, procuratorem nullum reliquit. Horum nihil dicitur: parantur testes, qui hæc dicant. Verum, opinor, viderimus, cum dixerint. Unum tamen hoc cogitent, ita se gra-

ves

ultro) imo, e contrario. V. Ind.

deberet) quia multa abraserat ex bonis societatis, ut est cap. 3.

derogetur) imminuatur. V. Ind.

ex eo numero) creditorum.

diem petivit) longiorem diem petivit ad sistendum in judicio. Ital. *dimandò termini*: quod est eorum, qui rem ludificando trahunt. Vel petiit longiorem diem ad dissolvendum debitum, ut placet Hotom. & Grævio.

ves esse, ut si veritatem volent retinere, gravitatem possint obtinere; sin eam negligent, ita leves sint, ut omnes intelligant, non ad obtinendum mendacium, sed ad verum probandum auctoritatem adjuvare. Ego hæc duo quæro: primum, qua ratione Nævius susceptum negocium non transegerit, hoc est, cur bona, quæ ex edicto possidebat, non vendiderit: deinde, cur ex tot creditoribus aliis ad istam rationem nemo accesserit: ut necessario confiteare, neque eorum tam temerarium quemquam fuisse, neque te ipsum id, quod turpissime suscepisses, perseverare, & transigere potuisse. * Quid, si tu ipse, Sex. Nævi, C.XXIV. statuisti bona P. Quinctii ex edicto possessa non esse? Opinor, tuum testimonium, quod in aliena re leve esset, id in tua, quoniam contra te est, gravissimum debet esse. Emisti bona Sex. Alpheni, L. Sylla dictatore vendente: socium tibi in his bonis edidisti Quinctium: plura non dico. Cum eo tu voluntariam societatem coibas, qui te in hereditaria societate fraudarat: & eum judicio tuo comprobabas, quem spoliatum fama fortunisque omni-

ad obtinendum mendacium) ad obtinendum, ut mendacium probetur. Ital. *ad autorizzar la bugia*.

id perseverare & transigere) *id* pendet a secundo verbo, fitque per ζεῦγμα. Non enim satis mihi probat Grævius, Ciceronem tribuisse quartum casum verbo *persevero*; quamvis deterioris latinitatis Auctores tribuere non dubitaverint.

id in tua) Adverte τὸ *id*, quod hoc loco redundat, sed magnam tamen habet vim & venustatem.

debet esse) Al. *debere esse*.

vendente) Vendidit Sylla bona Alpheni vel interemti, vel proscripti, quod esset Marianarum partium.

edidisti) in libello emtionis.

c. xxv. mnibus arbitrabare. * Diffidebam mehercule, C. Aquilli, ſatis animo certo & confirmato me poſse in hac cauſsa conſiſtere: ſic cogitabam, cum contra dicturus eſset Hortenſius, & cum eſset attente auditurus Philippus, fore, uti permultis in rebus timore prolaberer. Dicebam huic Q. Roſcio, cujus ſoror eſt cum P. Quinctio, cum a me peteret, & ſumme contenderet, ut propinquum ſuum defenderem, mihi perdifficile eſse contra tales oratores, non modo tantam cauſsam perorare, ſed omnino verbum facere conari. Cum cupidius inſtaret, homini pro amicitia familiarius dixi, mihi videri ore duriſſimo eſse, qui præſente eo geſtum agere conaretur; qui vero cum ipſo contenderent, eos, etiam ſi quid antea recti, aut venuſti habere viſi ſunt, id amittere: ne quid mihi ejuſmodi accideret, cum contra talem artificem dicturus eſsem, me vereri. Tum mihi Roſcius & alia multa, confirmandi mei cauſsa, dixit: & mehercule, ſi nihil diceret, tacito ipſo officio & ſtudio, quod habebat erga propinquum ſuum, quemvis commoveret. Etenim, cum artifex ejuſmodi ſit, ut ſolus dignus videatur eſse, qui in ſcena ſpectetur: tum vir ejuſmodi eſt, ut ſolus dignus videatur, qui eo non accedat. Verumtamen, quid ſi, inquit, habes ejuſmodi cauſsam, ut hoc tibi planum ſit faciendum, ne-

artificem) Hortenſium magnum dicendi artificem.

quod habebat) Manutius mallet *adhibebat*, ſed nullo ſuffragante codice.

qui eo non accedat) quia hiſtriones habiti ſunt infames l. quod ait 2. D. de his qui not. inf.

neminem eſse, qui poſſit biduo, ad ſummum triduo DCC millia paſsuum ambulare? Tamen ne vereris, ut poſſis hæc contra Hortenſium contendere? Minime, inquam. Sed quid id ad rem? Nimium, inquit: in eo cauſsa conſiſtit. Quo modo? Docet me ejuſmodi rem, & factum ſimul Sex. Nævii, quod ſi ſolum proferretur, ſatis eſse deberet. Quod abs te, C. Aquilli, & a vobis, qui adeſtis in conſilio, quæſo, ut diligenter attendatis. Profecto intelligetis, illinc ab initio cupiditatem pugnaſse & audaciam; hinc veritatem & pudorem, quoad potuerit, reſtitiſse. Bona poſtulas ut ex edicto poſſidere liceat. Quo die? Te ipſum, Nævi, volo audire: volo inauditum facinus ipſius, qui id commiſit, voce convinci. Dic Nævi diem. Ante V. Kal. intercalares. Bene agis. Quam longe eſt hinc in ſaltum veſtrum Gallicanum? Nævi te rogo. DCC millia paſsuum. Optime. De ſaltu dejicitur Quinctius: quo die? Poſsumus hoc quoque ex te audire: quid taces? Dic inquam diem. Pudet dicere; intelligo: verum & ſero, & nequidquam pudet. Dejicitur de ſaltu, C. Aquilli, pridie Kal. intercalares: biduo poſt, aut,

Nimium) pro *valde* paſſim invenitur. Al. *nimirum inquit in eo*, &c.

Ante V. Kal.) hoc eſt die quinto ante Calendas. Eſt autem idem ac ſi diceret V. Kal. utroque enim modo veteres loquebantur. Dies hic eſt XX. Februarii: quia Calendæ intercalares incidebant in diem Februarii XXIV. Solebant autem Romani in numerando comprehendere diẽ a quo incipiebant, & diem in quem deſinebant. Cave tibi hoc loco a Manutio. Vid. in Ind. *Intercalares*.

pridie Kal.) die XXIII. Feb.

aut, ut statim de jure aliquis cucurrerit, non toto triduo DCC millia passuum conficiuntur.
CXXVI. * O rem incredibilem! o cupiditatem inconsideratam! o nuncium volucrem! Administri & satellites Sex. Nævii Roma trans alpes in Sebusianos biduo veniunt. O hominem fortunatum, qui ejusmodi nuncios, seu potius Pegasos habeat! Hic ego, si Crassi omnes cum Antoniis existant; si tu, L. Philippe, qui inter illos florebas, hanc caussam voles cum Hortensio dicere: tamen superior sim necesse est. Non enim, quemadmodum putatis, omnia sunt in eloquentia: est quædam tamen ita perspicua veritas, ut eam infirmare nulla res possit. An, antequam postulasti, ut bona possideres, misisti, qui curarent, ut dominus de suo fundo a sua familia vi dejiceretur? Utrum libet elige: alterum incredibile est, alterum nefarium, & ante hoc tempus utrumque inauditum. DCC. millia passuum vis esse decursa biduo? Dic: negas? Ante igitur misisti. Malo. Si enim illud diceres, impro-

be

statim de jure) a Tribunali Prætoris statim in Galliam cucurrerit. V. in Ind. *jus*. Franciscus Junius explicans verba illa Tertulliani in Apolog. c. 4. *concurram vobiscum*, extra rem affert hunc Ciceronis locum, legitque *statim de jure aliquis concurrerit*.

Sebusianos) Hos nunc Bressæos dicunt. tertia hujus vocis littera modo est *b*, modo *c*, modo *g*.

Pegasos) Alatos equos.

existant) excitentur ab inferis, quia a Marianis militibus occisi fuerant sex ante annis.

est quædam tamen) τὸ *tamen* respondet membro cuidam, quod subauditur per figur. ellipsim: *etsi autem in ea multa sunt, est quædam tamen &c.*

a sua familia] a suis servis.

Malo) Malo respondeas, te ante edictum misisse, ut fatearis improbitatem ejusmodi, quæ ne mendacio quidem tegi possit.

be mentiri viderere : cum hoc confiteris , id te admiſiſse concedis, quod ne mendacio quidem tegere poſſis . Hoc conſilium Aquillio , & talibus viris , tam cupidum , tam audax , tam temerarium , probabitur ? Quid hæc amentia ? quid hæc feſtinatio ? quid hæc immaturitas tanta ſignificat ? Non vim ? non ſcelus ? non latrocinium ? non denique omnia potius , quam jus , quam officium , quam pudorem ? Mittis injuſsu prætoris . Quo conſilio ? Juſsurum ſciebas . Quid ? cum juſſiſset , tum mittere non ne poteras ? Poſtulaturus eras . Quando ? Poſt dies XXX. Nempe , ſi te nihil impediret ; ſi voluntas eadem maneret ; ſi valeres ; denique ſi viveres . Prætor juſſiſset. Opinor, ſi vellet ; ſi valeret ; ſi jus diceret ; ſi nemo recuſaret, qui ex ipſius decreto & ſatiſdaret, & judicium accipere vellet . Nam , per deos immortales, ſi Alphenus, procurator P. Quinctii, tibi tum ſatiſdaret, & judicium accipere vellet, denique omnia, quæ poſtulares, facere voluiſſet , quid ageres ? Revocares eum , quem in Galliam miſeras ? At hic quidem jam de fundo expulſus , jam a ſuis diis penatibus præceps ejectus , jam , quod indigniſſimum eſt , ſuorum ſervorum manibus , nuncio atque im-

pe-

cupidum) Ital. *appaſſionato* . V. Ind.

Juſſurum ſciebas) eo conſilio miſiſti , quia ſciebas , Prætorem juſſurum . Suſtuli interrogandi notam , ut membrum hoc recte cohæreret cum eo, quod ſequitur , *Poſtulaturus eras* .

Poſtulaturus eras .] habuiſti tamquam juſſum , quia poſtulaturus eras ut juberetur .

ſi nemo recuſaret] id quod Prætor juberet . Recuſare autem aliquis poterat ſatiſdando, & judicium accipiendo . V. Animad. VII.

perio tuo violatus esset. Corrigeres hæc scilicet tu postea. De cujusquam vita dicere audes, qui hoc concedas necesse est, ita te cæcum cupiditate & avaritia fuisse, ut, cum, postea quid futurum esset, ignorares, (accidere autem multa possent) spem maleficii præsentis in incerto reliqui temporis eventu collocares? Atque hæc perinde loquor, quasi ipso illo tempore, cum te prætor jussisset ex edicto possidere, si in possessionem misisses, debueris, aut potueris P. Quinctium de possessione
C.XXVII. deturbare. * Omnia sunt, C. Aquilli, ejusmodi, quivis ut perspicere possit, in hac causa improbitatem & gratiam cum inopia & veritate contendere. Prætor quemadmodum possidere jussit? Opinor ex edicto. Sponsio quæ in verba facta est? *Ni ex edicto prætoris bona P. Quinctii possessa non sint*. Redeamus ad edictum. Id quidem quemadmodum jubet possidere? Num quid est caussæ, C. Aquilli, quin, si longe aliter possedit, quam prætor edixit, iste ex edicto non possederit, ego sponsione vicerim? Nihil opinor. Cognoscamus edictum. QUI EX EDICTO MEO IN POSSESSIONEM VENERINT. De te loquitur, Nævi, quemadmodum tu putas: ais enim, te ex edicto venisse; tibi, quid facias, defi-

De cujusquam vita] &c. quemquam accusare audes. *de possessione deturbare*] non poterat Quinctius deturbari, nisi per secundum decretum, postquam Nævius ejus bona per dies XXX. tamquam custos possedisset, & proscripsisset. V. Animad. VIII.

Ni ex edicto] Al. *si ex edicto*. Utrumque recte; quia alterum declarat sponsionem Quinctii, alterum Nævii.

VENERINT] vulgo legitur VENERIT.

definit, te instituit, tibi præcepta dat. EOS ITA VIDETUR IN POSSESSIONE ESSE OPORTERE. quo modo? QUOD IBIDEM RECTE CUSTODIRE POTERUNT, ID IBIDEM CUSTODIANT: QUOD NON POTERUNT, ID AUFERRE, ET ABDUCERE LICEBIT. quid tum? DOMINUM, inquit, INVITUM DETRUDERE NON PLACET. Eum ipsum, qui fraudandi caussa latitet; eum ipsum, quem judicio nemo defendat; eum ipsum, qui cum omnibus creditoribus suis male agat, invitum de prædio detrudi vetat. Proficiscenti tibi in possessionem prætor ipse, Sex. Nævi, palam dicit: ita possideto, ut tecum simul possideat Quinctius; ita possideto, ut Quinctio jus non auferatur. Quid? tu id quemadmodum observas? Mitto illud dicere, eum, qui non latitarit, cui Romæ domus, uxor, liberi, procurator esset; eum, qui tibi vadimonium non deseruisset; hæc omnia mitto: illud dico, dominum expulsum esse de prædio; domino a familia sua manus allatas esse ante suos lares familiares: hoc dico,

simul possideat Quinctius] *de jure* tanquam verus dominus, tu *de facto* tamquam custos; ut in Animad. VIII.

jus non auferatur] quia Quinctius erat possessor *juris*, ut dictum est. Hotomanus ex suo codice legit, *vis non afferatur*, quod Grævio usque adeo placuit, ut in contextum induxerit. Ego malui veterem lectionem retinere, manuscriptis apud Gruterum omnibus confirmatam.

✠

P E R O R A T I O.

IN *qua recitat per anacephalaeosim argumenta omnia Confirmationis*, usque ad cap. xxx.

C.XXVIII. * Nævium ne appellavisse quidem Quinctium, cum simul esset, experiri posset quotidie: deinde, quod omnia judicia difficillima cum summa sua invidia, maximoque periculo P. Quinctii fieri mallet, quam illud pecuniarium judicium, quod uno die transigi posset; ex quo uno hæc omnia nata & profecta esse concedit. Quo in loco conditionem tuli; si vellet pecuniam petere, P. Quinctium judicatum solvi satisdaturum, dum ipse, si quid peteret, pari conditione uteretur. Ostendi, quam multa ante fieri convenerit, quam hominis propinqui bona possideri postularentur, præsertim cum Romæ domus ejus, uxor, liberi essent, & procurator æque utriusque necessarius. Docui, cum desertum esse dicat vadimonium, omnino vadimonium nullum fuisse: quo die hunc sibi promisisse dicat, eo die ne Romæ quidem eum fuisse. Id testibus me pollicitus sum planum facturum, qui & scire deberent, & caussam cur mentirentur, non ha-

✠] Quintum argumentum hoc loco desideratur, quod tamen colligitur ex anacephalæosi, quæ statim sequitur.

experiri] lege agere.

conditionem tuli] obtuli.

dum ipse] Quinctius mutuam satisdationem a Nævio obtineret, si quid & ipse ab eo peteret.

bona possideri postularentur] constructio hæc animadversione digna est.

haberent. Ex edicto autem non potuiſse bona poſſideri, demonſtravi: quod neque fraudandi cauſa latitaſset, neque exilii cauſa ſolum vertiſse diceretur. Reliquum eſt, ut eum nemo judicio defenderit: quod contra copioſiſsime defenſum eſse contendi, non ab homine alieno, neque ab aliquo calumniatore atque improbo, ſed ab equite R. propinquo & neceſſario ſuo, quem ipſe Sex. Nævius procuratorem relinquere antea conſueſset: neque eum, ſi tribunos appellarit, iccirco minus judicium pati paratum fuiſse, neque potentia procuratoris Nævio jus ereptum: contra, iſtum potentia ſua tum tantummodo ſuperiorem fuiſse, nunc nobis vix reſpirandi poteſtatem dare. * Quæſivi, quæ cauſa fuiſset, cur bona non veniſſent, cum ex edicto poſſiderentur. Deinde illud quoque requiſivi, qua ratione ex tot creditoribus nemo neque tum idem fecerit, neque nunc contradicat, omneſque pro P. Quinctio pugnent, præſertim cum in tali judicio teſtimonia creditorum exiſtimentur ad rem maxime pertinere. Poſtea ſum uſus adverſarii teſtimonio, qui ſibi eum nuper edidit ſocium, quem, quo modo nunc intendit, ne in vivorum quidem numero tum demonſtrat fuiſſe. Tum illam incredibilem celeritatem, ſeu potius audaciam protuli: confirmavi, neceſſe eſſe aut biduo DCC. millia paſſuum eſſe decurſa, aut Sex. Nævium diebus compluribus ante in poſſeſſionem miſiſſe, quam poſtularet, ut ei liceret bona poſſidere. Poſtea recitavi edictum, quod aperte dominum de prædio detrudi vetaret: in quo conſtitit, Nævium ex edicto non

posſediſse, cum confiteretur ex prædio vi detruſum eſse Quinctium. Omnino autem bona poſseſsa non eſse conſtitui, quod bonorum poſſeſſio ſpectetur non in aliqua parte, ſed in univerſis, quæ teneri ac poſſideri poſſint. Dixi, Romæ domum fuiſse, quo iſte ne aſpirarit quidem; ſervos complures, ex quibus iſte poſsederit neminem, ne attigerit quidem: unum fuiſſe, quem attingere conatus ſit; prohibitum fuiſſe, quieviſse. In ipſa Gallia cognoſtis in prædia privata Quinctii Sex. Nævium non veniſse: denique ex hoc ipſo ſaltu, quem, per vim expulſo ſocio, poſsedit, ſervos privatos Quinctii non omnes ejectos eſse. Ex quo, & ex ceteris dictis, factis, cogitatiſque Sex. Nævii quivis poteſt intelligere, iſtum nihil aliud egiſse, neque nunc agere, niſi uti per vim, per injuriam, per iniquitatem judicii totum agrum, qui communis eſt, ſuum facere poſſit.

AMPLIFICATIO

IN *qua movet miſericordiam in Quinctium, invidiam in Nævium*, uſque ad finem.

C.XXX. * Nunc, cauſsa perorata, res ipſa, & periculi magnitudo, C. Aquilli, cogere videtur; ut te, atque eos, qui tibi in conſilio ſunt, obſecret

non in aliqua parte) jure veteri nemo poterat edicti beneficio gaudere, niſi univerſa bona poſſediſſet. Vide leg. 1. D. quibus ex cauſſis; & Balduinum ad lib. 3. Inſt. tit. 12. de ſucceſſ. ſubl. Sublatum eſt hoc jus per novellam 53.

aſpirarit) de qua ne cogitarit quidem.

Nunc cauſſa perorata) ſola concluſione, ſeu anacephalæoſi conſtare Perorationem

cret obtesteturque P. Quinctius per senectutem ac solitudinem suam, nihil aliud, nisi ut vestræ naturæ bonitatique obsequamini: ut, cum veritas cum hoc faciat, plus hujus inopia possit ad misericordiam, quam illius opes ad crudelitatem. Quo die ad te judicem venimus, eodem die illorum minas, quas ante horrebamus, negligere cœpimus. Si caussa cum caussa contenderet, nos nostram perfacile cuivis probaturos statuebamus. quod vitæ ratio cum ratione vitæ decertaret, iccirco nobis etiam magis te judice opus esse arbitrati sumus. Ea res enim nunc in discrimen versatur, utrumne possit se contra luxuriam ac licentiam, rusticana illa atque inculta parsimonia defendere; an deformata atque ornamentis omnibus spoliata, nuda cupiditati petulantiæque addicatur. Non comparat se tecum gratia P. Quinctius, Sex. Nævi, non opibus, non facultate contendit: omnes tuas artes, quibus tu magnus es, tibi concedit. Fatetur se non belle dicere, non ad voluntatem lo-

nem Cicero putat. Dixerat enim in fine Partitionis, *hac tria cum docuero, perorabo*; nunc vero jam ait, *caussam esse peroratam*: quod est maxime advertendum. Alii, qui in hac sententia fuerunt, ut amplificationem a peroratione excluderent, ideo fuerunt, quod affectus movendos non putarent, ut est apud Quinctil. l. 6. c. 1. Aristoteles Rhet. l. 3. c. ult. partes quatuor perorationi tribuit, & ex his postremum locum anacephalæosi. Cicero noster in 2. de orat. c. 19. refert opinionem eorum, qui, amplificationem admittunt, non tamquam perorationis partem, sed tamquam egressionem a caussa, quæ perorationem antecedat. Hoc loco amplificatio & a peroratione distinguitur, & eam consequitur.

in discrimen) Al. *in discrimine*.

rusticana) Quinctii.

ad voluntatem) πρὸς χάριν, quod est adulatorum.

loqui posse, non ab afflicta amicitia transfugere, atque ad florentem aliam devolare, non profusis sumtibus vivere, non ornare magnifice splendideque convivium, non habere domum clausam pudori & sanctimoniæ, patentem, atque adeo expositam cupiditati & voluptatibus: contra, sibi officium, fidem, diligentiam, vitam omnino semper horridam atque aridam cordi fuisse: ista superiora esse, ac plurimum posse his moribus, sentit. Quid ergo est? Non usque eo tamen, ut in capite fortunisque hominum honestissimorum dominentur ii, qui, relicta bonorum virorum disciplina, & quæstum & sumptum Gallonii sequi maluerunt, atque etiam, quod in illo non fuit, cum audacia perfidiaque vixerunt. Si licet vivere eum, quem Sex. Nævius non vult; si est homini honesto locus in civitate, invito Nævio; si fas est respirare P. Quinctium contra nutum ditionemque Nævii; si, quæ pudore ornamenta sibi peperit, ea potest contra petulantiam te defendente obtinere; spes est, & hunc miserum atque infelicem aliquando tandem posse consistere. Sin & poterit Nævius id, quod libet, & ei libebit, quod non licet, quid agendum est? qui Deus appellandus est? cujus hominis fides imploranda est? qui denique questus, qui mœror dignus
C. XXXI. inveniri calamitate tanta potest? * Miserum est, exturbari fortunis omnibus: miserius est, injuria. Acerbum est, ab aliquo circumveniri: acer-

transfugere) a Marianis ad Syllanos, quod fecit Nævius.

Gallonii) fuit præco, ut Nævius, sed in gulæ vitia turpissime profusus. V. Ind.

acerbius, a propinquo. Calamitoſum eſt, bonis everti: calamitoſius, cum dedecore. Funeſtum eſt, a forti, atque honeſto viro jugulari: funeſtius, ab eo, cujus vox præconio quæſtu proſtitit. Indignum eſt, a pari vinci, aut ſuperiore: indignius, ab inferiore, atque humiliore. Luctuoſum eſt, tradi alteri cum bonis: luctuoſius, inimico. Horribile eſt, cauſſam capitis dicere: horribilius, priore loco dicere. Omnia circumſpexit Quinctius, omnia periclitatus eſt, C. Aquilli: non prætorem modo, a quo jus impetraret, invenire non potuit, atque adeo ne unde arbitratu quidem ſuo poſtularet; ſed ne amicos quidem Sex. Nævii, quorum ſæpe & diu ad pedes jacuit ſtratus, obſecrans per deos immortales, ut aut ſecum jure contenderent, aut injuriam ſine ignominia ſibi imponerent. Denique ipſius inimici vultum ſuperbiſſimum ſubiit: ipſius Sex. Nævii lacrymans manum apprehendit, in propinquorum bonis proſcribendis exercitatam: obſecravit per fratris ſui mortui cinerem, per nomen propinquitatis, per ipſius conjugem & liberos, quibus propior P. Quinctio nemo eſt, ut aliquando miſericordiam caperet; aliquam, ſi non propinquitatis, at ætatis ſuæ, ſi non hominis, at humanitatis rationem haberet; ut ſecum aliquid,

unde arbitratu &c.) non invenit a quo peteret judicii formulam ex ſententia; coactus eſt enim contendere de probro, cum ipſe mallet de pecunia.

jure contenderent) non potentia.

fratris ſui) C. Quinctii, qui ſocius & amicus Nævii fuerat.

ipſius conjugem) Quinctii conſobrinam, ut dicitur cap. 4.

quid, integra sua fama, qualibet, dummodo tolerabili, conditione transigeret. Ab ipso repudiatus, ab amicis ejus non sublevatus, ab omni magistratu agitatus atque perterritus, quem præter te appellet, habet neminem: tibi se, tibi suas omnes opes fortunasque commendat; tibi committit existimationem, ac spem reliquæ vitæ: multis vexatus contumeliis, plurimis jactatus injuriis, non turpis ad te, sed miser confugit. E fundo ornatissimo dejectus, ignominiis omnibus appetitus, cum illum in suis paternis bonis dominari videret, ipse filiæ nubili dotem conficere non posset, nihil alienum tamen vita superiore commisit. Itaque te hoc obsecrat, C. Aquilli, ut, quam existimationem, quam honestatem in judicium tuum prope acta jam ætate decursaque attulit, eam liceat ei secum ex hoc loco efferre; ne is, de cujus officio nemo umquam dubitavit, sexagesimo denique anno dedecore, macula, turpissimaque ignominia notetur; ne ornamentis ejus omnibus Sex. Nævius pro spoliis abutatur: ne per te ferat, quo minus, quæ existimatio P. Quinctium usque ad senectutem perduxit, eadem usque ad rogum prosequatur.

decursa) excursa, sumta metaphora a cursu ludorum Circensium. Sic Tuscul. 1. c. 8. *Ad calcem decurrere*.

ferat) ne Nævius obtineat. Plaut. in Merc. a. 2. sc. 3. *quod posces, feres*. Passeratius suspicatur legendum *fiat*.

EVEN-

EVENTUS.

S*Cribit Gellius* (inquit Merouvillius) *liberato Quinctio, sua eloquentia fructum tulisse Ciceronem*. Sed cave, homini credas: ego enim nihil tale usquam apud Gelliun invenire potui.

In Matrito. ani millesimi trecentesimi octogentesimi primi.



ANI-

ANIMADVERSIONES
AD ORATIONEM
PRO P. QUINCTIO.
ANIMAD. I.
Ad CAP. I. In Adnotationes Grævii.

QUi *hanc caussam, Aquilli, aliquoties apud te egit*) Apparet aliquoties ampliatam hanc caussam fuisse, quod etiam infra significat. *Nec illud*, inquit, *mihi arrogabo, me posse caussam commodius demonstrare, quam antea demonstrata sit*. Item, *& ab illo*, inquit, *qui ante dixit, informata jam caussa est*. Hæc *Hotomanus*.

Interpretationem hanc sumsit a Manutio, ab eo deinde Freigius, postremo Grævius. Non facile probabitur ab eo, qui legat, ac serio perpendat Ciceronis verba cap. 10. *Instat Hortensius, ut eas in consilium; a me postulat, ne dicendo tempus absumam: queritur, priore patrono caussam defendente, nunquam perorari potuisse: non patiar istam manere suspicionem, nos rem judicari nolle*. Ergo M. Junius aliquoties caussam egerat, & Cicero rursus agebat, quod nondum *perorari potuisset*, quod nondum Aquillius *isset in consilium*, quod *tempus dicendo esset absumtum*: itaque suspicio erat, Quinctium, & Quinctii patronos *rem judicari nolle*. Hinc satis, opinor, manifeste constat, caussam non fuisse *ampliatam*. Non enim poterat *ampliari*, nisi Judices ivissent in consilium, & rem judicassent. Tunc enim per tabellas *N. L.* hoc est *Non liquet*, pronunciabatur, caussam *amplius* esse cognoscendam. Hinc Sigonius de Jud. l. 2. c. 22. *Ampliatio ex incerta Judicum sententia nata est*. Ad hæc Asconius l. 1. in Verrem c. 9. de Ampliatione. *Ea pars, interposita dilatione, dicebat, in cujus peroratione videbatur obscuritas*. Atqui ex loco Ciceronis allato hæc caussa, *priore patrono defendente, numquam perorata est*. Igitur neque ampliata.

Lo-

Loca porro duo, quæ afferuntur ab Hotomano, nihil efficiunt; confirmant enim, caussam prius dictam fuisse a M. Junio, non autem a Judice *ampliatam*. Sed profecto deceptus non fuisset vir ceteroquin subtilissimi ingenii, si verba ex cap. 10. modo allata, *priore patrono*, considerasset. Cum enim procul dubio referantur ad M. Junium, qui prior patronus fuit, ipse ita explicuit, *patrono caussam dicente priore loco*. Itaque perperam his ipsis verbis usus est in Argumento orationis ad ostendendam iniquitatem Prætoris, qui jusserat reum priore loco dicere. Hinc vides cavendum tibi esse etiam a Francisco Polleto, qui de Foro Rom. l. 1. c. 12. hæc habet. *Pro Cæcina bis antea acta erat, & bis ampliatus reus propter juris obscuritatem, ex qua dubitabant Judices, moramque faciebant, ait Cicero: quod idem accidit in caussa P. Quinctii*.

ANIMAD. II.

Ad CAP. VIII. In Adnotationes Grævii.

D*Ecernit*) Moris erat, ut prius *juberet* Prætor, postea *decerneret*: adversus *jussum* recusare licebat, adversus *decretum* non licebat. Sed hoc loco *decernit* invidiose pro *jubet*, ad decernendum se comparat, posuit. *Hotomanus*.

Discrimen istud inter *jubere*, ac *decernere* nisi Hotomanus probet, peto hanc veniam, ut quod verbo ille ait, nobis verbo negare liceat. Cicero hoc loco promiscue utitur verbis *jubeo*, ac *decerno*; nec ullo modo necesse est invidiosam hanc κακέμφατον inducere.

Adde huc, quod si Cicero ex Hotomani sententia usus esset verbo *decernere* ad invidiam, cum nondum revera *decrevisset* Dolabella, sed tantum *jussisset*, multo magis usus esset verbo *decernere*, cum Dolabella revera *decrevit*, ac litigatores dimisit. Atqui verbum *jubere* adhibuit: *Aut satisdare, aut sponsionem jubet facere; & interea recusantes nostros advocatos acerrime submoveri*. Ergo nullum est hoc loco excogitandum discrimen inter hæc duo verba.

ANIMAD. III.

Ad CAP. IX.

In comment. Merouvillii ad usum Delphini.

P*Riore loco*) Pessima conditio fuit Quinctii; nam quasi reus caussam priori loco dicere cogitur. Moris enim fuit, ut reus priori loco, posteriori actor, sive accusator caussam diceret. Hæc *Merouvillius*.

Non est, cur laborem in refellenda commentatione hac. Satis est Ciceronis verba, quæ hoc ipso cap. 9. habentur, afferre. *Cum majores ita constituerint, ut qui pro capite diceret, is posteriore loco diceret: nos inaudita criminatione accusatorum priore loco caussam dicere intelligis*. Dolet igitur Orator, Quinctio impositam esse conditionem prorsus iniquam, ut quamvis reus esset, quippe de ejus fortunis & fama agebatur, tamen priore loco diceret ex vi sponsionis, quam facere jussus erat. Moris enim fuit, quemadmodum hodie quoque moris est, ut actor priore loco diceret, reus posteriore. Non erat opus in re apertissima lectorem monere. Monere tamen volui, ut adverteret, quam facile Interpres hic ea pronunciet, quæ notissimum judiciorum ordinem, & Romanam eruditionem perturbant.

ANIMAD. IV.

Ad CAP. XV.

M*Ors honesta sæpe vitam quoque turpem exornat; vita turpis ne morti quidem honestæ locum relinquit.*) Quomodo, M. Tulli, mors honesta potest vitam turpem exornare, si vita turpis locum honestæ morti non relinquit? Equidem non ausim cum Grævio Ciceronem reprehendere, ejusque sententiam tamquam inanem ac declamatore dignam condemnare. Potius cum Hotomano men-

do-

dostum locum hunc existimo ; nec idem tamen remedium adhibeo. Ille enim ita repofuit: *Vita hæc turpis ne morti quidem obscuræ locum relinquit*. Quæ mutatio fortasse nimia est, nec omnino ad rem. Ego sic malim: *Vita ita turpis &c.* Facile enim fieri potuit, ut librarii trium illarum litterarum concursum, veluti vanam repetitionem aversati, vocem *ita* sustulerint. Simile aliquid in orat. pro Rosc. Am. c. 9. contigisse contendit Lambinus ad verba illa, *bonorum emtio, flagitiosa possessio*. cum legendum sit, *emtio flagitiosa, flagitiosa possessio*. Erit itaque sensus: *vita ita turpis*, qualis a me descripta modo est, qualisque erit vita Quinctii, si condemnabitur, *ne morti quidem honestæ locum relinquit*. Quia qui ita vivit, jam inter mortuos numeratur: *huic enim acerbissimum vivo videntique funus ducitur*.

ANIMAD. V.

Ad CAP. XX.

ITa videbat.) Non putavi posse me locum hunc certe vitiatum fidei suæ nova conjectura restituere, nisi prius rationem aliquam reddidissem.

Cum itaque in libris vulgatis omnibus legeretur *videbare*, cui voci hoc loco nulla certa sententia subest, putarunt interpretes omnes sibi divinandum. Manutius probat *jubebat pr.* Hotomanus, Lambinus, Grævius, & Merouvillius *jubebare*. Freigius *jubebatur*. Existimant autem omnes, hæc verba esse Nævii urgentis adversarium. Sed præterquamquod nimiam mutationem nullo certo fundamento inducunt, illud insuper accedit incommodi, quod ea, quæ statim sequuntur, *verum prætor decernebat*, nihil novi habent, & videntur quodammodo gratis addi.

Juvit me quoque divinare aliquid, & quidem, ut mihi persuadeo, non valde absonum. Lego igitur: *Ita videbat*. verba autem hæc non Nævio, sed Ciceroni tribuo; quo mihi videntur tricæ omnes constructionis & sensus facile expediri. Primum enim Nævius ait: *Postulabam ut satisdaret*. Respondet Cicero: *Injuria postulabas: ita videbat, recusabat Aphenus*. Urget Nævius: *Ita; verum Prætor decernebat*. Reponit Cicero: *Tribuni igitur appellabantur*. Facillime porro fieri potuit, ut vocem *videbat* librarii auxerint syllaba *re*, qua incipit vox consequens *recusabat*. Aci-

cidit enim ſæpe in veteribus MSS., ut una eademque li-tera, vel etiam ſyllaba priorem vocem abſolvat, & ſimul poſteriorem inchoet: unde natum illud pro Roſc. Am. c. 40. *a gladiatore ceſſiſſe* pro *a gladiatore receſſiſſe*, ut legendum putant Gruterus, & Grævius. Adde ſimilitudinem figuræ, quæ intercedit inter *t*, & *r*, unde mendæ frequentiſſimæ oriri ſolent.

ANIMAD. VI.

Ad CAP. XXI.

O*Mnium denique illorum, qui tum & poterant per vim, & ſcelus plurimum, & quod poterant, id audebant*. Omnes Interpretes, qui locum hunc attigerunt, putant hæc verba ad Nobiles Syllanos eſſe referenda, quod Nævius Syllanarum partium eſſet, quemadmodum Alphenus Marianarum. Sed cum hoc affirmarunt, quam deinde laborant, ut oſtendant, Syllanos tunc plurimum potuiſſe, cum revera Mariani dominarentur, ſicut paullo ante affirmavit Cicero, & conſtat ex hiſtoria / Hotomanus conatur aliquid ex veriſimili, ſed certe non feliciter: Merouvillius omnia ab eo mutuatur: ceteri ne verbum quidem. Sed ut exeant ex his anguſtiis, ex illis certe quidem non exeunt, quas oſtendunt in membro ſtatim conſequente: *An omnes tu iſtos vincere volebas*, &c. ? Non enim apparet, quomodo huc tranſeat Orator; & quare deinde ſubdat: *aude id dicere*, &c. Quare hærens Hotomanus ait: „ Sed quid illud erit, quod infert, *aude id dicere*, „ *non palam, ſed his ipſis*, &c? *Nolebas* igitur legamus, ſi modo ſenſum aliquem elicere volumus. Cum vero ad illa verba devenit, *Tametſi nolo* &c. rurſus incertus animi, conſiderari jubet locum, ut judicetur, ſatis ne ſententia cohæreat.

Ego itaque refero verba illa, *omnium denique illorum*, ad Marianos, quaſi dicat Orator: Tu familiaris eras Burrieni, & omnium Marianorum, qui tum dominabantur, & plurimum audebant. Erat enim eo tempore etiam Nævius Marianus, ſed poſtea per ſummam perfidiam tranſiit ad victores Syllanos, ut colligitur ex cap. 22. *Tu, poſtquam, qui tibi erant amici, non poterant vincere; ut amici tibi eſſent, qui vincebant, effeciſti*. Ecce igitur quare ſta-

tim

tim dicat; *An omnes tu istos vincere volebas*, &c. ? *Aude id dicere* &c. Hoc est, tu nolebas, nobiles istos Syllanos victoriam de Marianis referre; nec palam audebis contrarium dicere, quia nos te perfidiæ ac mendacii arguemus. Adde huc verba illa ex cap. 22. *Neque enim inter studium vestrum quidquam, ut opinor, interfuit*. idest uterque vestrum studebat Marianis. Quem locum interpretationi suæ adversari intelligens Hotomanus, variam lectionem commentus est, reposuitque *aliud* pro *quidquam*. Ita belle Ciceronem ad sententiam suam, non se ad Ciceronis sententiam accommodat.

AMIMAD. VII.

Ad CAP. XXVI.

PRætor *jussisset. Opinor, si vellet, si valeret, si jus diceret, si nemo recusaret, qui ex ipsius decreto & satisdaret, & judicium accipere vellet*. Lambinus, invitis omnibus libris, corrigit: *si nemo recusaret, quin* &c. quod ita postulet, inquit, Latini sermonis consuetudo. Lambinum sequitur Passeratius; utrumque Grævius.

Quid si mutatio hæc sententiam totam depravat ? Ita nobis quidem videtur. Prætor enim jussisset bona Quinctii possideri, si nemo esset, qui satisdando recusaret, atque impediret, quod jubebatur.

Quod si legamus: *Prætor jussisset, si nemo recusaret, quin satisdaret* &c. Sensus hinc omnino contrarius existit, valetque idem, ac si diceretur, *Prætor jussisset, si aliquis vellet satisdare, ac judicium accipere*: quo sane nihil potest excogitari absurdius. Eatenus enim bona debitoris latitantis possidebantur Prætoris edicto, quatenus nemo erat, qui satisdaret, & pro illo judicium acciperet.

Porro non est, cur Lambinus nobis objiciat consuetudinem loquendi. In hac enim ipsa oratione cap. 19. verbum *recuso* eodem fere modo adhibetur: *Neque quemquam attinebat id recusare, quod Prætor, non fieri, sed ex edicto suo fieri jubebat*.

Ipsa enimvero Lambini lectio videtur esse præter latini sermonis consuetudinem. Non enim recte dixerim: *si nemo recusaret, quin satisdare vellet*; sed, *si nemo recusaret, quin satisdaret*. Siquidem satis apparet, eum velle, qui non recusat. Quod cum ipse quoque animadvertisset, ca-

natus est submovere τὸ *vellet*. Sed profecto nimis multa sibi licere arbitratur.

ANIMAD. VIII.

Ad CAP. XXVI. & XXVII.

ATque hæc perinde loquor, quasi illo ipso tempore, cum te Prætor jussisset ex edicto possidere, si in possessionem misisses, debueris, aut potueris P. Quinctium de possessione deturbare. Locus est difficillimus, quem Interpretes omnes declinarunt, præter unum Hotomanum; a quo tamen ipso ego cogor discedere, etsi non libenter faciam in re præsertim Legali.

In hujusmodi igitur caussis duplex interveniebat Prætoris decretum, quorum unum dicebatur *primum*, alterum *secundum*; per illud Prætor *mittebat in possessionem*, per hoc *jubebat possidere*, l. si finita 15. D. de damno inf. quæ tamen duæ loquendi formulæ promiscuæ habentur præsertim ab Oratoribus. Primum porro decretum dabatur custodiæ caussa, quod constat tum ex verbis ipsius decreti, quæ infra habentur apud Ciceronem, tum ex l. 12. D. quibus ex causs. *Cum bona possidere Prætor permittit, non possidemus, sed magis custodiam rerum & observantiam nobis concedit*. *Secundum* dabatur veræ possessionis ac venditionis gratia; quique ex illo possidebat, possessor *juris* dicebatur, quemadmodum alter possessor *facti*, ut est in l. 3. §. ultimo, D. de acquir. poss. Ergo Nævius, qui nondum obtinuerat, nisi *primum* decretum, non poterat Quinctium de bonis suis detrudere; sed una cum illo possidere debebat tamquam custos, donec propositis per xxx dies libellis, & a nemine dejectis, *secundum* decretum postularet ad Quinctiana bona vere possidenda ac vendenda.

Quid in rem hanc Hotomanus? *His in caussis*, inquit, *quibus ob latitationem datur possessio, unum decretum interponi solitum, Ulpianus in l. Fulcinius 7. D. quibus ex causs. in poss. manifesto declarat*. Itaque ad ea verba Ciceronis, QUI FRAUDANDI CAUSSA LATITET, *Hæc*, inquit, *ex artificio Rhetorico, non ex jure civili deprompta esse paullo ante monui. Repugnat enim vendi latitantis bona licere, & detrudi eum non licere*.

Atqui impudens sane Rhetoricum artificium, per quod sibi licere putat M. Tullius tam diserte atque explicate lo-

qui

qui contra veritatem, contra leges, contra verba edicti, coram hoc Judice, hisque adversariis. Jam vero nihil erit in posterum, quod artificio Rhetorico excusari non possit. Sed si nihil aliud, quam lex *Fulcinius* persuasit Hotomano in hujusmodi caussis latitationis per *primum* decretum bona possideri vendique potuisse, ideoque *secundum* non fuisse necessarium, gratulor Ciceroni, salva res est. Brunnemanus enim ad hanc legem scribit: *In §. 1. incipit Jurisconsultus agere de secundo decreto, de quo etiam omnes paragraphi sequentes in hac lege sunt intelligendi*. Excipe ultimum, ad quem Bartolus: *Propter nimiam contumaciam potest Prætor decernere, ut ex primo decreto missus fructus lucretur*. Nimiam autem contumaciam ita interpretatur Brunnemanus, si dominus latitans dicat v. g. se nolle venire.

Quomodo ergo, Hotomane, lex *Fulcinius* sententiam tuam *manifesto declarat*? Num quia nulla mentio est neque decreti *primi* neque *secundi*, sed possessionis & venditionis simul? Opportune occurrit Amadæus Echoltius in Pandect. L. 39. t. 2. n. x. *Hæc distinctio primi, & secundi decreti, præterquam in caussa damni infecti, etiam in aliis materiis juri nostro cognita est. Quamvis enim in aliis caussis secundi decreti mentio non fiat, rem tamen ipsam subesse negari non potest*.

Quid vero si ipse sibi contraria dixit Hotomanus? Ita nimirum in comment. ad tit. c. de Jud. l. 11. ubi hæc habet: *Primum decretum dicebatur, quo creditores dies xxx bona possidebant, ut Cicero in Quinctiana demonstrat .... cujus alia vis nulla est, nisi ut eas res custodire liceat*. Post hæc mentionem facit decreti *secundi*: quodque valde mireris, addit etiam *tertium* contra communem Jurisconsultorum opinionem. Qua de re nihil ad nos; modo in præsentia concedat, Ciceronis verba Juri Civili non repugnare.

ANIMADVERSIO IX.

In Interpretationem Italicam

LUDOVICI DOLCE

Editam Venetiis 1562. Typis Gabrielis Joliti.

In CAP. I.

QUæ (*diligentia*) quanta sit, nisi tempus, & spatium datum sit, intelligi non potest.

DOLCE pag. 2. *La quale se non per via di tempo, e di consideratione non può aver luogo.*

Ego ita malim. *La quale non si può mostrare di che tempera sia, se non si abbia tempo, e spazio da esercitarla.*

In CAP. IV.

Per te, C. Aquilli, decidit P. Quinctius, quod liberis ejus dissolveret.

DOLCE pag. 4. *Ottenne P. Quinzio da te C. Aquillio, ch' ei dovesse pagare il debito a' figliuoli.*

Ego ita malim. *Tu decidesti, C. Aquillio, quanto P. Quinzio dovesse pagare ai figliuoli di lui.* Non enim erat controversia, cui esset solvendum, sed quantum esset solvendum, propter varietatem pecuniæ Gallicæ, & Romanæ. Cum enim Quinctius deberet Scapulis ex rationibus Gallicis, non satis commode inter eos convenire poterat, quid potissimum ad denarium Romanum solveretur. Res ad Aquillium arbitrum deducta est, & per eum confecta.

In CAP. VI.

Ante diem II. Kal. Februarii.

DOLCE pag. 5. *avanti ai* XXIX *di Gennajo.*

Si interpres hic ab iis stat, qui legunt *ante diem* IV *Kalendas*, reputet, modum hunc loquendi apud veteres eumdem esse ac IV. *Kal.* ideoque verti debere *ai 29.* dem-

to

to' *avanti*. Sed quis non videt legendum esse *ante diem* II. *Kal.* cum Manutio, Hotomano, Lambino, & aliis propter verba, quæ infra habentur: *Invenitur dies profectionis prid. Kal.*? Itaque vertendum: *al* XXXI *di Gennajo*: nam idem est dicere *ante diem* II. *Kal.* ac II. *Kal.* seu *prid. Kal.*

IBIDEM. Pueros circum amicos dimittit.

DOLCE pag. 6. *Fece allogare i servi presso a diversi amici*.

Ego ita malim. *Manda intorno i servi per li suoi amici*. Misit enim pueros corrogantes amicos, ut postridie ad tabulam Sextiam sibi adessent.

In CAP. XIV.

Qui cum revocetur ad judicium, unde hæc nata sunt omnia, conditionem æquissimam repudiet; fateatur, se non pecuniam, sed vitam & sanguinem petere: is non hoc palam dicit? Mihi si quid deberetur, peterem, atque adeo jampridem abstulissem, &c.

DOLCE pag. 11. *Che essendo richiamato a quel giudizio, dal quale sono proceduti tutti questi fatti, rifiuta una onestissima condizione: non confessi di dimandar non già i danari, ma il sangue, e la vita apertamente, e con manifeste parole? Io per me, se alcuna cosa dovessi avere, la dimanderei, e anco già gran tempo le avrei posto le mani sopra*.

Ego ita malim. *Quegli, che essendo richiamato a quel giudizio, dal quale sono proceduti tutti questi fatti, rifiuta un' onestissima condizione, e confessa di non domandar danaio, ma vita, e sangue, non viene egli apertamente a dire così? Io, se fossi creditore di cosa alcuna, la dimanderei, anzi molto tempo fa le avrei posto le mani sopra*, ec.

In CAP. XV.

Ad hæc extrema, & inimicissima jura tam cupide decurrebas, ut tibi nihil in posterum quod gravius, atque crudelius facere posses, reservares?

DOLCE pag. 12. *Correvi tu con tanta cupidigia a queste leggi estreme, & inimicissime, acciò che non ti si serbasse nell' avvenire cosa più grave, nè più crudele da poter fare?*

Ego ita malim. *Così dunque precipitosamente correvi tu a quest' estrema, ed infestissima giustizia, che cosa più grave,*

re, nè più crudele si rimanesse a poter fare in avvenire?

IBID. Nam quid homini potest turpius, &c.

DOLCE. *Perciocchè qual cosa può avvenire a un cittadino* ec.

Corrige. *ad un uomo.*

IBID. Cujus vero bona venierunt; cujus non modo illæ amplissimæ fortunæ, sed etiam victus, vestitusque necessarius sub præcone cum dedecore subjectus est; is non modo ex numero viventium exturbatur, sed si fieri potest, infra etiam mortuos amandatur.

DOLCE. *Ma uno, di cui sono venduti i beni, e di cui non solo le gran facultà, ma le cose pertinenti al vivere, e necessarie al vestire sono sommesse all'incanto, non solamente è spinto dal numero de' viventi, ma anco, se far si può, è confinato fra morti.*

Ego ita malim. *Ma quegli, i cui beni sono andati venduti; che vide con sua infamia posti all'incanto non solo gli averi suoi più grossi, ma le cose stesse pertinenti al vivere, e vestire; quegli, dico, non solamente si toglie dal numero de' viventi, ma si mette ancora, se sia possibile, in peggior condizione de' morti.*

In CAP. XVI.

Viri boni cum palam fraudantur, cum experiundi potestas non est, timide tamen, & pedetentim istuc descendunt.

DOLCE pag. 12. *Di qui gli uomini dotati di bontà, se ben sono da' Debitori apertamente frandati; e perciò sia loro tolto di poter venire alla legge, nondimeno con timidezza, e lentamente discendono alle vendizioni.*

Ego ita malim. *Gli uomini dabbene, quand' anche sono apertamente delusi, quando non possono per via di giudizio far la loro domanda, con riguardo tuttavia, e lentezza vengono a quest' estremo.*

In CAP. XVIII.

In memoriam rediit Quinctius, quo die, &c.

DOLCE. pag. 14. *Gli tornò in memoria il giorno*, ec.

Ego ita malim. *Cominciò a pensare Quinzio, qual giorno*, ec. Nam si hæc verba secundum Ludovicum DOLCE explicentur, cetera, quæ sequuntur, locum non habent.

IBIDEM. Cum adstipulatore tuo comparabuntur.

DOL-

DOLCE pag. 14. *Verranno esaminati da colui, che ha questo carico in servigio tuo.*

Ego ita malim. *Si metteranno a confronto con colui, che ti servì di testimonio, e fautore nella stipulazione.*

In C A P. XIX.

Sui negotii bene gerens.

DOLCE pag. 15. *Degli affari a lui commessi buonissimo negoziatore.*

Ego ita malim. *Che si governava bene.*

In C A P. XXII.

Hæc est iniqua concertatio; non illa, quæ tu contra Alphenum velitabaris.

DOLCE pag. 17. *Questo è bene ingiusto contendimento; non quello che tu opponevi ad Alfeno.*

Ego ita malim. *Questa sì, che è pugna ineguale; non quella, nella quale tu badaluccavi con Alfeno.*

In C A P. XXV.

Ante v. Kal. intercalares.

DOLCE pag. 19. *Avanti a xxv. di Gennajo.*

Ego ita malim. *Addì* xx. *di Febbrajo.*

IBID. Nævi te rogo.

DOLCE. *Io ti dimando questo, Nevio.*

Ego ita malim. *Io il dimando a te, o Nevio.*

In C A P. XXVI.

Ut statim de jure aliquis cucurrerit.

DOLCE pag. 19. *Perchè v'abbia corso la posta alcun leggista da buon mercato.*

Ego ita malim. *Dato che alcuno stesse incontanente partito per le poste dal Tribunale.*

IBIDEM. Quid hæc amentia?

DOLCE pag. 20. *Che dinota questa trascuratezza?*

Ego ita malim. *Che dinota questa mentecattaggine?*

IBID. Quid? cum jussisset, mittere nonne poteras?

DOLCE. *E posto che l'avessi saputo, con sua licenza non potevi mandare alcuno?*

Ego ita malim. *E che? dappoichè egli l'avesse ordinato, non*

non poteví tu allora mandare?

IBID. Si nemo recusaret, qui ex ipsius decreto & satisdaret, & judicium accipere vellet.

DOLCE. *Se niuno avesse ricusato di dar sicurtà, e voluto ricever la condizion del giudizio.*

Ego ita malim. *Se niuno si fosse opposto, col dar sicurtà giusta il decreto, e col ricever la causa.*

IBID. De cujusquam vita dicere audes, qui hoc concedas necesse est, ita te cæcum &c.?

DOLCE. *Ora della vita di qualunque uomo prendi ardimento di parlare, è mestieri, che tu confessi, te essere stato sì fattamente accecato, ec?*

Ego ita malim. *E tu avrai ardire di mettere in contingenza con le tue imposture la vita d'alcuno, tu che seì costretto a confessare d'essere stato sì cieco, ec.?*

In CAP. XXVII.

Ais enim, te ex edicto venisse.

DOLCE pag. 21. *Perchè tu dì, aver per vigor di esso fatta la vendita.*

Ego ita malim. *Imperciocchè tu dici d'esser andato a possesso in vigor dell' editto*. Fortasse hoc loco Interpres existimavit vocem *venisse* esse a *veneo*, ipsumque *veneo* activa significatione usurpari. Alioquin non video, cur venditionis mentionem faciat.



ORA-

ORATIONIS
PRO SEX. ROSCIO AMERINO

ARGUMENTUM.

Cum pater Sex. Roscii, pro quo habetur hæc Oratio, noctu rediens e cœna occisus esset, Erutius filium accusavit parricidii, impellente Chrysogono Syllæ liberto. Impellebat autem maxime per duos Roscios, Capitonem, & Magnum, veteres Roscii occisi inimicos, in quos Cicero hujus cædis suspicionem confert. Itaque non tam hæc defensio dici debet, quam artificiosissima accusatio. Ea porro erat Chrysogono caussa perdendi filii, ut tuto possideret patris bona iniquissime proscripta, minimoque emta.

Prima hæc caussa publica est, quam Cicero egit annos natus 27. ut ostendit Gellius l. 15. c. 28. L. Sylla iterum, & Q. Metello Coss. anno U. C. 673. Dicitur caussa publica, quia qui civem occidit, toti Reip. injuriam facit. Vide in Ind. Judicia publica.

Acta est in foro ad tribunal Fannii Prætoris, & Quæsitoris inter Sicarios, *assidentibus judicibus ex ordine Senatorio, qui solus hoc tempore judicabat. Sylla enim Equites, quod a Marianis partibus stetissent, judicandi honore privavit, quem per annos quadraginta lege C. Gracchi tenuerant. Genus orationis judiciale est. Status conjecturalis:* Utrum Sex. Roscius patrem occiderit.

Par-

Partes quinque sunt, exordium, narratio, partitio, confirmatio, & peroratio, seu amplificatio.

ORATIONIS
EXORDIUM.

IN exordio primum reddit rationem, cur ipse potissimum hanc Roscii caussam susceperit: deinde Fannium hortatur ad severitatem magno quidem artificio, ut non tam videatur innocentem defensurus, quam nocentissimos homines accusaturus.

C. I. 

REDO ego vos, judices, mirari, quid sit, quod, cum tot summi oratores, hominesque nobilissimi sedeant, ego potissimum surrexerim, is, qui neque ætate, neque ingenio, neque auctoritate sim cum his, qui sedeant, comparandus. Omnes enim hi, quos videtis adesse in hac caussa, injuriam novo scelere conflatam putant oportere defendi, defendere ipsi propter

sedeant) sedebant advocati Roscii, ut ei præsentia faverent, non eloquentia.

is, qui &c.) Pronomen *is* scribit Hotomanus abesse ab omnibus aliis & antiquis & impressis libris.

auctoritate) auctoritas conciliatur nobilitate, opibus, gratia, & præsertim administratione Reip., ad quam Cicero nondum accesserat.

novo scelere) quia qui patrem Roscii revera occiderunt, filium accensent parricidii.

defendi) propulsari. Sic Q. Claudius apud Gellium l. 9. c. 1. *A pinnis hostes defendebant facillime.*

pter iniquitatem temporum non audent. Ita fit, ut adſint, propterea quod officium ſequuntur; taceant autem iccirco, quia periculum metuunt. Quid ergo? Audaciſſimus ego ex omnibus? Minime. At tanto officioſior, quam ceteri? Ne iſtius quidem laudis ita ſum cupidus, ut aliis eam præreptam velim. Quæ me igitur res præter ceteros impulit, ut cauſſam Sex. Roſcii reciperem? Quia, ſi quis iſtorum dixiſſet, quos videtis adeſſe, in quibus ſumma auctoritas eſt atque amplitudo; ſi verbum de rep. feciſſet, id quod in hac cauſſa fieri neceſſe eſt; multo plura dixiſſe, quam dixiſſet, putaretur; ego etiamſi omnia, quæ dicenda ſunt, libere dixero, nequaquam tamen ſimiliter oratio mea exire, atque in vulgus emanare poterit: deinde, quod ceterorum neque dictum obſcurum poteſt eſſe propter nobilitatem & amplitudinem; neque temere dicto concedi propter ætatem & prudentiam; ego ſi quid liberius dixero, vel occultum eſſe propterea quod nondum ad remp. acceſſi, vel ignoſci adoleſcentiæ meæ poterit. Tametſi non modo ignoſcendi ratio, verum

officium) tamquam amici & advocati.

periculum) metuunt ſibi a Chryſogono Syllæ liberto, qui totam hanc accuſationem inſtruxit, ut Sex. Roſcium perdat. Huc referenda ſunt verba illa, *propter iniquitatem temporum*; quibus ſcilicet Sylla & Syllani impotenter dominantur.

At tanto) fortaſſe legendum *an tanto*.

neceſſe eſt) oportet dicere de Chryſogono, ejuſque nimia in Rep. auctoritate.

plura dixiſſe) aliqui referrent ad Syllam multo plura ad invidiam conflandam.

oratio mea) quippe adoleſcentis.

concedi) ignoſci: nam ſenes & prudentes viri nihil temere dicere videntur.

occultum eſſe) nondum Cicero magiſtratuum adminiſtratione inclaruerat.

rum etiam cognoscendi consuetudo jam de civitate sublata est. Accedit illa quoque caussa, quod a ceteris forsitan ita petitum sit, ut dicerent, ut utrumvis salvo officio se facere posse arbitrarentur: a me autem ii contenderunt, qui apud me & amicitia & beneficiis & dignitate plurimum possunt; quorum ego neque benevolentiam erga me ignorare, nec auctoritatem aspernari, nec voluntatem negligere debeam. * His de caussis ego huic caussæ patronus extiti, non electus unus, qui maximo ingenio, sed relictus ex omnibus, qui minimo periculo possem dicere: neque uti satis firmo præsidio defensus Sex. Roscius, verum uti ne omnino desertus esset. Forsitan quæratis, qui iste terror sit, & quæ tanta formido, quæ tot ac tales viros impediat, quo minus pro capite & fortunis alterius, quemadmodum consueverunt, caussam velint dicere: quod adhuc vos ignorare non mirum est; propterea quod consulto ab accusatoribus ejus rei, quæ conflavit hoc judicium, mentio facta non est. Quæ res ea est? Bona patris hujusce Sex. Roscii, quæ sunt sexagies,

C. II.

cognoscendi) quia ea tempestate non solum non ignoscebatur erroribus, sed sæpe etiam, incognita caussa, homines puniebantur. Id præsertim ad Syllanas proscriptiones referendum est. Est autem *cognoscere* audire aliquem in judicio. Videtur imitatus Terentianum illud in Eunucho prol. 42. *Æquum est vos cognoscere, atque ignoscere.*

utrumvis) vel dicere, vel tacere.

relictus ex omnibus) quia tacentibus omnibus, qui eligi potuissent, reliquum erat ut Cicero adolescens caussam susciperet. Hinc se *relictum* modestiæ gratia, non *electum* dicit.

quæ sunt sexagies) quæ æstimantur sexagies centenis millib. sestertium. hoc est centum & quinquaginta millib. Philippeorum.

gies, quæ de viro fortissimo & clarissimo L. Sylla, quem honoris caussa nomino, duobus millibus nummum sese dicit emisse, adolescens vel potentissimus hoc tempore nostræ civitatis, L. Cornelius Chrysogonus. Is a vobis, judices, hoc postulat, ut, quoniam in alienam pecuniam, tam plenam atque præclaram, nullo jure invaserit; quoniamque ei pecuniæ vita Sex. Roscii obstare atque officere videatur, deleatis ex animo suo suspicionem omnem, metumque tollatis. Sese, hoc incolumi, non arbitratur hujus innocentis patrimonium tam amplum & copiosum posse obtinere; damnato & ejecto, sperat, se posse, quod adeptus est per scelus, id per luxuriam effundere atque consumere. Hunc sibi ex animo scrupulum, qui se dies noctesque stimulat ac pungit, ut evellatis, postulat; & ad hanc suam prædam tam nefariam adjutores vos profiteamini. * Si vobis æqua & honesta postulatio videtur, judices; ego contra brevem postulatio- C. III.

nem

L. Sylla) cur non *Sulla*, Vide Ind.

duobus millibus nummum) hoc est quinquaginta Philippeis: nam sestertius, qui nomine nummi intelligitur, valet quinque solidos Venetos; ac proinde mille sestertii Philippeos 25.; bis mille, Philippeos 50.

dicit emisse) ajebat Chrysogonus, se emisse sub hasta bona Sex. Roscii interfecti, quod ejus nomen esset in tabula proscriptorum.

vel potentissimus) particula *vel* hoc loco idem valet ac *facile*, *procul dubio*.

hoc postulat) non hoc quidem libere, & aperte postulabat, sed per hanc accusationem postulare videbatur.

alienam pecuniam) idem patrimonium. V. Ind.

vita Sex. Roscii obstare) quia poterat bona patris iniquissime vendita repetere.

obtinere) retinere.

ejecto) in exilium.

Si æqua & honesta) Per hæc claudit totam ironiam longam atque insignem.

nem affero, &, quo modo mihi perfuadeo, aliquanto æquiorem. Primum a Chryfogono peto, ut pecunia fortunifque noftris contentus fit, fanguinem & vitam ne petat; deinde a vobis, judices, ut audacium fceleri refiftatis, innocentium calamitatem levetis, & in cauffa Sex. Rofcii periculum, quod in omnes intenditur, propulfetis. Quod fi aut caufsa criminis, aut facti fufpicio, aut quælibet denique vel minima res reperietur, quamobrem videantur illi non nihil tamen in deferendo nomine fecuti; poftremo fi præter eam prædam, quam dixi, quidquam aliud cauffæ inveneritis; non recufamus, quin illorum libidini Sex. Rofcii vita dedatur. Sin aliud agitur nihil, nifi ut iis ne quid defit, quibus fatis nihil eft; fi hoc folum hoc tempore pugnatur, ut ad illam opimam præclaramque prædam damnatio Sex. Rofcii, velut cumulus, accedat; nonne cum multa indigna, tum vel hoc indigniffimum eft, vos idoneos habitos, per quorum fententias jufque jurandum id affequantur, quod antea ipfi fcelere & ferro affequi confuerunt? Qui ex civitate in fenatum pro-

quod in omnes intenditur) quia ex hac nimia Chryfogoni potentia omnibus periculum impendebat.

cauffa criminis) cauffa cur Rofcius patrem occideret.

in deferendo nomine) Sex. Rofcii inter reos.

ut iis ne quid defit) Chryfogono, & duobus Rofciis Capitoni, & Magno, qui in partem prædæ venerant.

jufque jurandum) quia jurabant judices, fe ex legibus judicaturos.

fcelere & ferro) occidentes ditiffimos homines eorum bona occupabant.

confuerunt) fortaffe legendum *confueverunt* plenioris numeri gratia.

ex civitate in Senatum) ex tota Civitate legebantur Senatores, ex Senatoribus Judices.

propter dignitatem, ex ſenatu in hoc conſilium delecti eſtis propter ſeveritatem, ab his hoc poſtulare homines ſicarios atque gladiatores, non modo ut ſupplicia vitent, quæ a vobis pro maleficiis ſuis metuere atque horrere debent, verum etiam ut ſpoliis Sex. Roſcii hoc judicio ornati auctique diſcedant? * His de rebus tan- C.IV.
tis tamque atrocibus, neque ſatis me commode dicere, neque ſatis graviter conqueri, neque ſatis libere vociferari poſſe intelligo: nam commoditati ingenium gravitati ætas, libertati, tempora ſunt impedimento. Huc accedit ſummus timor, quem mihi natura pudorque meus attribuit, & veſtra dignitas, & vis adverſariorum, & Sex. Roſcii pericula. Quapropter vos oro, atque obſecro, judices, ut attente bonaque cum venia verba mea audiatis. Fide ſapientiaque veſtra fretus, plus oneris ſuſtuli, quam ferre me poſſe intelligo: hoc onus ſi vos aliqua ex parte allevabitis, feram, ut potero, ſtudio & induſtria, judices: ſin a vobis, id quod non ſpero, deſerar; tamen animo non deficiam, & id, quod ſuſcepi, quoad potero, perferam: quod ſi perferre non potero, opprimi me onere officii malo, quam id, quod mihi cum fide ſemel impoſitum eſt, aut propter perfidiam abjicere, aut propter infirmitatem animi depone-

hoc poſtulare) Infinitivus hic ſervit indignationi. Ipſe per ſe conſtat, nec ab alio verbo pendet.

commode) vehementer & copioſe.

fide ſapientiaque) fides refertur ad integritatem, ſapientia ad acumen & intelligendi facilitatem.

non ſpero) non metuo. Vide Ind.

deſerar) non audiar attente, & bona cum venia.

mihi cum fide impoſitum) meæ fidei concreditum.

nere. Te quoque magnopere, M. Fanni, quæso, ut, qualem te jam antea populo R. præbuisti, cum huic idem quæstioni judex præesses, talem te & nobis & populo R. hoc tempore
C.V. impertias. * Quanta multitudo hominum convenerit ad hoc judicium, vides; quæ sit omnium mortalium expectatio, quæ cupiditas, ut acria ac severa judicia fiant, intelligis. Longo intervallo judicium inter sicarios hoc primum committitur, cum interea cædes indignissimæ maximæque factæ sint. Omnes hanc quæstionem, te prætore, de manifestis maleficiis quotidianoque sanguine haud remissius sperant futuram. Qua vociferatione in ceteris judiciis accusatores uti consueverunt, ea nos hoc tempore utimur, qui caussam dicimus. Petimus abs te, M. Fanni, a vobisque judices, ut quam acerr.me maleficia vindicetis, ut quam fortissime hominibus audacissimis resistatis, ut hoc cogitetis, nisi in hac caussa, qui vester animus sit, ostendetis, eo prorumpere hominum cupiditatem & scelus & audaciam, ut non modo clam,

quæstioni judex præesses) fuerat Judex quæstionis in caussa *de Sicariis*, nunc vero Quæsitor est. V. in Ind. *Judex Quæstionis*, & *Quæsitor*.

Longo intervallo) quia bello civili Syllano intermissa fuerant judicia de Sicariis, ut victores impune occiderent, quos libuisset.

judicium committitur) h. e. exercetur.

inter sicarios) de sicariis. Formula juris est, quæ adhibetur etiam c. 32.

haud remissius) quam antea, cum judex hujus quæstionis esses.

futuram) Hotomanus mallet *futurum* ea loquendi forma, quam Gellius probat lib. 1. c. 7.

Qua vociferatione) quam severitatem in aliis caussis accusatores postulare solent, eam nos defensores in hac caussa postulamus.

clam, verum etiam hic in foro, ante tribunal tuum, M. Fanni, ante pedes veſtros, judices, inter ipſa ſubſellia cædes futuræ ſint. Etenim quid aliud hoc judicio tentatur, niſi ut id fieri liceat? Accuſant ii, qui in fortunas hujus invaſerunt: cauſſam dicit is, cui præter calamitatem nihil reliquerunt. Accuſant ii, quibus occidi patrem Sex. Roſcii bono fuit: cauſſam dicit is, cui non modo luctum mors patris attulit, verum etiam egeſtatem. Accuſant ii, qui hunc ipſum jugulare ſumme cupierunt: cauſsam dicit is, qui etiam ad hoc ipſum judicium cum præſidio venit; ne hic ibidem ante oculos veſtros trucidetur. Denique accuſant ii, quos populus poſcit: cauſsam dicit is, qui unus relictus ex illorum nefaria cæde reſtat. Atque ut facilius intelligere poſſitis, judices, ea, quæ facta ſunt, indigniora eſse, quam hæc ſunt, quæ dicimus; ab initio res quemadmodum geſta ſit, vobis exponemus; quo facilius & hujus hominis innocentiſſimi miſerias, & illorum audaciam cognoſcere poſſitis, & reip. calamitatem.

cauſſam dicit) *cauſſam dicere* quid ſignificet, vide in Ind.

bono fuit) utile fuit. Sic pro Milon. c. 12. *Illud Caſſianum, cui bono fuerit, in his perſonis valeat.*

cum præſidio) amicorum.

hic ibidem) hoc ipſo loco. Hæc particularum conjunctio animadverſione digna eſt.

quos populus poſcit) ad pœnam propter multa in omnes ſcelera commiſſa.

unus relictus) unicus occiſi Roſcii filius.

NARRATIO.

SEx. Roscius fuit sui Municipii nobilissimus, & Romanæ nobilitatis fautor: Roscius Magnus, & Roscius Capito fuere Sicarii, & Sex. Roscii inimici, usque ad cap. VII. *Sex. Roscii cædes; cædis nuncius ad Capitonem; Societas inter duos Roscios, & Chrysogonum ad bona Roscii occisi invadenda, & filium perdendum,* usque ad cap. VIII. *Emit Chrysogonus ex hasta bona Sex. Roscii velut hominis proscripti; Sylla excusatur; Magnus nomine Chrysogoni bona occupat,* usque ad cap. IX. *Decretum Amerinorum de ope ferenda Roscio filio; legatio ad Syllam, quæ arte Chrysogoni, & Capitonis eluditur: insidiæ paratæ Roscio, qui Romam confugit ad Cæciliam; crimen parricidii in eum confictum,* usque ad cap. XI. *Exaggerat Orator cum magno doloris sensu hanc injuriam; pollicetur fidem & operam suam; comparat factum hoc cum facto C. Fimbriæ,* usque ad cap. XIII.

C. VI. * Sex. Roscius pater hujusce, municeps Amerinus, fuit cum genere & nobilitate & pecunia non modo sui municipii, verum etiam ejus vicinitatis facile primus, tum gratia atque hospitiis florens hominum nobilissimorum. Nam cum Metellis, Serviliis, Scipionibus erat ei

municeps Amerinus] ex Ameria civitate Umbriæ. Ital. *Amelia*. Quid sit *municeps*, vide Ind.

hospitiis] solebant cives Romani necessitudinem hospitii cum exteris hominibus contrahere, ut & ipsi eos Romam advenientes domi suæ exciperent, & iter facientes per provincias, haberent apud quos diversarentur.

Metellis, Serviliis, Scipionibus] Ecce qui aderant Roscio

ei non modo hospitium, verum etiam domesticus usus & consuetudo: quas, ut æquum est, familias honestatis amplitudinisque gratia nomino. Itaque ex suis omnibus commodis hoc solum filio reliquit. Nam patrimonium domestici prædones vi ereptum possident; fama & vita innocentis ab hospitibus amicisque paternis defenditur. Hic cum omni tempore nobilitatis fautor fuisset, tum hoc tumultu proximo, cum omnium nobilium dignitas & salus in discrimen veniret, præter ceteros in ea vicinitate eam partem caussamque opera, studio, auctoritate defendit. Etenim rectum putabat, pro eorum honestate se pugnare, propter quos ipse honestissimus inter suos numerabatur. Postea quam victoria constituta est, ab armisque recessimus; cum proscriberentur homines, atque ex omni regione caperentur ii, qui adversarii fuisse putabantur; erat ille Romæ frequens, atque in foro & in ore omnium quotidie versabatur, magis ut exsultare victoria nobilitatis videretur, quam timere, ne quid ex ea calamitatis sibi accideret. Erant ei veteres inimicitiæ cum duobus Rosciis

scio in hac caussa commodantes præsentiam suam.

domestici prædones] duo Roscii, Capito & Magnus, de quibus infra, una cum Chrysogono.

nobilitatis fautor] pro Sylla contra Marium.

hoc tumultu proximo] hoc proximo bello inter Marium, & Syllam. *Tumultum* autem appellat, quod in Italia bellum esset, & timorem multum urbi afferret. V. in Ind. *Tumultus*.

in ea vicinitate] Ameriæ.

proscriberentur] a Sylla victore, qui tabulam in foro fixerat, in qua plurimorum nomina scripta erant, ut ad cædem quærerentur, eorumque bona sub hasta venderentur.

ſciis Amerinis ; quorum alterum ſedere in accuſatorum ſubſelliis video, alterum tria hujuſce prædia poſſidere audio ; quas inimicitias ſi tam cavere potuiſſet, quam metuere ſolebat, viveret. Neque enim, judices, injuria metuebat : nam duo iſti ſunt T. Roſcii (quorum alteri Capitoni cognomen eſt, iſte qui adeſt, Magnus vocatur) homines ejuſmodi ; alter plurimarum palmarum vetus ac nobilis gladiator habetur ; hic autem nuper ſe ad eum laniſtam contulit ; qui, cum ante hanc pugnam tiro eſſet ſcientia, facile ipſum magiſtrum ſce-
C.VII lere audaciaque ſuperavit. * Nam, cum hic Sex. Roſcius eſſet Ameriæ, T. autem iſte Roſcius Romæ ; cum hic filius aſſiduus in prædiis eſſet, cumque ſe voluntate patris rei familiari vitæque ruſticæ dediſſet ; iſte autem frequens Romæ eſſet ; occiditur ad balneas Palatinas rediens a cœna Sex. Roſcius. Spero ex hoc ipſo non

quorum alterum] T. Roſcium Magnum.

alterum tria] T. Roſcium Capitonem.

homines ejuſmodi] duo T. Roſcii ſunt homines ejuſmodi, ut alter vetus gladiator ſit, alter nuper eſſe cœperit : idcirco eos non injuria metuebat Sex. Roſcius.

plurimarum palmarum] homo ſæpe in cæde verſatus dicitur per translationem gladiator vetus, quique plurimas palmas retulit. Victori enim gladiatori palma dabatur.

ad eum laniſtam] ad Roſcium Capitonem, quem per translationem appellat laniſtam, hoc eſt ludi gladiatorii magiſtrum.

ante hanc pugnam tiro] ante hanc cædem Sex. Roſcii paucos occiderat.

Cum hic Sex. Roſcius eſſet Ameriæ, T. autem iſte Roſcius Romæ.] Hæc omnia redundare videntur, & in contextum irrepſiſſe.

iſte Roſcius] Magnus, in quem incipit rejicere ſuſpicionem cædis.

Aſſiduus] frequens ac diligens : eſt enim *aſſiduus*, qui alicui rei jugiter adeſt, ut docet Varro lib. 5. de ling. Lat.

balneas Palatinas] quæ erant in colle Palatino.

non esse obscurum, ad quem suspicio maleficii pertineat: verum id, quod adhuc est suspiciosum, nisi perspicuum res ipsa fecerit, hunc affinem culpæ judicatote. Occiso Sex. Roscio, primus Ameriam nunciat Manlius Glaucia quidam, homo tenuis, libertinus, cliens & familiaris istius T. Roscii; & nunciat domum, non filii, sed T. Capitonis inimici: &, cum post horam primam noctis occisus esset, primo diluculo nuncius hic Ameriam venit. Decem horis nocturnis sex & quinquaginta millia passuum cisiis pervolavit; non modo ut exoptatum inimico nuncium primus afferret, sed etiam cruorem inimici quam recentissimum, telumque paullo ante corpore extractum ostenderet. Quatriduo, quo hæc gesta sunt, res ad Chrysogonum in castra L. Syllæ Volaterras defertur: magnitudo pecuniæ demonstratur: bonitas prædiorum; nam fundos decem & tres reliquit, qui Tyberim fere omnes tangunt; hujus inopia & solitudo commemoratur.

hunc affinem culpæ] Sex. Roscii filium, quem ego defendo.

Manlius] Al. *Mallius*: quam lectionem probat Manutius, quia Manlii nobiles erant, Mallii ignobiles.

tenuis, libertinus, cliens, familiaris] nomina hæc caussas continent, quibus impelli potuerit ad occidendum Sex. Roscium, tum ut tenuitati suæ consuleret, tum ut patrono obsequeretur.

libertinus] V. Ind.

cliens] V. Ind.

horam primam] quemadmodum dies, ita & nox in duodecim horas toto anni tempore distributa erat: sed horæ modo erant breviores, modo longiores pro variis anni tempestatibus.

cisiis] *Cisium*, vehiculi genus velocissimi. Ital. *Sedia, o calesso da posta*.

Quatriduo] quatridui spatio gesta, & Chrysogono delata.

Volaterras] Urbs est Hetruriæ. Ital. *Volterra*.

Tyberim tangunt] ideoque opportunissimi.

tur. Demonſtrant, cum pater hujuſce Sex. Roſcius, homo tam ſplendidus & gratioſus, nullo negotio ſit occiſus, perfacile hunc, hominem incautum & ruſticum & Romæ ignotum, de medio tolli poſſe. Ad eam rem operam ſuam pollicentur. Ne diutius vos teneam,
C. VIII. judices, ſocietas coitur. * Cum jam proſcriptionis mentio nulla fieret; & cum etiam qui antea metuerant, redirent, ac jam defunctos ſeſe periculis arbitrarentur; hominis ſtudioſiſſimi nobilitatis manceps fit Chryſogonus; tria prædia vel nobiliſſima Capitoni propria traduntur, quæ hodie poſſidet: in reliquas omnes fortunas iſte T. Roſcius nomine Chryſogoni, quemadmodum ipſe dicit, impetum facit. Hæc bona ſexagies HS emuntur duobus millibus nummum. Hæc omnia, judices, imprudente L. Sylla, facta eſſe certo ſcio. Neque enim mirum, cum eodem tempore & ea, quæ præterita ſunt, & ea, quæ videntur inſtare, præparet, cum & pacis conſtituendæ rationem,

&

ſocietas coitur] inter Chryſogonum, Magnum, & Capitonem ad occupanda occiſi Roſcii bona.

arbitrarentur] Huc addenda videntur verba hæc ex Soſipatro, & Diomede, *nomen refertur in tabulas Sex. Roſcii hominis &c.* Ita cenſent Hotomanus, Lipſius, & Grævius.

ſtudioſiſſimi nobilitatis] ideoque Syllæ, ac Syllanarum partium.

manceps fit] emit ſub haſta ejus bona tamquam hominis proſcripti. Dicitur autem manceps, hoc eſt ſector, quia manu ſublata, ea bona nomine ſuo emit. V. Ind.

ſexagies HS] ſexagies centena millia ſeſtertium, de quibus c. 2. Vide in Ind. *Seſtertius.*

imprudente L. Sylla] non animadvertente.

præparet] verbum hoc refertur ad *futura*, & ad *præterita*, per figuram ζεῦγμα: nec eorum probanda eſt conjectura, qui primum membrum ita legunt, *& ea, quæ præterita ſunt, reputet*, vel *reparet*.

& belli gerendi potestatem solus habeat; cum omnes in unum spectent, unus omnia gubernet; cum tot tantisque negotiis distentus sit, ut respirare libere non possit; si aliquid non animadvertat; cum præsertim tam multi occupationem ejus observent, tempusque aucupentur, ut, simul atque ille despexerit, aliquid hujuscemodi moliantur. Huc accedit, quod, quamvis ille felix sit, sicut est, tamen tanta felicitate nemo potest esse in magna familia, qui neminem neque servum, neque libertum improbum habeat. Interea iste T. Roscius, vir optimus, procurator Chrysogoni, Ameriam venit; in prædia hujus invadit; hunc miserum, luctu perditum, qui nondum etiam paterno funeri justa solvisset, nudum ejicit domo, atque focis patriis diisque penatibus præcipitem, judices, exturbat: ipse amplissimæ pecuniæ fit dominus: qui in sua re fuisset egentissimus, erat, ut fit, insolens in aliena: multa palam domum suam auferebat, plura clam de medio removebat: non pauca suis adjutoribus large effuseque donabat, reliqua constituta auctione vendebat. * Quod Amerinis usque eo C. IX.
visum est indignum, ut urbe tota fletus gemitusque fieret. Etenim multa simul ante oculos

solus] quia Dictator.

despexerit] quasi deorsum aspexerit, demiserit oculos, non fuerit attentus.

felix] Sylla *felix* cognomento dictus est. Vide Plin. l. 7. c. 43.

libertum] V. in Ind. *Libertinus*.

iste T. Roscius] Magnus.

justa solvisset] inferias fecisset, quæ justa funerum dicuntur. Gruterus ex multis MSS. & ex editionibus priscis leg. *omnia paterno funeri justa &c.* quia nondum sacra omnia fecerat, quæ in funere placandis manibus fieri solebant.

culos versabantur; mors hominis florentissimi, Sex. Roscii crudelissima; filii autem ejus egestas indignissima, cui de tanto patrimonio prædo iste nefarius ne iter quidem ad sepulcrum patrium reliquisset; bonorum emtio, flagitiosa possessio, furta, rapinæ, donationes. Nemo erat, qui non ardere omnia mallet, quam videre in Sex. Roscii, viri optimi atque honestissimi, bonis jactantem se ac dominantem T. Roscium. Itaque decurionum decretum statim fit, ut decem primi proficiscantur ad L. Syllam; doceantque eum, qui vir Sex. Roscius fuerit; conquerantur de istorum scelere & injuriis; orent, ut & illius mortui famam, & filii innocentis fortunas conservatas velit. Atque ipsum decretum, quæso, cognoscite. DECRETUM DECURIONUM. Legati in castra veniunt. Intelligitur, judices, id quod jam ante dixi, imprudente L. Sylla scelera hæc & flagitia fieri. Nam statim Chrysogonus & ipse ad eos accedit, & homines nobiles allegat iis, qui peterent, ne ad Syllam adirent, & omnia Chrysogonum, quæ vellent,

sepulcrum] fortasse hoc, inquit Hotomanus, oratoria licentia dicitur. Sed cum in peroratione confirmetur, censendum est, verum esse. Vide Animadversionem primam.

emtio, *flagitiosa possessio*] Lambinus, quem Gruterus, & Grævius sequuntur, ita legit hunc locum: *emtio flagitiosa*, *flagitiosa possessio*.

decurionum] Senatorum Amerinorum. V. Ind.

decem-primi] decuriones decem, quorum præcipua fuit auctoritas, ac Duumviris proxima in Coloniis, & Municipiis. V. Ind.

allegat iis] Lambinus legit, *allegat*, *ab iis qui peterent*, quod *allegare alicui* latine non dicatur. Est autem *allegare* privatim mittere, ac de re privata, quemadmodum *legare* est publice mittere, ac de re publica.

lent, esse facturum pollicerentur. Usque adeo autem ille pertimuerat, ut mori mallet, quam de his rebus Syllam doceri: * Homines antiqui, C. X.
qui ex sua natura ceteros fingerent, cum ille confirmaret, sese nomen Sex. Roscii de tabulis exemturum, prædia vacua filio traditurum, cumque id ita futurum T. Roscius Capito, qui in x legatis erat, adpromitteret, crediderunt, Ameriam re inorata reverterunt. Ac primo rem differre quotidie, ac procrastinare isti cœperunt; deinde aliquanto lentius, nihil agere, atque deludere; postremo, id quod facile intellectum est, insidias vitæ hujusce Sex. Roscii parare, neque sese arbitrari posse diutius alienam pecuniam, domino incolumi, obtinere. Quod is simul atque sensit, de amicorum cognatorumque sententia Romam confugit, & sese ad Cæciliam, Nepotis filiam, quam honoris caussa nomino, contulit, qua pater usus erat plurimum: in qua muliere, judices, etiam nunc, id quod omnes semper existimaverunt, quasi exempli caussa vestigia anti-

Homines antiqui) antiqua fide, antiquo ingenio, hoc est nimis boni.

de tabulis) proscriptionis Syllanæ.

vacua) libera.

adpromitteret]' Adpromittere est pro altero promittere simul cum illo. Itaque Capito simul cum hominibus illis allegatis promittebat, seu potius confirmabat,, quod illi promiserant, tamquam fidejussor. V. Ind.

Nepotis filiam) omnes fere interpretes hic mendum agnoscunt, cum ex iis, quæ habentur c. 50. satis constet Cæciliam hanc fuisse *Metelli Balearici filiam*, *& Nepotis sororem*. Verba igitur illa, *Nepotis filiam*, rejicienda videntur, aut corrigenda. Quidam putant Cæciliam hanc alterius Nepotis filiam fuisse, & Syllæ uxorem, de qua Plutarchus in Sylla.

exempli caussa) antiquos mores, & antiqua officia tenet Cæcilia ad exemplum; ne omnis veteris virtutis & honestatis memoria tollatur.

antiqui officii remanent. Ea Sex. Roscium inopem, ejectum domo, atque expulsum ex suis bonis, fugientem latronum tela & minas, recepit domum, hospitique oppresso jam desperatoque ab omnibus opitulata est. Ejus virtute, fide, diligentia factum est, ut hic potius vivus in reos, quam occisus in proscriptos referretur. Nam postquam isti intellexerunt, summa diligentia vitam Sex. Roscii custodiri, neque sibi ullam cædis faciundæ potestatem dari; consilium ceperunt plenum sceleris & audaciæ, ut nomen hujus de parricidio deferrent; ut ad eam rem aliquem accusatorem veterem compararent, qui de ea re posset dicere aliquid, in qua re nulla subesset suspicio; denique, ut, quoniam crimine non poterant, tempore ipso pugnarent. Ita loqui homines, quod judicia tamdiu facta non essent, condemnari eum oportere, qui primus in judicium adductus esset; huic autem patronos propter Chrysogoni gratiam defuturos; de bonorum venditione, & de ista societate verbum esse facturum neminem; ipso nomine parricidii, & atrocitate criminis, fore, ut hic nullo negotio tolleretur, cum ab nullo defensus esset. Hoc consilio, atque adeo hac amentia impulsi, quem ipsi, cum cuperent, non

occisus in proscriptos) si enim illum occidissent, in proscriptorum tabulas retulissent, ut videretur impune occisus.

accusatorem veterem] callidum, multisque accusationibus exercitatum.

tempore pugnarent) uterentur temporis opportunitate ad pugnandum contra Roscium. Ita enim loquebantur homines, &c.

non potuerunt occidere, eum jugulandum vobis tradiderunt. * Quid primum querar? aut unde potissimum exordiar, judices? aut quod, aut a quibus auxilium petam? Deorum ne immortalium, populi ne Romani, vestram ne, qui summam potestatem habetis, hoc tempore fidem implorem? Pater occisus nefarie, domus obsessa, ab inimicis bona ademta, possessa, direpta; filii vita infesta, sæpe ferro atque insidiis appetita. Quid ab his tot maleficiis sceleris abesse videtur? Tamen hæc aliis nefariis cumulant, atque adaugent: crimen incredibile confingunt: testes in hunc, & accusatores hujusce pecunia comparant: hanc conditionem misero ferunt, ut optet utrum malit, cervices Roscio dare, an insutus in culeum per summum dedecus vitam amittere. Patronos huic defuturos putaverunt; desunt: qui libere dicat, qui cum fide defendat; id, quod in hac caussa est satis, quoniam quidem suscepi, non deest profecto, judices: & forsitan in suscipienda caussa temere impulsus adolescentia fecerim; quoniam quidem semel suscepi, licet hercules undique omnes terrores, minæ, periculaque impendeant omnia, C. XI.

vita infesta] vexata.

hujusce pecunia) ipsius Roscii.

optet] eligat. Hinc *optio* potestas eligendi.

cervices Roscio] Magno omnia concedere occupata & abrepta.

an insutus in culeum] an ateri se parricidam, & idcirco in culeum insui & in flumen deiici. Quidam post hæc verba addunt, *supplicium parricidarum*. Sed manifestum glossema est. De hoc supplicii genere vide infra c. 25. & 26.

omnes terrores, minæ, periculaque] Al. *omnes in me terrores periculaque*.

omnia, succurram atque subibo. Certum est deliberatumque, quæ ad caussam pertinere arbitror, omnia non modo dicere, verum etiam libenter, audacter, libereque dicere. Nulla res tanta existat, judices, ut possit vim mihi majorem adhibere metus, quam fides. Etenim quis tam dissoluto animo est, qui, hæc cum videat, tacere ac negligere possit? Patrem meum, cum proscriptus non esset, jugulastis: occisum in proscriptorum numerum retulistis: me domo mea per vim expulistis: patrimonium meum possidetis: quid vultis amplius? Etiam ne ad subsellia cum ferro atque telis venistis, ut hic aut juguletis, aut condemnetis Sex. Roscium? *

C. XII Hominem longe audacissimum nuper habuimus in civitate C. Fimbriam, &, quod inter omnes constat, nisi inter eos, qui ipsi quoque insaniunt, insanissimum. Is cum curasset in funere C. Marii, ut Q. Scævola vulneraretur, vir sanctissimus atque ornatissimus nostræ civitatis, de cujus laude neque hic locus est, ut multa dicantur, neque plura tamen dici possunt, quam populus R. memoria retinet; diem Scævolæ dixit, posteaquam comperit eum posse vivere. Cum ab eo quæreretur, quid tandem accusaturus esset eum, quem pro dignitate ne laudare quidem quisquam satis commode posset, ajunt ho-

existat] Al. *existet*, & quidem melius, ut opinor.

C. Fimbriam] idem de Fimbria narrat Val. Maximus l. 9. c. 11. De ejus audacia & insania Orosius l. 6. c. 2. & alii.

in funere C. Marii] qui mortuus est anno Urbis 665. idibus Januariis, cum septimum gereret consulatum.

diem dixit] Apud populum accusavit. V. Ind. & Val Maximum loco citato.

hominem, ut erat furiosus, respondisse, quod non totum telum corpore recepisset: quo populus R. nihil vidit indignius, nisi ejusdem viri mortem; quæ tantum potuit, ut omnes cives suos perdiderit, & afflixerit; quos quia servare per compositionem volebat, ipse ab iis interemtus est. Est ne hoc illi dicto atque facto Fimbriæ non simillimum? Accusatis Sex. Roscium: quid ita? Quia de manibus vestris effugit, quia se occidi passus non est. Illud, quia in Scævola factum est, magis indignum videtur. Hoc, quia fit a Chrysogono, num est ferendum? Nam per deos immortales, quid est in hac caussa, quod defensionis indigeat? qui locus ingenium patroni requirit, aut oratoris eloquentiam magnopere desiderat? Totam caussam, judices, explicemus, atque ante oculos expositam consideremus. Ita facillime, quæ res totum judicium contineat, & quibus de rebus nos dicere oporteat, & quid vos sequi conveniat, intelligetis.

ejusdem viri mortem] occisus est Scævola in vestibulo ædis Vestæ opera Damasippi Prætoris, jubente Mario juniore C. Marii filio, qui cum Carbone consul erat. Vide Florum l. 3. c 21., & Orosium l. 5. c.20.

cives suos] cives Romanos. Vox *suos* redundat, & abest a quibusdam manuscriptis.

per compositionem] erat enim auctor pacis inter Syllanos & Marianos.

magis indignum] propter Scævolæ dignitatem.

num est ferendum?) Non enim ferenda erat perniciosa potentia liberti. Itaque dicit Orator, illud magis indignum fuisse propter dignitatem Scævolæ accusati; hoc magis esse indignum propter indignitatem Chrysogoni accusantis. Alii leg. *non est ferendum*, sublata interrogatione. Figura varia, sensus idem.

PAR-

PARTITIO.

In tria capita dividit oppugnationem adversariorum : 1. est crimen ab Erutio confictum : 2. audacia Capitonis, & Magni : 3. potentia Chrysogoni. His tres contentionis suæ partes opponit ; in quarum prima respondet Erutio, probans Sex. Roscium non fuisse occisum a filio ; in secunda de Rosciorum audacia dicit, in eosque patratæ cædis crimen convertit ; in tertia intolerandam potentiam Chrysogoni patefacit.

C.XIII. * Tres sunt res, quantum ego existimare possum, quæ obstent hoc tempore Sex. Roscio, crimen adversariorum, & audacia, & potentia. Criminis confictionem accusator Erutius suscepit: audaciæ partes Roscii sibi poposcerunt : Chrysogonus autem, is, qui plurimum potest, potentia pugnat. De hisce omnibus rebus me dicere oportere intelligo. Quid igitur est? Non eodem modo de omnibus : ideo quod prima illa res ad meum officium pertinet ; duas autem reliquas vobis populus R. imposuit. Ego crimen oportet diluam : vos & audaciæ resistere, & hominum ejusmodi perniciosam atque intolerandam potentiam primo

audacia] Rosciorum, qui aperte filium oppugnabant, cum patrem ipsi occidissent, ejusque bona occupassent.

Quid igitur est?] hæc verba non videntur Hotomano & Lambino posita loco suo ; sed vel collocanda esse post verbum *pugnat*, vel post *imposuit*.

Non eodem modo] quia ratio defensionis unum id postulat, ut Sex. Roscium purgem a crimine. Ceterum de audacia & potentia adversariorum obiter dicam & vestra caussa.

mo quoque tempore extinguere, atque opprimere debetis.

CONFIRMATIO.

In tres dividitur partes, ut constat ex Partitione. Prima usque ad cap. 30. Secunda usque ad cap. 43. Tertia usque ad cap. 50.

PARS I.

S*Ex. Roscius nec caussam, nec facultatem habuit occidendi patris: ergo non occidit. Primam partem de caussa occidendi probat Orator* 1. *ex persona filii;* 2. *ex persona patris* usque ad cap. xv. In xv. usque ad xix. *diluit primam caussam, quam attulerat Erutius, quod Sex. Roscius a patre in prædia rustica relegatus fuisset: qua in parte præsertim elucet ingenium Ciceronis in honestanda hac relegatione, in arguendo Erutio, in commemorandis vitæ rusticæ laudibus.* In xix. *alteram caussam persequitur, quod vellet eum Pater exheredare: cui tertiam conjungit, quod nec pater, nec alius quisquam in civitate eum convivio exciperet. Sed hanc brevi responsione tamquam nugatoriam eludit, & in una exheredandi voluntate consistit. Hanc porro funditus evertit urgendo per vehementem interrogationem, & ostendendo nec caussam, nec consilium exheredandi probari posse.* In xx. *per digressionem irridet accusatores Erutio similes, comparatque anseribus & canibus Capitolii.* In xxi. *illustri hypotyposi describit negligentiam ac summam fiduciam Erutii in hac agenda caussa.* In xxii. *disputat de caussis, quæ debent afferri*

ad probandum parricidium, quas probat debere esse gravissimas, & manifestissimas; a testimonio naturæ usque ad cap. XXIII. *ab exemplo* usque ad cap. XXIV. *ab auctoritate Poetarum, & fabularum significatione* usque ad cap. XXV. *a Solonis dicto, & Romanorum legibus de parricidarum supplicio* usque ad cap. XXVII. *Inde alteram partem argumenti, quæ est de facultate occidendi, persequitur* usque ad cap. XXX. *& quidem* in cap. XXVII. *probat Sex. Roscium non potuisse per se ipsum occidere patrem:* In XXVIII. *ostendit non potuisse per alios sive servos, sive liberos:* In XXIX. *diluit fundamentum adversariorum, qui fieri potuisse probaverant ex multitudine Sicariorum. Unde etiam argumentum ducit in adversarios ipsos, per quos, & a quibus homines occidebantur.*

C.XIV. * Occidisse patrem Sex. Roscius arguitur: scelestum, dii immortales, ac nefarium facinus, atque ejusmodi, quo uno maleficio scelera omnia complexa esse videantur. Etenim si, id quod præclare a sapientibus dicitur, vultu sæpe læditur pietas; quod supplicium satis acre reperietur in eum, qui mortem obtulerit parenti, pro quo mori ipsum, si res postularet, jura divina atque humana cogebant? In hoc tanto, tam atroci, tam singulari maleficio, quod ita raro extitit, ut, si quando auditum sit, portenti ac prodigii simile numeretur, quibus tandem te, C. Eruti, argumentis accusatorem censes uti oportere? Non ne & audaciam ejus, qui

complexa) passive. V. Ind.

vultu) etiam torvo aspectu læditur pietas in parentes.

qui in crimen vocetur, singularem ostendere, & mores feros, immanemque naturam, & vitam vitiis flagitiisque omnibus deditam, & denique omnia ad perniciem profligata atque perdita? quorum tu nihil in Sex. Roscium, ne objiciendi quidem caussa, contulisti. Patrem occidit Sex. Roscius. Qui homo? Adolescentulus corruptus, & ab hominibus nequam inductus? Annos natus magis quadraginta. Vetus videlicet sicarius, homo audax, & sæpe in cæde versatus? At hoc ab accusatore ne dici quidem audistis. Luxuries igitur hominem nimirum, & æris alieni magnitudo, & indomitæ animi cupiditates ad hoc scelus impulerunt. De luxuria purgavit Erutius, cum dixit hunc ne in convivio quidem ullo fere interfuisse. Nihil autem umquam debuit. Cupiditates porro quæ possunt esse in eo, qui, ut ipse accusator objecit, ruri semper habitarit, & in agro colendo vixerit? quæ vita maxime disjuncta a cupiditate, & cum officio conjuncta. Quæ res igitur tantum istum furorem Sex. Roscio objecit? Patri, inquit, non placebat. Patri non placebat? Quam ob caussam? Necesse est enim eam quoque justam, & magnam, & perspicuam fuisse. Nam ut illud incredibile est, mortem oblatam esse patri a filio sine plurimis

&

ne objiciendi) non solum non probasti, sed ne objecisti quidem.

magis quadraginta) supra quadraginta. Est autem *magis* pro *amplius*: qui usus animadversione dignus est, cum ceteroquin particula *magis* non referatur natura sua ad quantitatem. Sed locus non vacat mendi suspicione.

cum officio) cum honestate vitæ, & humanitate.

tantum furorem objecit) hoc est injecit; quemadmodum dicitur hoc eodem capite *mortem offerre* pro *inferre*.

& maximis caussis; sic hoc verisimile non est; odio fuisse parenti filium sine caussis multis, & magnis, & necessariis. Rursus igitur eodem revertamur, & quæramus, quæ tanta vitia fuerint in unico filio, quare is patri displiceret. At perspicuum est, nullum fuisse. Pater igitur amens, qui odisset eum sine causa, quem procrearat. At is quidem fuit omnium constantissimus. Ergo illud jam perspicuum profecto est, si neque amens pater, neque perditus filius fuerit, neque odii caussam patri, neque sceleris filio fuisse.

C. XV. * Nescio, inquit, quæ caussa odii fuerit: fuisse odium intelligo, quia antea, cum duos filios haberet, illum alterum, qui mortuus est, secum omni tempore volebat esse, hunc in prædia rustica relegarat. Quod Erutio accidebat in mala nugatoriaque accusatione, idem mihi usuvenit in causa optima. Ille, quo modo crimen commentitium confirmaret, non inveniebat: ego, res tam leves qua ratione infirmem ac diluam, reperire non possum. Quid ais Eruti? Tot prædia, tam pulcra, tam fructuosa, Sex. Roscius filio suo relegationis ac supplicii gratia colenda ac tuenda tradiderat? Quid hoc? Patresfamilias, qui liberos habent, præsertim homines illius ordinis, ex municipiis rusticanis, non-

unico filio) quia alter jam pridem mortuus erat.

constantissimus) qui cum semel filium amasset, non poterat voluntatem mutare sine caussa. In tertia Tusculana, ut observat Hotomanus, constans opponitur amenti; quia *qui constans est, eum necesse est esse quietum, qui quietus, perturbatione omni vacuum; ergo etiam amentia.*

mala accusatione) nullo fundamento nixa.

reperire non possum) corruunt enim ipsæ per se, & evanescunt levitate sua.

illius ordinis) homines suo-

nonne optatissimum sibi putant esse, filios suos rei familiari maxime servire, & in prædiis colendis operæ plurimum studiique consumere? At amandarat hunc sic, ut esset in agro, ac tantummodo aleretur ad villam, ut commodis omnibus careret. Quid, si constat, hunc non modo colendis prædiis præfuisse, sed certis fundis, patre vivo, frui solitum esse? Tamen ne hæc attenta vita & rusticana, relegatio atque amandatio appellabitur? Vides, Eruti, quantum distet argumentatio tua ab re ipsa, atque a veritate. Quod consuetudine patres faciunt, id quasi novum reprehendis: quod benevolentia fit, id odio factum criminaris: quod honoris caussa pater filio suo concessit, id eum supplicii caussa fecisse dicis. Neque hæc tu non intelligis, sed usque eo, quid arguas, non habes, ut non modo tibi contra nos dicendum putes, verum etiam contra rerum naturam, contraque consuetudinem hominum, contraque opiniones omnium. * At enim, cum duos filios C.XVI. haberet, alterum a se non dimittebat, alterum ruri esse patiebatur. Quæso, Eruti, ut hoc in bonam partem accipias: non enim exprobrandi caussa, sed commonendi gratia dicam. Si tibi fortuna non dedit, ut patre certo nascerere, ex

quo

suorum municipiorum nobilissimi ac ditissimi, qualem fuisse Sex. Roscium dixit cap. 6.

ad villam) ad villæ curam: quasi villicus futurus esset. Hotomanus interpretatur *in villa*, & particulam *ut*, quæ proxime sequitur, mutat in &. Sed non est necesse.

frui solitum) arbitratu suo tamquam peculio castrensi.

attenta) diligens & occupata.

patre certo) exprobrat Erutio infamiam matris.

quo intelligere posses, qui animus patrius in liberos esset: at natura certe dedit, ut humanitatis non parum haberes. Eo accessit studium doctrinæ, ut ne a litteris quidem alienus esses. Ecquid tandem tibi videtur (ut ad fabulas veniamus) senex ille Cæcilianus minoris facere Eutychum filium rusticum, quam illum alterum Cherestratum? nam, ut opinor, hoc nomine est: alterum in urbe secum honoris caussa habere, alterum rus supplicii caussa relegasse? Quid ad istas ineptias abis, inquies? Quasi vero mihi difficile sit quamvis multos nominatim proferre (ne longius abeam) vel tribules, vel vicinos meos, qui suos liberos, quos plurimi faciunt, agricolas assiduos esse cupiunt. Verum homines notos sumere odiosum est; cum & illud incertum sit, velintne hi sese nominari; & nemo vobis magis notus futurus sit, quam est hic Eutychus; & certe ad rem nihil intersit, utrum hunc ego comicum adolescentem, an aliquem ex agro Vejente nominem. Etenim hæc conficta arbitror a poetis esse, ut effictos nostros mores in alienis personis, expressamque imaginem nostram vitæ quotidianæ videremus. Age nunc, refer animum,

Cæcilianus) inductus a Cæcilio poeta Comico.

abis) longe a caussa.

quamvis multos) quamlibet multos.

assiduos) sic Plautus Trinum. a. 1. sc. 2. v. 165. *urbanos assiduos* appellat, qui in urbe assidue versantur.

quam est hic Eutychus) quia Cæcilii fabulæ in omnium manibus erant.

ex agro Vejente) non procul Roma, ubi nunc Insula Farnesiorum.

imaginem nostram vitæ) Hotomanus & Lambinus reposuerunt *imaginem nostræ &c.*

mum, fis, ad veritatem; & confidera, non modo in Umbria, atque in ea vicinitate, fed in his veteribus municipiis, quæ ftudia a patribus familias maxime laudentur: jam profecto te intelliges inopia criminum fummam laudem Sex. Rofcio vitio & culpæ dedifle. * At non modo hoc patrum voluntate liberi faciunt; fed permultos & ego novi, &, nifi me fallit animus, unufquifque veftrum, qui & ipfi incenfi funt ftudio, quod ad agrum colendum attinet, vitamque hanc rufticam, quam tu probro & crimini putas effe oportere, & honeftiffimam & fuaviffimam effe arbitrantur. Quid cenfes, hunc ipfum Sex. Rofcium, quo ftudio & qua intelligentia effe in rufticis rebus? Ut ex his propinquis ejus, hominibus honeftiffimis, audio, non tu in ifto artificio accufatorio callidior es, quam hic in fuo. Verum, ut opinor, quoniam ita Chryfogono videtur, qui huic nullum prædium reliquit, & artificium oblivifcatur, & ftudium deponat, licebit: quod tametfi miferum & indignum eft, feret tamen æquo animo, judices, fi per vos vitam, & famam poteft obtinere. Hoc vero eft, quod ferri non poteft, fi & in hanc calamitatem venit propter prædiorum bonitatem, & multitudinem; & quod ea ftudiofe coluit, id erit ei maxime fraudi; ut parum miferiæ fit, quod aliis

C. XVII.

fis] fi vis: pertinet autem ad vocem *age*.

Quid cenfes &c., *quo ftudio &c.*] conftructionem hanc Ciceroni familiarem effe probant Hotomanus & Manutius ex locis fimilibus.

propter prædiorum] quia ob cupiditatem horum prædiorum patrem ejus occiderunt, & inter profcriptos retulerunt.

fraudi] damno. V. Ind.

aliis coluit, non sibi; nisi etiam, quod omni-
C.XVIII. no coluit, crimini fuerit. * Næ tu, Eruti, accusator esses ridiculus, si illis temporibus natus esses, cum ab aratro arcessebantur, qui consules fierent. Etenim, qui præesse agro colendo flagitium putes, profecto illum Atilium, quem sua manu spargentem semen, qui missi erant, convenerunt, hominem turpissimum atque inhonestissimum judicares. At hercule majores nostri longe aliter & de illo, & de ceteris talibus viris existimabant: itaque ex minima tenuissimaque rep. maximam & florentissimam nobis reliquerunt. Suos enim agros studiose colebant, non alienos cupide appetebant: quibus rebus & agris, & urbibus, & nationibus remp. atque hoc imperium, & populi R. nomen auxerunt. Neque ego hæc eo profero, quo conferenda sint cum hisce, de quibus nunc quærimus; sed ut illud intelligatur, cum apud majores nostros summi viri, clarissimique homines, qui omni tempore ad gubernacula reip. sedere debebant, tamen in agris quoque colendis aliquantum operæ temporisque consumserint; ignosci oportere ei homini, qui se fateatur esse rusticum, cum ruri assiduus semper vixerit; cum præsertim nihil esset, quod aut patri gratius, aut sibi jucundius,

qui missi erant] viatores, qui Atilium vocarunt *ad imperium Populi Romani suscipiendum*, ut scribit Val. Maximus l. 4. c. 4.

appetebant] tacite carpit Chrysogonum, & Roscios adversarios.

cum hisce] quæ nimis exigua sunt, & comparatione tantarum rerum non satis digna.

cum ruri] Al. *qui ruri*: & quidem aptius.

dius, aut re vera honestius facere posset. * Odium igitur acerrimum patris in filium ex hoc, opinor, ostenditur, Eruti, quod hunc ruri esse patiebatur. Numquid est aliud? Immo vero, inquit, est: nam istum exheredare in animo habebat. Audio: nunc dicis aliquid, quod ad rem pertineat. Nam illa opinor tu quoque concedis levia esse atque inepta. Convivia cum patre non inibat: quippe qui ne in oppidum quidem, nisi perraro, veniret. Domum suam istum non fere quisquam vocabat: nec mirum, quem neque in urbe videret, neque rure vocaturus esset. Verum hæc tu quoque intelligis esse nugatoria. Illud, quod cœpimus, videamus; quo certius argumentum odii reperiri nullo modo potest. Exheredare pater filium cogitabat. Mitto quærere, qua de caussa; quæro, qui scias? Tametsi te dicere, atque enumerare caussas omnes oportebat: & id erat certi accusatoris officium, qui tanti sceleris argueret, explicare omnia vitia atque peccata filii, C. XIX.

Convivia cum patre non inibat] præter relegationem in prædia rustica, præter consilium exheredationis, accedit tertium simultatis indicium, quod una cum patre convivia non frequentaret amicorum. Cui respondet illis verbis *quippe qui &c.*

Domum suam] cum pater ad convivia vocaretur, filium tamen nemo vocabat, quod neque eum in urbe videret, neque caussa esset, cur rure evocaret.

quem neque in urbe videret, neque rure vocaturus esset] Magnis viris Grutero & Grævio placet lectio Gulielmii in quæst. Plaut. c. 8. in Amphitr. *qui neque in urbe viveret, neque revocaturus esset*. hoc est nemo eum invitabat ad convivia, quia neque in urbe vivebat, neque par pari reddere poterat. hoc enim sensu sæpe usurpantur *voco*, & *revoco*. Martial. l. 3. ep. 27.

Nunquam me revocas, venias cum sæpe vocatus.

certi] probati & exercitati. V. Lud.

filii, quibus incensus parens potuerit animum inducere, ut naturam ipsam vinceret, ut amorem illum penitus insitum ejiceret ex animo, ut denique patrem se esse oblivisceretur; quæ sine magnis hujusce peccatis accidere potuisse non arbitror. Verum concedo tibi, ut ea prætereas, quæ cum taces, nulla esse concedis: illum quidem voluisse exheredare, certe tu planum facere debes. Quid ergo affers, quare id factum putemus? Vere nihil potes dicere: finge aliquid saltem commode, ut ne plane videaris id facere, quod aperte facis, hujus miseri fortunis, & horum virorum talium dignitati illudere. Exheredare filium voluit: quam ob caussam? Nescio. Exheredavit ne? Non. Quis prohibuit? Cogitabat. Cogitabat? Cui dixit? Nemini. Quid est aliud, judicio, ac legibus, ac majestate vestra abuti ad quæstum, atque ad libidinem, nisi hoc modo accusare, atque id objicere, quod planum facere non modo non possis, verum ne coneris quidem? Nemo nostrum est, Eruti, quin sciat tibi inimicitias cum Sex. Roscio nullas esse: vident omnes, qua de caussa huic inimicus venias: sciunt hujusce pecunia te adductum esse. Quid ergo est? Ita tamen quæstus te cupidum esse oportebat, ut horum existimationem, & legem

concedo] concedo, ut prætereas causam exheredandi; sed tamen voluntatem probes oportet.

planum facere non possis] modus efferendi potentialis, qui non ad Erutium refertur, sed ad tacitam quamdam personam; estque idem ac si diceretur, *planum fieri non possit*. Judices enim alloquitur, ut apparet ex verbis *majestate vestra*.

hujusce pecunia] Roscii ipsius. V. cap. 11.

gem Memmiam putares aliquid valere oportere. * Accuſatores multos eſse in civitate utile eſt, ut metu contineatur audacia. Verumtamen hoc ita eſt utile, ut ne plane illudamur ab accuſatoribus. Innocens eſt quiſpiam; verumtamen, quamquam abeſt a culpa, ſuſpicione tamen non caret: tametſi miſerum eſt, tamen ei, qui hunc accuſet, poſſim aliquo modo ignoſcere. Cum enim aliquid habeat, quod poſſit criminoſe, ac ſuſpicioſe dicere, aperte ludificari, & calumniari ſciens non videatur. Quare facile omnes patimur eſſe quamplurimos accuſatores, quod innocens, ſi accuſatus ſit, abſolvi poteſt: nocens, niſi accuſatus fuerit, condemnari non poteſt. Utilius eſt autem abſolvi innocentem, quam nocentem cauſſam non dicere. Anſeribus cibaria publice locantur, & canes aluntur in Capitolio, ut ſignificent, ſi fures venerint. At fures internoſcere non poſſunt, ſignificant tamen, ſi qui noctu in Capitolium venerint: & quia id eſt ſuſpicioſum,

C. XX.

Memmiam] de calumniatoribus, ut apud Martianum in l. 1. ad S. C. Turp. Al. *Rhemniam*. Al. *Remiam*. Al. *Remmiam*.

criminoſe] cum ſpecie criminis.

Utilius eſt abſolvi innocentem] vocari in judicium, & abſolvi.

nocentem cauſſam non dicere] non vocari in judicium, & cogi dicere cauſſam.

Anſeribus] quorum clangore Galli aſcendentes in Capitolium proditi ſunt. Liv. l. 5. c. 47.

canes aluntur in Capitolio] Hoc, inquit Manutius, *nulla traditur hiſtoria*. Itaque etiam Hotomano falſum videtur. Verum quis dubitet de Ciceronis fide? Neque enim quod canes ſilentio ſuo Capitolium ſemel prodidiſſent, idcirco ejiciendi erant, fidiſſimi ceteroquin cuſtodes. Satis pœnarum dabant aliqui eorum quotannis in ſambucea arbore fixi, ut tradit Plinius l. 29. c. 4.

ſum; tametſi beſtiæ ſunt, tamen in eam partem potius peccant, quæ eſt cautior. Quod ſi luce quoque canes latrent; cum deos ſalutatum aliqui venerint: opinor, iis crura ſuffringantur; quod acres ſint etiam tum, cum ſuſpicio nulla ſit. Simillima eſt accuſatorum ratio. Alii veſtrum anſeres ſunt, qui tantummodo clamant, nocere non poſſunt; alii canes, qui & latrare, & mordere poſſunt. Cibaria vobis præberi videmus: vos autem maxime debetis in eos impetum facere, qui merentur. Hoc populo gratiſſimum eſt. Deinde, ſi voletis, etiam tum, cum veriſimile erit aliquem commiſiſſe, in ſuſpicione latratote: id quoque concedi poteſt. Sin autem ſic agetis, ut arguatis aliquem patrem occidiſſe, neque dicere poſſitis, aut quare, aut quo modo, ac tantummodo ſine ſuſpicione latrabitis; crura quidem vobis nemo ſuffringet; ſed, ſi ego hos bene novi, litteram illam, cui vos uſque eo inimici eſtis, ut etiam alias omnes oderitis, ita ve-

iis crura ſuffringantur] Puteanus putat legendum: *ii cruci ſuffigantur*, quod crux eſſet annuum canis ſupplicium. Sed nihil mutandum, cum etiam paullo inferius habeatur, *crura quidem vobis nemo ſuffringet*: quæ verba huc referenda ſunt. Porro autem, qui cruci ſuffigebantur, iis fere crura frangebantur. V. Ind. *Crura*.

tantummodo clamant] meri rabulæ.

Cibaria vobis præberi] mercedem accuſationis, qualis Erutio præbebatur a Chryſogono & Roſciis.

litteram illam] ſcilicet k, quæ calumniatorum frontibus inurebatur ignominiæ cauſſa. Plinius in Paneg. c. 35. & ibi Lipſius adnot. 296. Erat autem k, quia per hanc litteram ſcribebatur *Kalumnia* a veteribus.

ut etiam alias omnes] notat accuſatores, qui fere illitterati erant. Ludit autem in ambiguo. Lectio hæc, quæ placuit Hotomano, Lambino, & Manutio, non placet Gru-

vehementer ad caput affigent, ut postea neminem alium, nisi fortunas vestras accusare possitis. * Quid mihi ad defendendum dedisti, bone accusator? quid hisce autem ad suspicandum? Ne exheredaretur, veritus est. Audio: sed qua de caussa vereri debuerit, nemo dicit, Habebat pater in animo. Planum fac. Nihil est,. non quicum deliberarit, quem certiorem fecerit, unde istud vobis suspicari in mentem venerit. Cum hoc modo accusas, Eruti, non ne hoc palam dicis? Ego, quid acceperim, scio: quid dicam, nescio: unum illud spectavi, quod Chrysogonus ajebat, neminem isti patronum futurum; de bonorum emtione, deque ea societate neminem esse, qui verbum facere hoc tempore auderet. Hæc te opinio falsa in istam fraudem impulit. Non mehercule verbum fecisses, si tibi quemquam responsurum putasses. Operæ pretium erat, si animadvertistis, judices, negligentiam ejus in accusando considerare. Credo, cum vidisset, qui homines in hisce subselliis sederent, quæsisse, num ille, aut ille defensurus esset; de me ne suspicatum quidem, quod C.XXII

Grutero, quod non sit ex libris, sed ex conjectura. Grævius legit: *ut eas omnes*. Al. *ut etiam calumniis*. Pighius, & Vossius putant legendum: *ut etiam Kal. omnes*, hoc est *Kalendas omnes*. Oderant autem obærati Kalendas, quod Kalendis solvendum esset. Unde *tristes Kalendæ* apud Horat. l. 1. sat. 3. v. 87.

neminem alium] quia calumnia notatus neminem poterat accusare.

nisi fortunas vestras] quia per fas nefasque collectas ex artificio accusatorio.

quid acceperim] quantam pecuniam.

num ille, aut ille] particula *aut* pro *an*. Quamquam *num ille aut ille* potest sumi fortasse pro uno eodemque membro. V. Ind.

quod antea caussam publicam nullam dixerim. Posteaquam invenit neminem eorum, qui possunt, & solent; ita negligens esse cœpit, ut, cum in mentem veniret ei, resideret, deinde spatiaretur; nonnumquam etiam puerum vocaret, credo cui cœnam imperaret; prorsus ut vestro consessu & hoc conventu pro summa solitudine abuteretur. Peroravit aliquando, assedit. Surrexi ego. Respirare visus est, quod non alius potius diceret. Cœpi dicere. Usque eo animadverti, judices, eum jocari, atque alias res agere, ante quam Chrysogonum nominavi: quem simul atque attigi, statim homo se erexit, mirari visus est. Intellexi, quid eum pupugisset: iterum ac tertio nominavi. Postea homines cursare ultro & citro non destiterunt, credo, qui Chrysogono nunciarent, esse aliquem in civitate, qui contra voluntatem ejus dicere auderet; aliter caussam agi, atque ille existimaret; aperiri bonorum emtionem, vexari pessime societatem, gratiam potentiamque ejus negligi, judices diligenter attendere, populo rem indignam videri. Quæ quoniam te fefellerunt, Eruti; quoniamque vides versa esse omnia; caussam pro Sex. Roscio si non commode, at libere dici; quem dedi putabas, defendi intelligis; quos tradituros sperabas, vides judicare: restitue nobis aliquando veterem tuam illam calliditatem atque prudentiam: confitere huc ea spe ve-

puerum] servum.
pupugisset] Al. pepugisset.
si non commode] si non apte.
tradituros] Sex. Roscium adversariis.
confitere] Huic voci Hotomanus præponit particulam *aut*, ut constet sensus, qui talis esse videtur: *utere tua illa*

venisse, quod putares hic latrocinium, non judicium futurum. * De parricidio caussa dicitur: C. XXII. ratio ab accusatore reddita non est, quam ob caussam patrem filius occiderit. Quod in minimis noxis, & in his levioribus peccatis, quæ magis crebra & jam prope quotidiana sunt, maxime & primum quæritur, quæ caussa maleficii fuerit; id Erutius in parricidio quæri non putat oportere: in quo scelere, judices, etiam cum multæ caussæ convenisse unum in locum, atque inter se congruere videntur; tamen non temere creditur; neque levi conjectura res penditur; neque testis incertus auditur; neque accusatoris ingenio res judicatur: cum multa antea commissa maleficia, tum vita hominis perditissima, tum singularis audacia ostendatur, necesse est; neque audacia solum, sed summus furor atque amentia. Hæc cum sint omnia, tamen extent oportet expressa sceleris vestigia, ubi, qua ratione, per quos, quo tempore maleficium sit admissum: quæ nisi multa, & manifesta sunt; profecto res tam scelesta, tam atrox, tam nefaria credi non potest. Magna est enim vis huma-

la vetere calliditate, aut confitere &c. Sed quia repugnant manuscripta omnia, non probat Grævius Hotomani conjecturam; nec tamen expedit sensum. Ego ita interpretor: Dic aliquid nunc demum dignum te: confitere te antea oscitanter egisse, quod putares &c. Nam viri callidi & prudentes potius confitentur, se rerum eventu deceptos fuisse, quam ignavia aut imperitia peccasse.

venisse] deest casus agens *te*. V. Ind. *Infinitivus*.

latrocinium] *latrocinium*, & *furtum* sæpe pro *fraude* & *insidiis* usurpantur. Sic Sallustius de bello Jug. cap. 4. *Furtim, & per latrocinia ad honores niti*.

testis incertus] de cujus fide dubitari possit.

per quos] Al. *propter quos*.

manitatis ; multum valet communio ſanguinis ; reclamitat iſtiuſmodi ſuſpicionibus ipſa natura ; portentum atque monſtrum certiſſimum eſt, eſſe aliquem humana ſpecie & figura, qui tantum immanitate beſtias vicerit, ut propter quos hanc ſuaviſſimam lucem aſpexerit, eos indigniſſime luce privarit ; cum etiam feras inter ſeſe partus atque educatio, & natura ipſa conciliet.

C. XXIII. * Non ita multis ante annis ajunt T. Clœlium quendam Tarracinenſem, hominem non obſcurum, cum cœnatus cubitum in idem conclave cum duobus adoleſcentibus filiis iſſet, inventum eſſe mane jugulatum. Cum neque ſervus quiſquam reperiretur, neque liber, ad quem ea ſuſpicio pertineret ; id ætatis autem duo filii propter cubantes ne ſenſiſſe quidem ſe dicerent : nomina filiorum de parricidio delata ſunt. Quid poſtea? Erat ſane ſuſpicioſum. Neutrum ſenſiſſe? Auſum autem eſſe quemquam ſe in id conclave committere, eo potiſſimum tempore, cum ibidem eſſent duo adoleſcentes filii, qui & ſentire, & defendere facile poſſent? Erat porro nemo, in quem ea ſuſpicio conveniret. Tamen, cum planum judicibus eſset factum, aperto oſtio dormientes eos repertos eſse, judicio abſoluti adoleſcentes, & ſuſpicione omni liberati ſunt. Nemo enim putabat quemquam eſse, qui, cum omnia divina atque humana jura ſcelere nefario

Clœlium] Hotomanus ex Val. Maximo colligit legendum eſſe *Cœlium*: idem cenſet Muretus.

Tarracinenſem] Al. *Terracinenſem*.

Quid poſtea? erat ſane ſuſpicioſum. Neutrum ſenſiſſe? Auſum autem &c.) Al. *Quid poterat enim tam ſuſpicioſum eſſe, aut neutrum ſenſiſſe, aut auſum &c.*

rio polluisset, somnum statim capere potuisset: propterea quod qui tantum facinus commiserunt, non modo sine cura quiescere, sed ne spirare quidem sine metu possunt. * Videtis ne, quos C. XXIV. nobis poetæ tradiderunt patris ulciscendi caussa supplicium de matre sumsisse, cum præsertim deorum immortalium jussis atque oraculis id fecisse dicantur; tamen ut eos agitent furiæ, neque consistere usquam patiantur? quod ne pii quidem sine scelere esse potuerunt. Sic se res habet, judices: magnam vim, magnam necessitatem, magnam possidet religionem paternus, maternusque sanguis. Ex quo, si qua macula concepta est, non modo elui non potest, verum usque eo permanat ad animum, ut summus furor atque amentia consequatur. Nolite enim putare, quemadmodum in fabulis sæpenumero videtis, eos, qui aliquid impie scelerateque commiserint, agitari & perterreri furiarum tedis ardentibus. Sua quemque fraus, & suus terror maxime vexat: suum quemque scelus agitat, amentiaque afficit: suæ malæ cogitationes, conscientiæque animi terrent. Hæ sunt impiis assiduæ domesticæque furiæ, quæ dies noctesque parentum pœnas a consceleratissimis filiis repetant. Hæc magnitudo maleficii facit, ut nisi pæne manifestum parricidium profe-

quos nobis poetæ] Orestem, & Alcmæonem; de quibus vide Mythologos.

ne pii quidem] Videbantur enim pii, cum jussis Deorum parerent, & patrem ulciscerentur.

necessitatem] necessitudinem, conjunctionem.

conscientiæ animi] casus pluralis animadversione dignus, quamvis apud Ciceronem non semel inveniatur.

feratur, credibile non ſit; niſi turpis adoleſcentia, niſi omnibus flagitiis vita inquinata, niſi ſumtus effuſi cum probro atque dedecore, niſi prorupta audacia, niſi tanta temeritas, ut non procul abhorreat ab inſania. Accedat huc oportet odium parentis, animadverſionis paternæ metus, amici improbi, ſervi conſcii, tempus idoneum, locus opportune captus ad eam rem: pæne dicam, reſperſas manus ſanguine paterno judices videant, oportet, ſi tantum facinus, tam immane, tam acerbum credituri
C. XXV. ſunt. * Quare hoc, quo minus eſt credibile, niſi oſtenditur; eo magis eſt, ſi convincitur, vindicandum. Itaque cum multis ex rebus intelligi poteſt, majores noſtros non modo armis plus, quam ceteras nationes, verum etiam conſilio ſapientiaque potuiſſe, tum ex hac re vel maxime, quod in impios ſingulare ſupplicium invenerunt. Qua in re quantum prudentia præſtiterint iis, qui apud ceteros ſapientiſſimi fuiſſe dicuntur, conſiderate. Prudentiſſima civitas Athenienſium, dum ea rerum potita eſt, fuiſse traditur. Ejus porro civitatis ſapientiſſimum Solonem dicunt fuiſse, eum, qui leges, quibus hodie quoque utuntur, ſcripſerit. Is cum interrogaretur, cur nullum ſupplicium conſtituiſset in eum, qui parentem necaſset; reſpondit, ſe id neminem facturum putaſse. Sapienter feciſse dicitur, cum de eo nihil ſanxerit, quod antea commiſsum non erat: ne non

tam

in impios ſingulare ſupplicium] *impios* dicit, h. e. parricidas. quod pietas ſit in patrem & patriam. Ita paullo poſt, *ſupplicium in parricidas ſingulare*.

rerum potita eſt.] libertatem & imperium obtinuit.

tam prohibere, quam admonere videretur. Quanto majores nostri sapientius; qui, cum intelligerent, nihil esse tam sanctum, quod non aliquando violaret audacia: supplicium in parricidas singulare excogitaverunt, ut, quos natura ipsa retinere in officio non potuisset, ii magnitudine pœnæ maleficio summoverentur. Insui voluerunt in culeum vivos, atque ita in flumen dejici. * O singularem sapien- C.XXVI.
tiam, judices! Non ne videntur hunc hominem ex rerum natura sustulisse & eripuisse, cui repente cœlum, solem, aquam, terramque ademerunt? ut, qui eum necasset, unde ipse natus esset, careret iis rebus omnibus, ex quibus omnia nata esse dicuntur. Noluerunt feris corpus objicere, ne bestiis quoque, quæ tantum scelus attigissent, immanioribus uteremur: non sic nudos in flumen dejicere, ne, cum delati essent in mare, ipsum polluerent, quo cetera, quæ violata sunt, expiari putantur. Denique nihil tam vile, neque tam vulgare est, cujus partem ullam reliquerint. Etenim quid tam est commune,

quam

admonere] qui enim supplicium constituit in aliquod scelus, admonet, scelus illud committi posse.

insui voluerunt in culeum] Modestinus in l. 9. D. de parricid. ait, insui consuevisse cum cane, gallo gallinaceo, vipera, & simia. Sed non fortasse tempore Ciceronis: non enim omisisset, quæ vim argumenti augere poterant. De hoc supplicii genere mentio est in lib. 1. ad Herenn. c. 13. & in lib. 2. de Inven. c. 50. ubi verba legis recitantur.

quo cetera quæ violata &c.) quantæ sit virtutis marina aqua ad expiandum, vide Cœlium Rhodig. lect. ant. l. 11. c. 22. ex quo hoc Euripidis carmen sumimus.

Θάλασσα κλύζει πάντα τ' ἀνθρώπων κακά.

Mare abluit omnia hominum mala.

Etenim quid est tam commune] Locum hunc attente lege; qui, ut ipse in Oratore

quam ſpiritus vivis ? terra mortuis ? mare fluctuantibus ? littus ejectis ? Ita vivunt, dum poſſunt, ut ducere animam de cœlo non queant: ita moriuntur, ut eorum oſſa terra non tangat: ita jactantur fluctibus, ut nunquam alluantur: ita poſtremo ejiciuntur, ut ne ad ſaxa quidem mortui conquieſcant. Tanti maleficii crimen, cui maleficio tam inſigne ſupplicium eſt conſtitutum, probare te, Eruti, cenſes poſſe talibus viris, ſi ne cauſſam quidem maleficii protuleris ? Si hunc apud bonorum emtores ipſos accuſares, eique judicio Chryſogonus præeſſet; tamen diligentius paratiuſque veniſſes. Utrum, quid agatur, non vides; an apud quos agatur? Agitur de parricidio: quod ſine multis cauſſis ſuſcipi non poteſt. Apud homines autem prudentiſſimos agitur: qui intelligunt neminem ne minimum quidem maleficium ſine cauſſa admit-
C.XXVII. tere, * Eſto: cauſſam proferre non potes. Tametſi ſtatim viciſſe debeo, tamen de meo jure decedam, & tibi, quod in alia cauſſa non concederem, in hac concedam, fretus hujus innocentia. Non quæro abs te, quare patrem Sex. Roſcius occiderit: quæro, quo modo occiderit.

c. 30. teſtatur, magnis clamoribus a Populo Romano exceptus eſt, tamquam inſigniter elegans. Idem ipſe tamen, ut in adoleſcente, non ut in viro, laudandum putat.

ſpiritus vivis] hoc nomine aerem intelligit: quo ea ſunt referenda, quæ ſequuntur, *ducere animam de cœlo*. vulgo, *reſpirar l'aria*.

alluantur] Al. *abluantur*. quod unum Grævio probatur. Ego cum Hotomano retinco *alluantur*. Non enim mirum eſt, ut putat Grævius, parricidas in mare delatos marinis aquis non purgari, ſed marinis aquis non allui.

rit. Ita quæro abs te, C. Eruti, quo modo, & sic tecum agam, ut in eo loco vel respondendi, vel interpellandi tibi potestatem faciam, vel etiam, si quid voles, interrogandi. Quo modo occidit? Ipse percussit, an aliis occidendum dedit? Si ipsum arguis: Romæ non fuit. Si per alios fecisse dicis: quæro, servos ne, an liberos? quos homines? indidem ne Ameria, an hosce ex urbe sicarios? Si Ameria, qui sunt hi? cur non nominantur? Si Roma, unde eos noverat Roscius? qui Romam multis annis non venit, neque umquam plus triduo fuit. Ubi eos convenit? quicum locutus est? quo modo persuasit? Pretium dedit? Cui dedit? per quem dedit? unde, aut quantum dedit? Non ne his vestigiis ad caput maleficii perveniri solet? Et simul tibi in mentem veniat facito, quemadmodum vitam hujusce depinxeris: hunc hominem ferum atque agrestem fuisse: numquam cum homine quoquam collocutum esse: numquam in oppido constitisse. Qua in re prætereo illud, quod mihi maximo argumento ad hujus innocentiam poterat esse; in rusticis moribus, in victu arido, in hac horrida incultaque vita, istiusmodi maleficia gigni non solere. Ut non omnem frugem, neque arborem in omni agro te-

Ita quæro abs te, C. Eruti, quomodo] Ful. Ursinus legit ex antiquo libro: *Itaque abs te, C. Eruti, quæro.*

in eo loco] in subselliis accusatorum, ut explicat Manutius. Ego malim, in eo loco orationis meæ.

interpellandi] Ital. d' *interrompere.*

indidem] ex eadem Sex. Roscii patria.

unde] unde pecuniam hanc sumsit.

his vestigiis] metaphora a venatoribus ducta.

in oppido] neque Ameriæ, neque Romæ.

reperire possis : sic non omne facinus in omni vita nascitur . In urbe luxuries creatur : ex luxuria existat avaritia necesse est , ex avaritia erumpat audacia ; inde omnia scelera ac maleficia gignuntur . Vita autem hæc rustica , quam tu agrestem vocas, parsimoniæ , diligen-
C.XXVIII. tiæ , justitiæ magistra est . * Verum hæc missa facio : illud quæro, is homo, qui, ut tute dicis, numquam inter homines fuerit , per quos homines hoc tantum facinus , tam occultum , absens præsertim conficere potuerit. Multa sunt falsa, judices, quæ tamen argui suspiciose possunt: in his rebus si suspicio reperta erit , culpam inesse concedam . Romæ Sex. Roscius occiditur, cum in agro Amerino esset filius . Litteras, credo, misit alicui sicario, qui Romæ noverat neminem. Arcessivit aliquem: at quando? Nuncium misit ; quem ? aut ad quem? Pretio , gratia , spe , promissis induxit aliquem : nihil horum ne confingi quidem potest ; & tamen caussa de parricidio dicitur . Reliquum est , ut per servos id admiserit. O dii immortales, rem miseram & calamitosam? Quod in tali crimine innocenti saluti solet esse, ut servos in quæstionem polliceatur ; id Sex. Roscio facere non licet. Vos, qui hunc accusatis , omnes ejus servos habetis; unus puer, victus quotidiani administer , ex tanta familia Sex. Roscio relictus non est. Te nunc appello, P. Scipio , te , Metelle : vobis advocatis , vobis agentibus , aliquoties duos servos paternos in quæstionem ab ad-

vobis advocatis] advocati dicebantur , qui aderant reo præsentia sua & patrocinio.

adverſariis Sex. Roſcius poſtulavit. Meminiſtis ne, T. Roſcium recuſare? Quid? ii ſervi ubi ſunt? Chryſogonum, judices, ſectantur; apud eum ſunt in honore, & in pretio. Etiam nunc, ut ex his quæratur, ego poſtulo, hic orat atque obſecrat. Quid facitis? Cur recuſatis? Dubitate etiam nunc, judices, ſi poteſtis, a quo ſit Sex. Roſcius occiſus: ab eo ne, qui propter illius mortem in egeſtate & inſidiis verſatur; cui ne quærendi quidem de morte patris poteſtas permittitur; an ab iis, qui quæſtionem fugitant, bona poſſident, in cæde atque ex cæde vivunt? Omnia, judices, in hac cauſſa ſunt miſera atque indigna: tamen hoc nihil neque acerbius, neque iniquius proferri poteſt: mortis paternæ de ſervis paternis quæſtionem habere filio non licet: ne tam diu quidem dominus erit in ſuos, dum ex iis de patris morte quæratur. Veniam, neque ita multo poſt, ad hunc locum. Nam hoc totum ad Roſcios pertinet: de quorum audacia tum me dicturum pollicitus ſum, cum Erutii crimina diluiſsem. * C.XXIX.
Nunc, Eruti, ad te venio. Conveniat mihi tecum, neceſſe eſt; ſi ad hunc maleficium iſtud pertinet, aut ipſum ſua manu feciſſe, id, quod negas; aut per aliquos liberos, aut ſervos. Liberos ne? quos neque ut convenire potuerit, neque qua ratione inducere, neque ubi, neque per quos, neque qua ſpe, aut quo pretio, pot-

es

Meminiſtis ne, T. Roſcium] Al. *meminiſti ne, te T. Roſci*.

apud eum ſunt in honore & in pretio] ne proderent auctores cædis. V. cap. 41.

in cæde atque ex cæde vivunt] quia ſicarii ſunt & ſectores, ut eſt in cap. ſequenti.

es ostendere. Ego contra ostendo, non modo nihil eorum fecisse Sex. Roscium, sed ne potuisse quidem facere; quod neque Romæ multis annis fuerit; neque de prædiis umquam temere discesserit. Restare tibi videbatur servorum nomen, quo, quasi in portum, rejectus a ceteris suspicionibus, confugere posses: ubi scopulum offendis ejusmodi, ut non modo ab hoc crimen resilire videas, verum omnem suspicionem in vosmetipsos recidere intelligas. Quid est ergo, quo tamdem accusator inopia argumentorum confugerit? Ejusmodi tempus erat, inquit, ut homines vulgo impune occiderentur: quare tu hoc, propter multitudinem sicariorum, nullo negotio facere potuisti. Interim mihi videris, Eruti, una mercede duas res assequi velle, nos judicio perfundere, accusare autem eos ipsos, a quibus mercedem accepisti. Quid ais? Vulgo occidebantur? per quos?

neque de prædiis temere] magna tantum de caussa, ideoque raro discedebat.

Ejusm. di tempus] tempus Syllanarum proscriptionum.

una mercede] hic *merces operæ* sumitur pro opera ipsa, ut putat Hotomanus. Quod ut credam, valde me movet verbum *assequi*, non ratio ipsa quæ ab Hotomano affertur. Non male tamen interpretabitur, ut opinor, qui dicat τὸ *mercede* referri ad verba illa, *a quibus mercedem accepisti*; itaque eadem significatione usurpari. Pulcritudo enim figuræ in eo est, quod mercede Chrysogoni Chrysogonum accuset,

nos judicio perfundere] speciem quandam judicii nobis offundere, re vera autem eos accusare &c. Est enim hoc in loco *perfundere* quasi leviter aspergere; qua significatione usurpatur *perfusorius* a Seneca epist. 23. *Hæc, quibus delectatur vulgus, tenuem habent ac perfusoriam voluptatem*. Species igitur exterior judicii hujus offundebatur Sexto Roscio; ratio & vis interior tota videbatur in adversarios conversa.

quos? & a quibus? Non ne cogitas te a sectoribus huc adductum esse? Quid postea? Nescimus, per ista tempora eosdem fere sectores fuisse collorum & bonorum? Ii denique, qui tum armati dies noctesque concursabant, qui Romæ erant assidui, qui omni tempore in præda & sanguine versabantur, Sex. Roscio temporis illius acerbitatem iniquitatemque objicient? Et illam sicariorum multitudinem, in qua ipsi duces ac principes erant, huic crimini putabunt fore? qui non modo Romæ non fuit, sed omnino, quid Romæ ageretur, nesciret; propterea quod ruri assiduus, quemadmodum tute confiteris, fuit. Vereor, ne aut molestus sim vobis, judices, aut ne ingeniis vestris videar diffidere, si de tam perspicuis rebus diutius disseram. Erutii criminatio tota, ut arbitror, dissoluta est: nisi forte expectatis, ut illa diluam, quæ de peculatu, ac de ejusmodi rebus commentitiis, inaudita nobis ante hoc tempus ac nova objecit: quæ mihi iste visus est ex alia oratione declamare, quam in alium reum commentaretur: ita neque ad crimen parricidii, neque ad eum, qui caussam dicit, pertinebant; de quibus quoniam verbo arguit, verbo satis est negare. Si quid est, quod ad testes reservet; ibi nos quo-

a sectoribus] ab iis, qui proscriptorum bona emebant, qualis erat Chrysogonus.

sectores collorum & bonorum] quia, ut ait Manutius, quos occidebant, eorum bona tamquam proscriptorum emebant. Ideo autem colla secabantur, ut capita in rostra deferrentur. Ludit Orator in ambigua hujus vocis significatione, de qua in Ind.

de peculatu] de furto publicæ pecuniæ. V. Ind.

quoque, ut in ipsa caussa, paratiores reperiet, quam putabat.

CONFIRMATIONIS

PARS II.

Adversarii Sex. Roscii habuerunt caussam, & facultatem illius occidendi; ergo occiderunt. Primam partem de caussa occidendi probat, quia cædes hæc utilis futura erat adversariis, quippe egentibus & avaris; quod confirmatur ex occupatione bonorum, quæ cædem consecuta est; & quia etiam ad eos hæc cædes pertinebat, quippe audaces, & Sex. Roscii inimicos, usque ad cap. XXXII. *Ubique autem animadvertenda est perpetua comparatio caussarum cum caussis, ut ex illo Cassiano*, cui bono fuerit, *ostendat utilissimam fuisse cædem adversariis, incommodam Clienti suo*. In Cap. XXXII. usque ad cap. XXXIII. *carpit Erutium, qui nunc demum videtur bonus accusator, quia idonei accusatores cæde Syllana sublati sunt.*

In altera argumenti parte, quæ est de facultate occidendi, probat per comparationem, Sex. Roscium facilius potuisse occidi a T. Magno, qui Romæ erat, quam a filio, qui aberat: facilius a T. Magno, qui & Sicarius, & Sicariis amicus, quam a filio agricola & rustico, usq. ad cap. XXXIV.

In XXXIV. *omissa comparatione, totam orationem convertit in adversarios, ostenditque a consequentibus, eos fuisse auctores cædis, 1. quia Glaucia familiaris T. Magni missus est Ameriam nuncius de cæde hæc ad Capitonem; 2. quia celerrime missus est; 3. quia hac una de caussa missus est*. In XXXV,

su-

suspicionem confirmat , 1. *quia Capito tres fundos occisi Roscii occupavit*; 2. *quia multos alios & ferro & veneno sustulit*. In XXXVI. *exprobrat audaciam Capitoni, quod paratus esset in hac caussa testimonium dicere; Magno, quod praesens adesset in subselliis accusatorum*. In XXXVII. *pergit urgere adversarios a consequentibus*, 1. *quia statim nunciatur haec cades Chrysogono ad Volaterras*; 2. *quia Chrysogonus statim curat, ut bona veneant*; 3. *quia partem tribuit Capitoni & Magno*. In XXXVIII. XXXIX. & XL. *unicum tractat argumentum de proditione legationis ad Syllam missa, ubi duo sunt insignia loca de mandato, & societate violata: unde colligit tamquam ex signo, suspicionem hujus cadis omnino cadere in Capitonem*. In XLI. *aggreditur Magnum, & hunc ipsum ex insita improbitate & crudelitate in societatem flagitii trahit, eo praesertim quod noluerit servos Sex. Roscii in quaestionem dare. Sed quia servi isti dicebantur esse cum Chrysogono*, In cap. XLII. *avertit ab eo suspicionem cadis, aitque nihil Chrysogonum ad hoc flagitium contulisse, nisi auctoritatem & patrocinium*.

* Venio nunc eo, quo me non cupiditas ducit, sed fides. Nam si mihi liberet accusare, accusarem alios potius, ex quibus possem crescere: quod certum est non facere, dum utrumvis licebit. Is enim mihi videtur amplissimus, qui sua virtute in altiorem locum pervenit, non qui ascendit per alterius incommodum & calami- C. XXX.

ex quibus possem crescere] quia nobiles accusationes viam aperiebant ad honores, ut est in Divinatione sub fin.

utrumvis] accusare, aut defendere.

mitatem. Desinamus aliquando ea scrutari, quæ sunt inania: quæramus, ubi maleficium & est, & inveniri potest. Jam intelliges, Eruti, certum crimen quam multis suspicionibus coarguatur. Tametsi neque omnia dicam, & leviter unumquodque tangam. Neque enim id facerem, nisi necesse esset: & id erit signi me invitum facere, quod non prosequar longius, quam salus hujus & mea fides postulabit. Caussam tu nullam reperiebas in Sex. Roscio: at ego in T. Roscio reperio. Tecum enim mihi res est, T. Rosci, quoniam istic sedes, ac te palam adversarium esse profiteris. De Capitone viderimus, si, quemadmodum paratum esse audio, testis prodierit. Tum alias quoque suas palmas cognoscet, de quibus me ne audisse quidem suspicatur. L. Cassius ille, quem Populus Rom. verissimum & sapientissimum judicem putabat, identidem in caussis quærere solebat, cui bono fuisset. Sic vita hominum est, ut ad maleficium nemo conetur sine spe atque emolumento accedere. Hunc quæsitorem ac judicem fugiebant atque horrebant ii, quibus periculum creabatur: ideo quod, tametsi veritatis erat amicus, tamen natura non tam propensus ad misericordiam, quam incli-

palmas] cædes. Palma dabatur gladiatoribus adversarios occidentibus. Itaque cum Capitonem superius gladiatorem appellasset, non discedit a figura.

Lucius Cassius] de ejus integritate & severitate in judicando vide Val. Maximum l.3.c.7. & Asconium in Miloniana c. 12.

verissimum judicem] veritatis maxime studiosum & amicum, justissimum. Ita *verum* pro æquo & justo usurpatur, quod vide in Ind.

cui bono fuisset] cui utile fuisset maleficium. De hoc Cassiano dicto vide orat. pro Mil. c. 12. & ibi Asconium.

clinatus ad feveritatem videbatur. Ego, quamquam præeft huic quæftioni vir & contra audaciam fortiffimus, & ab innocentia clementiffimus, tamen facile me paterer, vel illo ipfo acerrimo judice quærente, vel apud Caffianos judices, quorum etiam nunc ii, quibus cauffa dicenda eft, nomen ipfum reformidant, pro Sex. Rofcio dicere. In hac enim cauffa cum viderent illos ampliffimam pecuniam poffidere, hunc in fumma mendicitate effe, illud quidem non quærerent, cui bono fuiffet; fed & perfpicuum crimen & fufpicionem potius ad prædam adjungerent, quam ad egeftatem. * Quid, C. XXXI. fi accedit eodem, ut tenuis antea fueris? quid, fi ut avarus? quid, fi ut audax? quid, fi ut illius, qui occifus eft, inimiciffimus? Num quærenda cauffa, quæ te ad tantum facinus adduxerit? Quid ergo horum negari poteft? Tenuitas hominis ejufmodi eft, ut diffimulari non queat, atque eo magis eluceat, quo magis occultatur. Avaritiam præfers, qui focietatem coieris de municipis cognatique fortunis cum alieniffimo. Quam fis audax, (ut alia oblivifcar) hinc omnes intelligere potuerunt, quod ex tota focietate, hoc eft ex tot ficariis, folus tu inventus es, qui cum accufatoribus federes, at-

ab innocentia clementiffimus) h. e. ut explicat Hotomanus, in cauffa innocentium. Repugnat Grævius, & putat *ab innocentia* idem effe ac propter fuam innocentiam. Ego fto ab Hotomano, primum quia nemo eft clemens in alios, quia ipfe integer: deinde quia membrum hoc debet opponi alteri *contra audaciam fortiffimus*; igitur *erga innocentiam clementiffimus*.

præfers) malim *præ te fers*, ut in Manufcripto F. Urfini.

cum alieniffimo] cum Chryfogono.

atque os tuum non modo ostenderes, sed etiam offerres. Inimicitias tibi fuisse cum Sex. Roscio, & magnas rei familiaris controversias, concedas necesse est. Restat, judices, ut hoc dubitemus, uter potius Sex. Roscium occiderit; is, ad quem morte ejus divitiæ venerint; an is, ad quem mendicitas: is, qui antea tenuis fuerit; an is, qui postea factus sit egentissimus: is, qui ardens avaritia feratur infestus in suos; an is, qui semper ita vixerit, ut quæstum nosset nullum, fructum autem eum solum, quem labore peperisset: is, qui omnium sectorum audacissimus sit; an is, qui propter fori judiciorumque insolentiam, non modo subsellia, verum etiam urbem ipsam reformidat: postremo, judices, id quod ad rem mea sententia maxime pertinet, utrum inimicus potius,
C. XXXII. an filius. * Hæc tu, Eruti, tot & tanta si nactus esses in reo, quam diu diceres? quo te modo jactares? Tempus hercule te citius, quam oratio deficeret. Etenim in singulis rebus ejusmodi materies est, ut dies singulos possis consumere: neque ego non possum: non enim mihi tantum derogo, tametsi nihil arrogo, ut te copiosius, quam me, putem posse dicere. Verum ego forsitan propter multitudinem patronorum in grege annumerer: te pugna Cannensis

dubitemus] consideremus. quæ significatio confirmatur ab Hotomano ex illo Virg. l. 9. v. 190. — *percipe porro quid dubitem, & quæ nunc animo sententia surgat.*

quæstum) Tuscul. 5. cap. 31. *quæstuosa mercatura, fructuosa aratio dicitur.*

insolentiam] insuetudinem.

in grege] in turba minus nobili.

pugna Cannensis] V. Animadv. II.

nensis accusatorem sat bonum facit. Multos cæsos non ad Thrasymenum lacum, sed ad Servilium vidimus. *Quis ibi non est vulneratus ferro Phrygio?* Non necesse est omnes commemorare, Curtios, Marios, denique Mamercos, quos jam ætas a præliis avocabat; postremo Priamum ipsum, senem Antistium, quem non modo ætas, sed etiam leges pugnare prohibebant. Jam quos nemo propter ignobilitatem no-

ad Thrasymenum] anno ante Cannensem pugnam Romanus exercitus cæsus est ab Annibale ad lacum Thrasymenum, cujus hic Orator mentionem facit, quia videtur respondere *lacui Servilio* in ipsa urbe Roma, ubi multa civium millia a Sylla trucidata sunt, eorumque capita publice exposita. Unde lacus iste *proscriptionis Syllanæ spoliarium* dicitur a Seneca lib. de provid. c.3.

Quis non est vulneratus ferro Phrygio?] Verba sunt Ulissis apud Ennium [ut scribit vetus scholiastes] excusantis se, quod vulneratus ex pugna fugisset in Achillis tentorium. Porro *Phrygium* dicit ferrum Syllæ, vel ea de caussa ut mores ejus notet: Phryges quippe impuri & flagitiosi.

Curtios, Marios, Mamercos] celeberrimos ejus ætatis accusatores. F. Ursinus pro *Mamercos* legendum putat *Memmios* claros ea ætate accusatores, de quibus Cicero in Bruto c.36. Conjecturam ejus probabiliorem facit vetus liber, in quo *Memmeos*.

a præliis avocabat] ideoque non quia pugnare, sed quia accusare poterant, occisi sunt. Vacatio a militia ob ætatem dabatur quinquagenariis. Hotomanus putat, intelligendum id esse de præliis forensibus: quasi dicat non oportuisse eos occidi, qui jam ob ætatem effœtam judiciis abstinebant.

Priamum] non oblitus ferri Phrygii, Priamo comparat Antistium. Uterque senectute summa occisus est, cum nocere nemini posset.

leges pugnare prohibebant] si de præliis forensibus totus hic locus explicandus est, notat senem Antistium tamquam ignominia affectum, aut turpi judicio damnatum; nam, ut observat Hotomanus ex Ulpiano, hujusmodi personæ *removebantur a postulando*. Sin de præliis militaribus, notat in Antistio morbum, aut vitium aliquod eorum, quæ arcebant a militia. Nam, ut ostendit Lipsius de mil. Rom. l. 1. dial. 4. manci, debiles, & ii, quibus digiti omnes, vel etiam soli

nominat, sexcenti sunt, qui inter sicarios, & de veneficiis accusabant: qui omnes, quod ad me attinet, vellem viverent. Nihil enim mali est, canes ibi quamplurimos esse, ubi permulti observandi, multaque servanda sunt. Verum, ut fit, multa sæpe, imprudentibus imperatoribus, vis belli ac turba molitur. Dum is in aliis rebus erat occupatus, qui summam rerum administrabat; erant interea, qui suis vulneribus mederentur; qui, tamquam si offusa reipubl. sempiterna nox esset, ita ruebant in tenebris, omniaque miscebant: a quibus miror, ne quod judiciorum esset vestigium, non subsellia quoque esse combusta: nam & accusatores & judices sustulerunt. Hoc commodi est, quod ita vixerunt, ut testes omnes, si cuperent, interficere non possent. Nam, dum hominum genus erit, qui accuset eos, non deerit: dum civitas erit, judicia fient. Verum, ut cœpi dicere, & Erutius, hæc si haberet in caussa, quæ commemoravi, posset ea quamvis diu dicere, & ego, judices, possum: sed in animo est, quemadmodum ante dixi, leviter transire; ac tantummodo perstringere unamquamque rem; ut omnes intelligant, me non studio accusare, sed officio defendere.

soli pollices deessent, exclusi sunt.

inter sicarios] lege Cornelia de sicariis. Vide formulam eamdem c. 5.

imprudentibus imperatoribus] excusat Syllam, quasi ipse non senserit, tantam optimorum civium stragem fieri.

suis vulneribus mederentur] eos tollerent de medio, a quibus sibi aliquid timebant, vel quorum interitu rem suam familiarem crescere posse putabant.

quam vis diu) quantumvis longa oratione.

officio) de quo in exordio.

re. * Video igitur caussas esse permultas, quæ istum impellerent: videamus nunc, ecquæ facultas suscipiendi maleficii fuerit. Ubi occisus est Sex. Roscius? Romæ. Quid? tu, Rosci, ubi tunc eras? Romæ. Verum quid ad rem? & alii multi. Quasi nunc id agatur, quis ex tanta multitudine occiderit; ac non hoc quæratur, eum, qui Romæ sit occisus, utrum verisimilius sit ab eo esse occisum, qui assiduus eo tempore Romæ fuerit; an ab eo, qui multis annis Romam omnino non accesserit. Age nunc, ceteras facultates quoque consideremus. Erat tum multitudo sicariorum, id quod commemoravit Erutius; & homines impune occidebantur. Quid? ea multitudo quæ erat? Opinor, aut eorum, qui in bonis erant occupati: aut eorum, qui ab iis conducebantur, ut aliquem occiderent. Si eos putas, qui alienum appetebant; tu es in eo numero, qui nostra pecunia dives es. Sin eos, quos, qui leviore nomine appellant, percussores vocant; quære, in cujus fide sint & clientela: mihi crede, aliquem de societate tua reperies. Et quidquid tu contra dixeris, id cum defensione nostra contendito: ita facillime caussa Sex. Roscii cum tua conferetur. Dices: quid postea, si Romæ assiduus fui? Respondebo: at ego omnino non fui. Fateor me sectorem esse; C. XXXIII.

qui in bonis erant occupati) in bonis occisorum diripiendis.

ab iis conducebantur] Sectores bonorum impellebant percussores ad cædes, mercede proposita.

aliquem de societate tua] idest Chrysogonum, in cujus clientela erant sicarii, quia eorum opera utebatur.

esse ; verum & alii multi . At ego , ut tute arguis , agricola & rusticus . Non continuo , si me in gregem sicariorum contuli , sum sicarius . At ego profecto , qui ne novi quidem quemquam sicarium , longe absum ab ejusmodi crimine . Permulta sunt , quæ dici possunt , quare intelligatur, summam tibi facultatem fuisse maleficii suscipiendi : quæ non modo iccirco prætereo , quod te ipsum non libenter accuso ; verum eo magis etiam , quod , si de illis cædibus velim commemorare , quæ tum factæ sunt ista eadem ratione , qua Sex. Roscius occisus est , vereor ne ad plures ora-
c XXXIV. tio mea pertinere videatur . * Videamus nunc strictim , sicut cetera , quæ post mortem Sex. Roscii abs te , T. Rosci , facta sunt ; quæ ita aperta & manifesta sunt , ut medius fidius , judices , invitus ea dicam . Vereor enim , cuicuimodi es , Rosci , ne ita hunc videar voluisse servare , ut tibi omnino non pepercerim . Cum hoc vereor , & cupio tibi aliqua ex parte , quod salva fide possim , parcere ; rursus immuto voluntatem meam . Venit enim mihi in mentem oris tui . Te ne , cum ceteri socii tui fugerent , ac se occultarent , ut hoc judicium non de illorum præda , sed de hujus maleficio fieri videretur ; potissimum tibi partes istas depoposcisse , ut in judicio versarere , & sederes cum accusatore ? qua in re nihil aliud assequeris , nisi ut ab omnibus mortalibus audacia tua cognoscatur &

cuicuimodi es] qualiscumque es, sive nocens, sive innocens.

oris tui] tuæ impudentiæ.

& impudentia. Occiſo Sex. Roſcio, qui primus Ameriam nunciat? Manlius Glaucia, quem jam antea nominavi, tuus cliens & familiaris. Quid attinuit eum id potiſſimum nunciare, quod, ſi nullum jam ante conſilium de morte ac de bonis ejus inieras, nullamque ſocietatem neque ſceleris neque præmii cum homine ullo coieras, ad te minime omnium pertinebat? Sua ſponte Manlius nunciat? Quid, quæſo, ejus intererat? An cum Ameriam non hujuſce rei cauſſa veniſſet, caſu accidit, ut id, quod Romæ audierat, primus nunciaret? Cujus rei cauſsa venerat Ameriam? Non poſſum, inquit, divinare. Eo rem jam adducam, ut nihil divinatione opus ſit. Qua ratione Roſcio Capitoni primum nunciavit? Cum Ameriæ Sex. Roſcii domus, uxor, liberique eſſent, cum tot propinqui cognatique optime convenientes; qua ratione factum eſt, ut iſte tuus cliens, ſceleris tui nuncius, T. Roſcio Capitoni potiſſimum nunciaret? Occiſus eſt a cœna rediens: nondum lucebat, cum Ameriæ ſcitum eſt. Quid hic incredibilis curſus? quid hæc tanta celeritas feſtinatioque ſignificat? Non quæro, quis percuſserit. Nihil eſt, Glaucia, quod metuas: non excutio te, ſi quid forte ferri habuiſti; non ſcrutor; nihil ad me arbitror pertinere. Quoniam, cujus conſilio occiſus ſit, invenio; cujus manu ſit percuſsus,

non

eum id potiſſimum] ideſt eum nunciare id, quod pertinebat ad te minime omnium.

optime convenientes] amore & conſuetudine conjuncti: vulgo, *di buona corriſpondenza.*

ſiquid forte ferri) ſi forte ſicam habuiſti.

non laboro. Unum hoc sumo, quod mihi apertum tuum scelus resque manifesta dat. Ubi, aut unde audivit Glaucia, qui tam cito scivit? Fac audisse statim. Quæ res eum nocte una tantum itineris contendere coegit? Quæ necessitas eum tanta premebat, ut, si sua sponte iter Ameriam faceret, id temporis Roma proficisceretur, nullam partem
C.XXXV. noctis requiesceret? * Etiam ne in tam perspicuis rebus argumentatio quærenda, aut conjectura capienda sit? Non ne vobis hæc, quæ audistis, cernere oculis videmini, judices? Non illum miserum, ignarum casus sui, redeuntem a cœna videtis? Non positas insidias? non impetum repentinum? non versatur ante oculos vobis in cæde Glaucia? Non adest iste T. Roscius? Non suis manibus in curru collocat Automedontem illum, sui sceleris acerbissimi nefariæque victoriæ nuncium? Non orat, ut eam noctem pervigilet? ut honoris sui caussa laboret? ut Capitoni quamprimum nunciet? Quid erat, quod Capitonem primum scire voluerit? Nescio: nisi hoc video, Capitonem in his bonis esse socium; de tribus & decem fundis tres nobilissimos fundos eum video possidere. Audio præterea, non hanc suspicionem nunc primum in Capitonem con-

Fac audisse) finge eum audisse. *Facio* hac significatione regit infinitum modum.

premebat] urgebat.

Automedontem) sic appellat Glauciam ob itineris hujus celeritatem. Fuit autem Automedon Achillis auriga, qui equos velocissimos Zephyri filios agebat.

nisi hoc video) *nisi* pro *dumtaxat*.

conferri, multas esse infames palmas, hanc primam esse tamen lemniscatam; quæ Romæ deferatur: nullum modum esse hominis occidendi, quo ille non aliquot occiderit: multos ferro, multos veneno. Habeo etiam dicere, quem, contra morem majorum, minorem annis LX. de ponte in Tyberim dejecerit: quæ, si prodierit, atque adeo cum prodierit, scio enim proditurum esse, audiet. * Veniat modo, explicet suum volumen illud, quod ei planum facere possum, Erutium conscripsisse; quod ajunt illum Sex. Roscio intentasse; & minitatum esse, se omnia illa pro testimonio esse dicturum. O præclarum testem, judices: o gravitatem dignam expectatione: o vitam honestam, atque ejusmodi, ut libentibus animis ad ejus testimonium vestrum jusjurandum accom- C. XXXVI.

infames palmas] multos occidisse. Sumptum a palmis gladiatoriis.

lemniscatam) nobilissimam, quia lemniscis, hoc est fasciolis, ornatam. Solebant autem & coronæ, & palmæ ad majorem honorem lemniscis ornari. qua in rem Menardus affert Ausonii locum epist. 20. ad Paulinum, vers. 6.

Et quæ jamdudum tibi palma poetica pollet,
Lemnisco ornata est, quo mea palma caret.

quæ Romæ deferatur) ubi Roscium occidit.

Habeo etiam dicere) *Habeo* pro *possum*. Vide Ind.

de ponte in Tyberim dejecerit] aliquem T. Capito in Tyberim de ponte præcipitaverat. Qua in re jocatur Cicero, quod, ut docet Varro apud Nonium, c. 12. n. 22. *Sexagenarii de ponte dejicerentur*. Dejici porro dicebantur, quia tamquam cives effœti a suffragiis ferendis more majorum arcebantur. Hinc senes *depontani* dicti. Suffragia autem per pontem ferri consuevisse notissimum est. Vide Sigonium de ant. jure civ. Rom. l. 1. c. 17.

suum volumen) Erutius dictaverat Capitoni verba, quæ pro testimonio diceret; eaque Capito Sex. Roscio minitatus fuerat.

jusjurandum accommodetis] vos jurati ex ejus testimonio judicetis.

commodetis. Profecto non tam perſpicue iſtorum maleficia videremus, niſi ipſos cæcos redderet cupiditas, & avaritia, & audacia. Alter ex ipſa cæde volucrem nuncium Ameriam ad ſocium atque ad magiſtrum ſuum miſit: ut, ſi diſſimulare omnes cuperent ſe ſcire, ad quem maleficium pertineret, tamen ipſe apertum ſuum ſcelus ante omnium oculos poneret. Alter, ſi diis immortalibus placet, teſtimonium etiam in Sex. Roſcium dicturus eſt: quaſi vero id nunc agatur, utrum id, quod dixerit, credendum, an, quod fecerit, vindicandum ſit. Itaque more majorum comparatum eſt, ut in minimis rebus homines ampliſſimi teſtimonium de ſua re non dicerent. Africanus, qui ſuo cognomine declarat, tertiam partem orbis terrarum ſe ſubegiſse, tamen, ſi ſua res ageretur, teſtimonium non diceret. Nam illud in talem virum non audeo dicere: ſi diceret, non crederetur. Videte nunc, quam verſa & mutata in pejorem partem ſint omnia. Cum de bonis, & de cæde agatur, teſtimonium dicturus eſt is, qui & ſector eſt, & ſicarius, hoc eſt, qui & illorum ipſorum bonorum, de quibus agitur, emtor at-

Alter ex ipſa) T. Magnus.

ad magiſtrum] ad laniſtam.

Alter, ſi diis] T. Capito.

teſtimonium de ſua re) *nullus idoneus teſtis in re ſua intelligitur*. Pompon. l. 10. D. de teſtibus.

Africanus) minor, ut ait Manutius, qui Carthaginem evertit, non major, qui ſtipendiariam fecit. Huic enim addi ſolet, *ille Major*.

tertiam orbis partem) Africam, unam ex tribus Orbis partibus notis antiquitati.

ſicarius] Hinc colligitur Sicarium dici non ſolum qui hominem occidit, ſed etiam qui occidendum curat. Vide Ind.

atque poſseſsor eſt, & eum hominem occidendum curavit, de cujus morte quæritur. Quid tu, vir optime? Ecquid habes, quod dicas? mihi auſculta: vide ne tibi deſis: tua quoque res permagna agitur. Multa ſcelerate, multa audacter, multa improbe feciſti, unum ſtultiſſime, profecto tua ſponte, non de Erutii ſententia. Nihil opus fuit te iſtic ſedere. Neque enim accuſatore muto, neque teſte quiſquam utitur eo, qui de accuſatoris ſubſellio ſurgit. Huc accedit, quod paullo tamen occultior atque tectior veſtra iſta cupiditas eſset. Nunc quid eſt, quod quiſquam ex vobis audire deſideret; cum quæ facitis, ejuſmodi ſint, ut ea dedita opera a vobis contra voſmetipſos facere videamini? * Age, nunc illa c.xxxvii.
videamus, judices, quæ ſtatim conſecuta ſunt. Ad Volaterras in caſtra L. Syllæ mors Sex. Roſcii quatriduo, quo is occiſus eſt, Chryſogono nunciatur. Quæritur etiam nunc, quis

eum

vir optime) T. Magne.

mihi auſculta) *bada a ciò, ch'io dico*. Vide Indic.

audacter) Al. *audaciter*.

te iſtic ſedere) In Mſſ. omnibus habetur: *te iſti credere*; ſed profecto mendoſe, ut omnes interpretes affirmant.

accuſatore muto) non potes eſſe accuſator, quia mutus; non teſtis, quia ſedes in accuſatorum ſubſelliis.

paullo tamen] particulam *tamen* video a multis abeſſe. Fortaſſe ſublata eſt, quod vacare videretur; ſed ita adhiberi ſolet elegantiſſime tum a Cicerone, tum ab aliis. Vide Ind.

a vobis contra voſmetipſos facere) Lambinus legit *a nobis*, hoc eſt *pro nobis*. Eum Grævius & fere omnes ſequuntur. Ego retineo vulgatam lectionem. Eſt enim *a vobis*, quaſi *ex vobis*, *ſponte veſtra*: quemadmodum Græci dicunt ἀφ' ὑμῶν; ut in Joannis Euang. c. 18. n. 34. ἀφ' ἑαυτοῦ σὺ τοῦτο λέγεις, ἢ ἄλλοι σοι εἶπον; *a temetipſo hoc dicis, an alii tibi dixerunt?* Simile videtur illud Cic. de orat. l. I. c. 24. *videar non ipſe aliquid a me promſiſſe, ſed fortuito in ſermonem veſtrum incidiſſe*. Vide Ind.

eum nuncium miserit? Non ne perspicuum est, eumdem, qui Ameriam? Curat Chrysogonus, ut ejus bona veneant statim, qui non norat hominem, aut rem: atque ei venit in mentem prædia concupiscere hominis ignoti, quem omnino numquam viderat. Soletis, cum aliquid hujusmodi auditis, judices, continuo dicere: necesse est aliquem dixisse municipem, aut vicinum: ii plerumque indicant; per eos plerique produntur. Hic nihil est, quod suspicionem hanc putetis. Non enim ego ita disputabo: verisimile est Roscios istam rem ad Chrysogonum detulisse. Erat enim eis cum Chrysogono jam antea amicitia. Nam cum multos veteres a majoribus Roscii patronos hospitesque haberent, omnes eos colere atque observare destiterunt, ac se in Chrysogoni fidem & clientelam contulerunt. Hæc possum omnia vere dicere: sed in hac caussa conjectura nihil opus est. Ipsos certo scio non negare, ad hæc bona Chrysogonum accessisse impulsu suo. Si eum, qui indicii partem acceperit, oculis cernetis, poteritis ne dubitare, judices, qui indicarit? Qui sunt igitur in istis bonis, quibus partem Chrysogonus dederit? Duo Roscii. Num quisnam prætera? Nemo est, judices. Num ergo dubium est, quin ii ob-

Curat Chrysogonus &c.) ita mihi videtur legendus hic locus sine interrogatione usque ad vocem *soletis*. Est enim perpetua ironia. Quidam ita legunt: *Curat Chrysogonus ut ejus bona veneant statim. Qui non norat hominem aut rem? At qui* &c? Non improbo.

ut ejus bona veneant) tamquam bona hominis proscripti.

indicii partem) partem bonorum indicatorum.

ii obtulerint hanc prædam Chryſogono, qui ab eo partem prædæ tulerunt? Age nunc ex ipſius Chryſogoni judicio Roſciorum factum conſideremus. Si nihil in iſta pugna Roſcii, quod operæ pretium eſſet, fecerant, quam ob cauſſam a Chryſogono tantis præmiis donabantur? Si nihil aliud fecerunt, niſi rem detulerunt; nonne ſatis fuit his gratias agi? denique, ut perliberaliter ageretur, honoris aliquid haberi? Cur tria prædia, tantæ pecuniæ ſtatim Capitoni dantur? Cur, quæ reliqua ſunt, iſte Roſcius omnia cum Chryſogono communiter poſſidet? Nonne perſpicuum eſt, judices, has manubias Roſciis Chryſogonum, re cognita, conceſſiſſe? * Venit in De- C. XXXVIII.
cemprimis legatus in caſtra Capito. Totam vitam, naturam, moreſque hominis ex ipſa legatione cognoſcite: niſi intellexeritis, judices, nullum eſſe officium, nullum jus tam ſanctum atque integrum, quod non ejus ſcelus atque perfidia violarit & imminuerit; virum optimum eſſe eum judicatote. Impedimento eſt, quo minus de his rebus Sylla doceatur: ceterorum legatorum conſilia & voluntatem Chryſogono enunciat: monet, ut provideat, ne palam res agatur: oſtendit, ſi ſublata ſit venditio bonorum, illum pecuniam grandem amiſ-

honoris aliquid) aliquid mercedis. Sumitur enim *honor* aliquando pro *præmio*, commodo, utilitate, ſic apud Juriſperitos: *cum onere & honore*.

tantæ pecuniæ) caſus continuatus, ut appellant Grammatici. Non enim hic *pecuniæ* pro nummis ſumuntur.

ne palam res &c.) ne manifeſtum fiat, qua de cauſſa legati Amerinorum venerint in caſtra. Vide c. 9.

missurum, sese capitis periculum aditurum: illum acuere; hos, qui simul erant missi, fallere: illum identidem monere, ut caveret; hisce insidiose spem falsam ostendere: cum illo contra hos inire consilia; horum consilia illi enunciare: cum illo partem suam depacisci; hisce, aliqua fretus hora semper, omnes aditus ad Syllam intercludere: postremo, isto hortatore, auctore, intercessore ad Syllam legati non adierunt: istius fide, ac potius perfidia decepti (id quod ex ipsis cognoscere poteritis, si accusator voluerit testimonium eis denunciare) pro re certa spem
c. XXXIX. falsam domum retulerunt. * In privatis rebus si qui rem mandatam non modo malitiosius gessisset, sui quæstus aut commodi caussa, verum etiam negligentius, eum majores summum admisisse dedecus existimabant. Itaque mandati constitutum est judicium, non minus turpe, quam furti; credo propterea, quod quibus in rebus ipsi interesse non possumus, in his operæ nostræ vicaria fides amicorum supponitur: quam qui lædit, oppugnat omnium commune præsidium, & quantum in ipso est, disturbat vitæ societatem. Non enim pos-

aliqua fretus hora) aliquo fretus Syllæ impedimento in singulas horas confiсto. Vide Animadv. III.

intercessore) impediente. Sic Tribuni pl. intercedere, hoc est impedire dicuntur.

testimonium eis denunciare] non ipse Cicero denunciat; quia is tantum poterat denunciare, qui debebat probare, hoc est actor.

admisisse dedecus] admisisse culpam, ex qua summum dedecus sequeretur.

non minus turpe) quia utrique conjuncta est infamiæ pœna. l. 1. & 6. §. *mandati*. D. *de iis, qui notantur infamia*.

possumus omnia per nos agere: alius in alia est re magis utilis: icirco amicitiæ comparantur, ut commune commodum mutuis officiis gubernetur. Quid recipis mandatum, si aut neglecturus, aut ad tuum commodum conversurus es? Cur mihi te offers, ac meis commodis officio simulato officis, & obstas? Recede de medio; per alium transigam. Suscipis onus officii, quod te putas sustinere posse; quod minime videtur grave iis, qui minime ipsi leves sunt. Ergo icirco turpis hæc culpa est, quod duas res sanctissimas violat, amicitiam, & fidem. Nam neque mandat quisquam fere, nisi amico; neque credit, nisi ei, quem fidelem putat. Perditissimi est igitur hominis, simul & amicitiam dissolvere, & fallere eum, qui læsus non esset, nisi credidisset. Ita ne est? In minimis rebus, qui mandatum neglexerit, turpissimo judicio condemnetur, necesse est: in re tanta, cum is, cui fama mortui, fortunæ vivi commendatæ sunt atque concreditæ, ignominia mortuum affecerit, * * * is inter ho-

ne-

Recede de medio) Abi hinc. Vide Ind.

Suscipis onus &c.) per exprobrationem diluit tacitam prolepsim; aitque mandationus nec grave esse nisi hominibus levibus, nec visum esse grave ipsi suscipienti. Sed quam vereor, ne desit aliquid! Non enim satis videtur Tulliano more expressa sententia. Certe hæc Oratio gravissimas passa est calamitates ab hoc præsertim capite usque ad finem.

fama mortui) Sex. Roscii, qui habitus fuerat tamquam proscriptus.

fortunæ vivi] Roscii filii, cujus bona nefarie occupata fuerant.

* * *) Non est dubitandum, quin desit hic membrum respondens *fortunis vivi*, ut optimi inter interpretes observarunt: v. g. *vivum ad egestatem redegerit*, aut aliquid simile.

nestos homines, atque adeo inter vivos numerabitur? in minimis privatisque rebus etiam negligentia in crimen mandati, judiciique infamiam revocatur; propterea quod, si recte fiat, illum negligere oporteat, qui mandarit, non illum, qui mandatum receperit: in re tanta, quæ publice gesta atque commissa sit, qui non negligentia privatum aliquod commodum læserit, sed perfidia legationis ipsius cærimoniam polluerit, maculaque affecerit, qua is tandem pœna afficietur? aut quo judicio damnabitur? Si hanc ei rem privatim Sex. Roscius mandavisset, ut cum Chrysogono transigeret, atque decideret; inque eam rem fidem suam, si quid opus esse putaret, interponeret: ille, qui sese facturum recepisset, nonne, si ex eo negotio tantulum in rem suam convertisset, damnatus per arbitrum, & rem restitueret, & honestatem omnem amitteret?

Nunc

inter vivos] quia hujus criminis reus non modo ex honestorum hominum, sed etiam vivorum numero expungendus est, ut scribit Grævius. Gruterus legit *justos*: Hotomanus *viros*. Fortasse legendum *homines*, quam repetitionem cum exscriptor aliquis non caperet, reposuit *viros*. Nisi dicere malimus deesse *bonos*, & legendum esse, *inter bonos viros*. Nam paullo post hæc habentur: *Qui socium fefellisset, in virorum bonorum numero non putarunt haberi oportere*.

etiam negligentia] cum omittitur negligendo, quod omittendum non erat.

judiciique infamiam.) Alii aliter legunt. V. Animadv. IV.

si recte fiat) si ratione fiat. Imo hæc ipsa verba sunt in edit. 1472.

cærimoniam) religionem. Sic dicitur *cærimonia sepulcrorum* a Cic. Tuscul. I. c. 12.

inque eam rem fidem suam) promitteret nomine Sex. Roscii omnia, quæ opus essent.

per arbitrum] Judicia bonæ fidei, quale erat judicium mandati, dicebantur *arbitria*, judex vero *arbiter*.

honestatem omnem amitteret] famam & existimationem. Sic

apud

Nunc non hanc ei rem Sex. Roſcius mandavit, ſed, id quod multo gravius eſt, ipſe Sex. Roſcius cum fama, vita, boniſque omnibus a decurionibus publice Roſcio mandatus eſt: & ex eo T. Roſcius non paullum neſcio quid in rem ſuam convertit, ſed hunc funditus evertit bonis: ipſe tria prædia ſibi depactus eſt; voluntatem decurionum ac municipum omnium tantidem, quanti fidem ſuam, fecit. * Videte jam porro cetera, judices, ut C. XL. intelligatis fingi maleficium nullum poſse, quo iſte ſeſe non contaminarit. In rebus minoribus ſocium fallere turpiſſimum eſt, æqueque turpe atque illud, de quo ante dixi: neque injuria: propterea quod auxilium ſibi ſe putat adjunxiſse, qui cum altero rem communicavit. Ad cujus igitur fidem confugiet, cum per ejus fidem læditur, cui ſe commiſerit? Atqui ea ſunt animadvertenda peccata maxime, quæ difficillime præcaventur. Tecti eſse ad alienos poſsumus: intimi multa apertiora videant neceſse eſt: ſocium vero cavere qui poſ-

apud Arnobium l. 1. adverſ. Gen. *Fabularum actores inhoneſtos eſſe jura voluerunt*. hoc eſt infames.

publice Roſcio] ideſt Capitoni. Sed vox *Roſcio*, ut mihi videtur, redundat; & ab aliquo ſciolo addita margini eſt ad explicationem, poſtea in contextum ab exſcriptoribus recepta.

In rebus minoribus] Tranſit ad judicium pro ſocio; quia Capito legationis ſocios fefellerat.

æqueque] adverte concurſum moleſtum ejuſdem ſyllabæ,

atque illud) Mandati. Hoc enim quoque infamia ſequitur l. 1. D. *de iis, qui notantur infamia*.

ea ſunt animadvertenda) cognoſcenda ad punitionem.

Tecti eſſe ad alienos) alienis tegere poſſumus conſilia noſtra. Dicit autem *ad alienos*, hoc eſt *quod attinet ad alienos*, ſeu *apud alienos*. Vide Animadv. V.

posſumus ? quem etiam ſi metuimus, jus officii lædimus. Recte igitur majores eum, qui ſocium fefelliſset, in virorum bonorum numero non putarunt haberi oportere. At vero T. Roſcius non unum rei pecuniariæ ſocium fefellit; quod tametſi grave eſt, tamen aliquo modo poſse ferri videtur: verum novem homines honeſtiſſimos, ejuſdem muneris, legationis, officii, mandatorumque ſocios, induxit, decepit, deſtituit, adverſariis tradidit, omni fraude & perfidia fefellit. Qui de ejus ſcelere ſuſpicari nihil potuerunt, ſocium officii metuere non debuerunt; ejus malitiam non viderunt; orationi vanæ crediderunt. Itaque nunc illi homines honeſtiſſimi propter iſtius inſidias parum putantur cauti providique fuiſse: iſte, qui initio proditor fuit, deinde perfuga; qui primo ſociorum conſilia adverſariis enunciavit, deinde ſocietatem cum ipſis adverſariis coiit; terret etiam nos ac minatur, tribus prædiis, hoc eſt præmiis ſceleris, ornatus. In ejuſmodi vita, judices, in his tot tantiſque flagitiis hoc quoque maleficium, de quo judicium eſt, reperietis. Etenim quærere ita debetis: ubi multa avare, multa audacter, multa improbe, multa perfidioſe facta videtis, ibi ſcelus quo-

que

jus officii lædimus] quia de ejus fide dubitare nefas eſt.

in virorum bonorum numero] quia damnatus turpi judicio infamis fit. Solebat autem Romæ honeſtus quilibet civis nominari cum hac honoris præfatione, *vir bonus & honeſtus*; quemadmodum Athenis καλὸς κἀγαθός, ut Menardus animadvertit.

proditor, deinde perfuga] primum prodidit ſocios; deinde aperte tranſiit ad Chryſogonum adverſarium.

ibi ſcelus) *Ibi id ſcelus*, le-

que latere inter illa tot flagitia putatote. Tametsi hoc quidem minime latet; quod ita promtum & propositum est, ut non ex illis maleficiis, quæ in illo constat esse, hoc intelligatur; verum ex hoc, etiam si quod illorum forte dubitabitur, convincatur. * Quid C. XLI. tandem, quæso, judices? Num aut ille lanista omnino jam a gladiis recessisse videtur, aut hic discipulus magistro tantulum de arte concedere? Par est avaritia, similis improbitas, eadem impudentia, gemina audacia. Etenim, quoniam fidem magistri cognostis, cognoscite nunc discipuli æquitatem. Dixi jam antea, sæpenumero postulatos esse ab istis duos servos in quæstionem: tu semper, T. Rosci, recusasti. Quæro abs te, ii ne qui postulabant, indigni erant, qui impetrarent; an iste non commovebat, pro quo postulabant? an res ipsa tibi iniqua videbatur? Postulabant homines nobilissimi atque integerrimi nostræ civitatis, quos jam antea nominavi; qui ita vixe-

legendum putat Grævius, & quidem recte.

ita promtum &c.) ita patet.

ille lanista] T. Capito.

a gladiis recessisse] MSS. & antiquiores editiones habent *a gladiatore cessisse*. Itaque Manutius suspicatur legendum *a gladiatura cessisse*, hoc est ab arte gladiatoria, quemadmodum dicimus *ab armis cedere*. Grævius secutus Gruterum legit *a Gladiatore recessisse*; quæ emendatio oritur ex repetitione syllabæ *re* sane probabili. Dicit autem *recedere a Gladiatore*, hoc est *a gladiatoris persona*.

aut hic discipulus] T. Magnus. Al. *aut is*. Al. *aut iste*.

gemina] similis omnino, quales sunt *Gemini*.

fidem magistri] malam Capitonis fidem, qui legationem prodidit.

discipuli æquitatem) Roscii magni iniquitatem, qui servos in quæstionem dare non vult.

homines nobilissimi] Metelli, & Scipiones, de quibus cap. 28.

xerunt, talesque a Populo R. putantur, ut; quidquid dicerent, nemo esset, qui non æquum putaret: postulabant autem pro homine miserrimo atque infelicissimo; qui vel ipse sese in cruciatum dari cuperet, dum de patris morte quæreretur. Res porro abs te ejusmodi postulabatur, ut nihil interesset, utrum eam rem recusares, an de maleficio confiterere. Quæ cum ita sint, quæro abs te, quam ob caussam recusaris. Cum occiditur Sex. Roscius, ibidem fuerunt. Servos ipsos, quod ad me attinet, neque arguo; neque purgo: quod a vobis hoc pugnari video, ne in quæstionem dentur, suspiciosum est: quod vero apud vos ipsos in honore tanto sunt, profecto necesse est, sciant aliquid, quod si dixerint, perniciosum vobis futurum sit. In dominos quæri de servis, iniquum est. An ne quæritur? Sextus enim Roscius reus est: neque enim, cum de hoc quæritur, vos dominos esse dicitis. Cum Chrysogono sunt. Ita credo: lit-

in honore tanto sunt] Idem cap. 28.

In dominos quæri de servis, iniquum est] ita excusant se adversarii, quod servos non tradant in quæstionem. Quod quidem multis legibus confirmari potest, sed præsertim l. 1. & 9. & 18. D. *de quæstionibus*.

Anne quæritur?) idest non quæritur in dominos; quia neque Sex. Roscius amplius dominus est, neque vos dominos esse fatemini. Ergo sive in illum, sive in vos quæratur, non quæritur in dominos.

neque enim) otiosa est vox *enim*, ut animadvertit Hotomanus. Si tamen retineri debet, desideratur aliquid ante *neque*: v. g. *vos domini. Imò ne vos quidem domini: neque enim &c.* F. Ursinus in veteri libro invenit *dominum* pro *dominos*. Ita fortasse & constructio, & sententia aptissima est.

cum de hoc quæritur) cum quæritur, quinam sint domini.

Cum Chrysogono sunt) Altera adversariorum excusatio,

litteris eorum & urbanitate Chrysogonus ducitur, ut inter suos omnium deliciarum atque omnium artium puerulos, ex tot elegantissimis familiis lectos, velit hos versari, homines pene operarios, ex Amerina disciplina patrisfamiliæ rusticani. Non est ita profecto, judices; non est verisimile, ut Chrysogonus horum litteras adamarit, aut humanitatem; non, ut rei familiaris negotio diligentiam cognorit eorum & fidem. est quiddam, quod occultatur: quod quo studiosius ab ipsis opprimitur & absconditur, eo magis eminet & apparet: * Quid igitur? C.XLIII
Chrysogonus, sui maleficii occultandi caussa, quæstionem de his haberi non vult? minime, judices. Non in omnes arbitror omnia convenire. Ego in Chrysogono, quod ad me attinet, nihil ejusmodi suspicor: neque hoc mihi nunc primum in mentem venit dicere. Meministis me ita distribuisse initio caussam; in crimen, cujus tota argumentatio permissa Erutio est; & in audaciam, cujus partes Rosciis impositæ sunt. Quidquid maleficii, sceleris, cædis erit,

tio, quod servos non habeant in potestate; ideoque non possint eos in quæstionem dare.

puerulos) vox hæc, quæ blandientis est, significat servos nimis delicatos & elegantes.

elegantissimis familiis) hominum proscriptorum.

pæne operarios) operarios cum bajulis conjungit Cicero de cl. orat. c. 73.

patrisfamiliæ) quia homo frugi non delectatur puerulis, sed operariis.

aut humanitatem) doctrinam interpretatur Hotomanus. Sed ego urbanitatem malim, quomodo superius dixit, *litteris eorum & urbanitate*: idque eo mihi magis persuadeo, quod particula *aut* separat literas ab *humanitate*.

rei familiaris negotio) a quo longe aberat vita & ingenium Chrysogoni; ut est in c. 46.

argumentatio) tractatio.

erit, proprium id Rosciorum esse debebit. Nimiam gratiam potentiamque Chrysogoni dicimus & nobis obstare, & perferri nullo modo posse, & a vobis, quoniam potestas data est, non modo infirmari, verum etiam vindicari oportere. Ego sic existimo; qui quæri velit ex iis, quos constat, cum cædes facta sit, affuisse, eum cupere verum invenire; qui recuset, eum profecto, tametsi verbo non audet, tamen re ipsa de maleficio suo confiteri. Dixi initio, judices, nolle me plura de istorum scelere dicere, quam caussa postularet, ac necessitas ipsa cogeret. Nam & multæ res afferri possunt; & unaquæque earum multis cum argumentis dici potest. Verum ego, quod invitus ac necessario facio, neque diu neque diligenter facere possum. Quæ præteriri nullo modo poterant, ea leviter, judices, attigi: quæ posita sunt in suspicionibus, de quibus si cœpero dicere, pluribus verbis sit differendum; ea vestris ingeniis, conjecturæque committo.

multis cum argumentis) momentis & conjecturis. *quod invitus ac necessario*) quia invitus, & officio ipso defensionis cogente, dixit de scelere adversariorum.

CONFIRMATIONIS

PARS III.

P*Otentia Chrysogoni factum esse ostendit, ut bona Sex. Roscii contra jus fasque venierint; quia Roscius neque in Marianis castris fuit umquam, nec in proscriptorum numero,* usque ad cap. xliv. In xliv. *auget argumentum ostendens omnino bona non ve-*

veniisse; primum quia veniisse dicuntur post tempus a lege definitum; deinde quia in tabulas publicas relata non est pecunia venditionis. In xlv. *excusat Syllam, quo imprudente hæc facta sunt. In hujus capitis fine tota argumentatio deest, qua ostendat, quemadmodum promiserat, nec bona venire potuisse, nec omnino veniisse.* In xlvi. *agit de divitiis, superbia, luxuria Chrysogoni.* In xlvii. *excusat παῤῥησίαν suam.* In xlviii. *confirmat Judicum animos, hortaturque ad reprimendum Chrysogonum.* In xlix. *per exclamationem & indignationem queritur de Chrysogoni audacia, quæ ne parti quidem Reip. sanctissimæ, hoc est judiciis, parcit; clauditque confirmationem.*

* Venio nunc ad illud nomen aureum Chry- C.XLIII.
sogoni: sub quo nomine tota societas statuitur: de quo, judices, neque quo modo dicam, neque quo modo taceam, reperire possum. Si enim taceo, vel maximam partem relinquo: sin autem dico, vereor, ne non ille solus, id quod ad me nihil attinet, sed alii quoque plures læsos se esse putent. Tametsi ita res se habet, ut mihi in communem caussam sectorum dicendum nihil magnopere videatur: hæc enim caussa nova profecto & singularis est. Bonorum Sex. Roscii emtor est Chrysogonus. Primum hoc videamus, ejus hominis bona qua ratione venierunt, aut quo modo venire potuerunt? Atque hoc non ita quæram, judices, ut id di-

cam,

nomen aureum) quia nomen Chrysogoni fit a χρύσος, & γόνος: estque quasi *Fœtus aureus.*

alii quoque) qui bona proscriptorum civium emerunt.

cam, esse indignum hominis innocentis bona venisse. Si enim hæc audientur, ac libere dicentur; non fuit tantus homo Sex. Roscius in civitate, ut de eo potissimum conqueramur. Verum ego hoc quæro: qui potuerunt ista ipsa lege, quæ de proscriptione est, sive Valeria est, sive Cornelia, (non enim novi, nec scio). verum ista ipsa lege bona Sex. Roscii venire qui potuerunt? Scriptum enim ita dicunt esse, ut eorum bona veneant, qui proscripti sunt; quo in numero Sex. Roscius non est. Aut eorum, qui in adversariorum præsidiis occisi sunt: dum præsidia ulla fuerunt, in Syllæ præsidiis fuit: posteaquam ab armis recesserunt; in summo otio, rediens a cœna, Romæ occisus est. Si lege; bona quoque lege venisse fateor: sin autem constat, contra omnes non modo veteres leges, verum etiam novas occisum esse; bona quo jure, aut quo modo, aut qua lege venie-
C. XLIV. rint, quæro. * In quem hoc dicam, quæris Eruti? Non in eum, quem vis, & putas: nam Syllam & oratio mea ab initio, & ipsius eximia vir-

Si enim hæc audientur, ac libere dicentur) ideft, si quando talia libere dici, & audiri poterunt, non de tantulo homine potissimum querentur, cum alii multo illustriores eadem injuria læsi fuerint.

non fuit tantus &c.) nobiliores ac præstantiores cives proscripti sunt, de quibus esset conquerendum.

sive Valeria est, sive Cornelia) indignantis est, & stomachantis. Interfectis Coss. Carbone & Mario, L. Valerius Flaccus Interrex Dictatorem dixit Cornelium Syllam, simulque legem tulit, ut omnia rata essent, quæ Sylla fecisset. Sive igitur, inquit Tullius, hæc lex *Valeria* est a suo auctore; sive *Cornelia* ab eo, cujus gratia lata est.

in adversariorum præsidiis) in castris Marianis.

Si lege) si lege occisus est.

etiam novas) sive Corneliam, sive Valeriam.

virtus omni tempore purgavit. Ego hæc omnia Chryſogonum feciſſe dico, ut ementiretur, ut malum civem Roſcium fuiſſe fingeret, ut eum apud adverſarios occiſum eſſe diceret, ut hiſce de rebus a legatis Amerinorum doceri L. Syllam paſſus non ſit. Denique etiam illud ſuſpicor, omnino hæc bona non veniſſe: id quod poſtea, ſi per vos, judices, licitum erit, aperietur. Opinor enim eſſe in lege, quam ad diem proſcriptiones venditioneſque fiant, nimirum ad Kal. Jun. Aliquot poſt menſes & homo occiſus eſt, & bona veniſſe dicuntur. Profecto aut hæc bona in tabulas publicas nulla redierunt; noſque ab iſto nebulone facetius eludimur, quam putamus: aut, ſi redierunt, tabulæ publicæ corruptæ aliqua ratione ſunt. Nam lege quidem bona venire non potuiſſe conſtat. Intelligo, me ante tempus, judices, hæc ſcrutari, & propemodum errare, qui, cum capiti Sex. Roſcii mederi debeam, reduviam curem. Non enim laborat de pecunia, non ullius rationem ſui commodi ducit: facile egeſtatem ſuam ſe laturum putat, ſi hac indigna ſuſpicione & ficto crimine liberatus ſit. Verum quæſo a vobis, judices, ut hæc pauca, quæ reſtant, ita

apud adverſarios) apud Marianos.

ad Kal.) uſque ad Kal.

In tabulas publicas nulla redierunt) in publicas ærarii tabulas non ſunt relata. Has autem tabulas ſervabant Quæſtores Ærarii, in iiſque accepti & expenſi nomina perſcribebant. Pro *nulla* alii legunt *nullas*.

nebulone) Chryſogono.

reduviam curem) minima curem. Alii leg. *rediviam*. *Rediviam*, inquit Feſtus, *alii reluvium appellant, cum circa ungues cutis ſe reſolvit: quia luere* (ſive *duere*, ut alii legunt) *eſt ſolvere*.

ita audiatis, ut partim me dicere pro me ipso putetis, partim pro Sex. Roscio. Quæ enim mihi ipsi indigna & intolerabilia videntur, quæque ad omnes, nisi providemus, arbitror pertinere, ea pro me ipso, ex animi mei sensu ac dolore, pronuncio: quæ ad hujus vitæ casum caussamque pertineant, & quid hic pro se dici velit, & qua conditione contentus sit, jam in extrema oratione nostra, judices, audietis.

CXLV. * Ego hæc a Chrysogono mea sponte, remoto Sex. Roscio, quæro; primum, quare civis optimi bona venierint; deinde quare hominis ejus, qui neque apud adversarios occisus est, neque proscriptus, bona venierint, cum in eos solos lex scripta sit; deinde, quare aliquanto post eam diem venierint, quæ dies in lege præfinita est; deinde cur tantulo venierint: quæ omnia si, quemadmodum solent liberti nequam & improbi facere, in patronum suum voluerit conferre, nihil egerit. Nemo est enim, qui nesciat, propter magnitudinem rerum, multa multos, partim connivente, partim imprudente L. Syl-

ex animi) Non male, inquit Grævius, legi in quodam codice *& animi*. Sed fortasse non advertit, ita hunc sensum distribui a Cicerone: *Alia ego dico pro me, ex animi mei sensu; alia pro Roscio, ex ipsius Roscii voluntate dicam.*

neque proscriptus) desideratur hoc membrum in omnibus antiquis libris: sed ex conjectura Hotomani receptum est omnium interpretum consensu. Non est autem necessarium addere *fuerat*, quod multi fecerunt; nam ut alicujus bona venirent, satis erat, si esset proscriptus. Itaque, Sex. Roscius, inquit, neque apud adversarios occisus est, neque proscriptus: nullo jure igitur ejus bona venierunt.

eos solos) qui vel occisi, vel proscripti sunt.

eam diem) id tempus.

tantulo) duobus millibus nummum.

partim connivente) non extare verba hæc in suis anti-

quis

L. Sylla, commisisse. Placet igitur in his rebus aliquid imprudentia præteriri? Non placet, judices; sed necesse est. Etenim si Jupiter Optimus Maximus, cujus nutu & arbitrio cœlum, terra, mariaque reguntur, sæpe ventis vehementioribus, aut immoderatis tempestatibus, aut nimio calore, aut intolerabili frigore hominibus nocuit, urbes delevit, fruges perdidit; quorum nihil pernicii caussa, divino consilio, sed *vi* ipsa & magnitudine rerum factum putamus: at contra, commoda, quibus utimur, lucemque, qua fruimur, spiritumque, quem ducimus, ab eo nobis dari, atque impertiri videmus: quid miramur, L. Syllam, cum solus remp. regeret, orbemque terrarum gubernaret, imperiique majestatem, quam armis receperat, legibus confirmaret, aliqua animadvertere non potuisse? Nisi hoc mirum est, quod vis divina assequi non possit, si id mens humana adepta non sit. Verum, ut hæc missa faciam, quæ jam facta sunt; ex iis, quæ nunc maxime fiunt, nonne quivis potest intelligere, omnium architectum & machinatorem unum esse Chrysogonum, qui Sex. Roscii nomen deferendum curavit?

quis codicibus monuit Gruterus, & fortasse ab aliquo sciolo addita esse. Ita opinor; non poterat enim excusari Sylla, ubi connivebat.

pernicii) Alii *pernicies*. Al. *pernicie*. Al. *perniciei*. Omnia defendi possunt, ut est apud Gellium l. 9. c. 14. Ipse tamen Gellius hoc in loco probat primum.

vi & magnitudine) pro, magna vi, per figuram, quam Græci dicunt ἓν διὰ δυοῖν, quemadmodum Virgilius 2. Georg. v. 192. *pateris libamus, & auro*, hoc est pateris auratis. Putabant autem veteres, Jovem ipsum fato subjici, ac rerum ordine rapi.

vit? Hoc judicium, cujus honoris caussa accusare se dicit Erutius.

desunt non pauca, quibus ostenditur, bona non veniisse.

C. XLVI. aptam & ratione dispositam se habere existimant, qui in Salentinis, aut in Brutiis habent, unde vix ter in anno audire nuncium possunt. Alter tibi descendit de Palatio, & ædibus suis: habet animi relaxandi caussa rus amœnum & suburbanum; plura præterea prædia, neque tamen ullum nisi præclarum, & propinquum. Domus referta vasis Corinthiis & Deliacis, in quibus est authepsa illa, quam tanto pretio nuper mer-

Hoc judicium, cujus honoris &c.) Al. *Hoc judicium. Ejus honoris &c.* Hic desunt multa, ut diximus in Analysi tertiæ partis.

aptam & ratione &c.) hoc est, Alii Syllæ liberti (ut supplet Lambinus) domum aptam & idoneam se habere existimant &c. Cum enim Sylla omnibus libertis suis multa tribuisset, Chrysogonum tamen supra ceteros ditaverat usque ad delicias & intolerandam potentiam.

Alter tibi) vox *tibi* miram vim habet creandæ invidiæ. Solet autem adhiberi ad indignationem, aut irrisionem.

de Palatio) in monte Palatino ædes habebant principes civitatis, ut in parte urbis nobilissima.

vasis Corinthiis & Deliacis) de nobilitate æris Deliaci & Corinthii agit Plinius l. 34. c. 2. Quod autem scribit, æs Corinthium casu coaluisse ex incendio urbis statuarum plenissimæ, fabula est. Æs enim Corinthium longe antiquius est Corinthi excidio, ut ostendit Bochartus Hierozoic. l. 6. c. 16.

authepsa) αὐθέψη, ex αὐτὸς & ἕψω, quasi ipsa per se cibos coqueret. Fuit autem vas in superiore parte continens res coquendas, in inferiore ignem; qualia nunc quoque adhiberi solent ad multas sorbitionum delicias. *Authepsas argenteas* nominat Lampridius in Heliog. c. 19. A veteri Scholiaste *authepsa* dicitur vas aquarium, quod, interiecta lamina, aquam simul ignemque continet.

mercatus est, ut, qui prætereuntes pretium enumerari audiebant, fundum venire arbitrarentur. Quid præterea cælati argenti? quid stragulæ vestis? quid pictarum tabularum? quid signorum? quid marmoris apud illum putatis esse? Tantum scilicet, quantum e multis, splendidisque familiis, in turba & rapinis coacervari una in domo potuit. Familiam vero quantam, & quam variis cum artificiis habeat, quid ego dicam? Mitto hasce artes vulgares, coquos, pistores, lecticarios; animi & aurium caussa tot homines habet, ut quotidiano cantu vocum, & nervorum, & tibiarum, nocturnisque conviviis tota vicinitas personet. In hac vita, judices, quos sumtus quotidianos, quas effusiones fieri putatis? Quæ vero convivia? Honesta, credo, in ejusmodi domo: si domus hæc habenda est potius, quam officina nequitiæ, & diversorium flagitiorum omnium. Ipse vero quemadmodum composito & delibuto capillo passim per forum volitet cum magna caterva togatorum, videtis, judices; ut omnes despiciat; ut hominem præ se neminem putet;

ut

stragulæ vestis) quidquid insternebant, a sternendo stragulum appellabant. Varro lib. 4. de l. l.

composito & delibuto capillo) tum fœminæ, tum viri molliores crinem componebant & ungebant. *Non Arabo noster rore capillus olet.* Ovid. epist. 15. Heroid. v. 76.

caterva togatorum) civium Romanorum, qui eum tamquam patronum deducebant, ac reducebant domum. De hoc clientum officio, deque usu togæ in salutandis, comitandisque patronis vide Oct. Ferrarium de re Vest.

videtis, judices; ut omnes &c.) Hunc locum ita legunt Hotomanus & Grævius ex prima editione & optimis MSS. *videtis, judices. Etiam videtis, judices, ut omnes &c.* Utrum vero alioquin hiet oratio, ut affirmat Grævius, non ausim judicare.

c. XLVII. ut se solum beatum, solum potentem putet. * Quæ vero efficiat, & quæ conetur, si velim commemorare, vereor, judices, ne quis imperitior existimet, me caussam nobilitatis, victoriamque voluisse lædere: tametsi meo jure possum, si quid in hac parte mihi non placeat, vituperare. Non enim vereor, ne quis alienum me animum habuisse a caussa nobilitatis existimet. Sciunt ii, qui me norunt, me pro illa tenui infirmaque parte, posteaquam id, quod maxime volui, fieri non potuit, ut componeretur, id maxime defendisse, ut ii vincerent, qui vicerunt. Quis enim erat, qui non videret humilitatem cum dignitate de amplitudine contendere? quo in certamine perditi civis erat, non se ad eos jungere, quibus incolumibus, & domi dignitas, & foris auctoritas retineretur. Quæ perfecta esse, & suum cuique honorem & gradum redditum, gaudeo, judices, vehementerque lætor: eaque omnia deorum voluntate, studio Populi Romani, consilio & imperio & felicitate L. Syllæ gesta esse intelligo. Quod animadversum est in eos, qui contra omni ratione pugnarunt; non debeo reprehendere: quod viris fortibus, quorum opera eximia in rebus gerendis exstitit, honos habitus est; laudo: quæ ut fierent, iccirco pugnatum esse arbitror; meque in eo studio partium fuisse confiteor.

pro illa tenui) pro illa mearum virium atque opum tenuitate, explicat Lambinus. Non tamen contemnenda est explicatio Hotomani, qui hoc refert ad partem Marii, Cinnæ, & Carbonis; pro qua parte maxime voluisset Cicero, ut componeretur.

defendisse) curasse.

honos habitus) præmium tributum. Eodem sensu usurpatur hæc vox cap. 37.

fiteor. Sin autem id actum est, & iccirco arma
sumta sunt, ut homines postremi pecuniis alie-
nis locupletarentur, & in fortunas uniuscujus-
que impetum facerent; & id non modo re pro-
hibere non licet, sed ne verbis quidem vitupe-
rare: tum vero in isto bello non recreatus,
neque restitutus, sed subactus, oppressusque Po-
pulus R. est. * Verum longe aliter est: nihil C. XLVIII.
horum est, judices: non modo non lædetur
caussa nobilitatis, si istis hominibus resistetis,
verum etiam ornabitur. Etenim qui hæc vitu-
perare volunt, Chrysogonum tantum posse que-
runtur: qui laudare volunt, concessum ei non
esse commemorant. Ac jam nihil est, quod
quisquam aut tam stultus, aut tam improbus
sit, qui dicat: vellem quidem liceret; hoc di-
xissem: dicas licet. Hoc fecissem: facias licet;
nemo prohibet. Hoc decrevissem: decerne,
modo recte; omnes approbabunt. Hoc judi-
cassem: laudabunt omnes, si recte & ordine ju-
dicaris. Dum necesse erat, resque ipsa cogebat,
unus omnia poterat: qui postea quam magi-
stratus creavit, legesque constituit; sua cuique
procuratio, auctoritasque est restituta: quam si
retinere volunt ii, qui receperunt, in perpe-
tuum poterunt obtinere: sin has cædes, & ra-

pi-

homines postremi) infimi; qualis Chrysogonus.

unus omnia poterat) Sylla Dictator, ut bellum gereret cum Marianis, ac Remp. statueret, unus omnia administrabat: nunc autem sua cuique magistratui reddita est auctoritas. Quæ omnia dicit ad confirmandos Judices, ne dubitent sententiam ferre contra Chrysogoni voluntatem. Ceterum toto triennio, quo dictaturam gessit, nihil fere valuit Magistratuum auctoritas, nisi ad πρόσχημα τῆς πατρίου πολιτείας, ut scribit Appianus.

pinas, & hos tantos tamque profusos sumtus aut facient, aut approbabunt; nolo in eos gravius quidquam, ne ominis quidem caussa, dicere: unum hoc dico: nostri isti nobiles, nisi vigilantes, & boni, & fortes, & misericordes erunt, iis hominibus, in quibus hæc erunt, ornamenta sua concedant necesse est. Quapropter desinant aliquando dicere, male aliquem locutum esse, si quis vere ac libere locutus sit; desinant suam caussam cum Chrysogono communicare; desinant, si ille læsus sit, de se aliquid detractum arbitrari: videant, ne turpe miserumque sit, eos, qui equestrem splendorem pati non potuerunt, servi nequissimi
C. XLIX. dominationem ferre posse. * Quæ quidem dominatio, judices, in aliis rebus antea versabatur; nunc vero quam viam munitet, quo iter affectet, videtis: ad fidem, ad jusjurandum, ad judicia vestra, ad id, quod solum prope in civitate sincerum sanctumque restat. Hicne etiam sese putat aliquid posse Chrysogonus? hic etiam potens esse vult? O rem miseram atque acerbam! Neque mehercules hoc indigne fero, quod verear, ne quid possit: verum, quod ausus est, quod speravit sese apud tales viros aliquid ad perniciem posse innocentis, id ipsum queror. Iccirco ne experrecta nobilitas, armis atque ferro remp. recuperavit, ut

pati non potuerunt) pati non potuerunt, equites judicare. Itaque judicia ad Senatorum ordinem translata sunt.

quam viam munitet, quo iter affectet) Al. *quo viam munitet, quod iter affectet*. Dicendi modus Terentianus est: *Hi gladiatorio animo ad me affectant viam*. Phorm. act. 5. sc. 7. v. 71.

ut ad libidinem suam liberti, servulique nobilium, bona, fortunas vestras, nostrasque vexare possent? Si id actum est, fateor me errasse; qui hoc maluerim: fateor insanisse, qui cum illis senserim: tametsi inermis, judices, sensi: Sin autem victoria nobilium ornamento atque emolumento reip. Populoque R. debet esse; tum vero optimo & nobilissimo cuique meam orationem gratissimam esse oportet. Quod si quis est, qui & se & caussam lædi putet, cum Chrysogonus vituperetur; is caussam ignorat, se ipsum prope non novit. Caussa enim splendidior fiet, si nequissimo cuique resistetur: ille improbissimus Chrysogoni fautor, qui sibi cum illo rationem communicatam putat, læditur, cum ab hoc splendore caussæ separatur.

PERORATIO,

seu

AMPLIFICATIO.

Habet veluti duas partes: in prima est apostrophe ad Chrysogonum, in 2. ad Judices. In illa miro artificio movet invidiam & indignationem in Chrysogonum, sed magnam eodem tempore misericordiam erga Roscium. In hac Judices precatur, & hortatur ad repellendos adversarios.

* Verum hæc omnis oratio, ut jam ante dixi, mea est: qua me uti resp. & dolor meus, & istorum injuria coegit. Sed Roscius horum nihil indignum putat: neminem accusat: nihil C. L.

de

de suo patrimonio queritur: putat homo imperitus morum, agricola, & rusticus, ista omnia, quæ vos per Syllam gesta esse dicitis, more, lege, jure gentium facta: culpa liberatus, & crimine nefario solutus, cupit a vobis discedere: si hac indigna suspicione careat, animo æquo se carere suis omnibus commodis dicit: rogat, oratque te, Chrysogone, si nihil de patris fortunis amplissimis in suam rem convertit; si nulla in re te fraudavit; si tibi optima fide sua omnia concessit, adnumeravit, appendit; si vestitum, quo ipse tectus erat, annulumque de digito suum tibi tradidit; si ex omnibus rebus se ipsum nudum, neque præterea quidquam, excepit; ut sibi per te liceat innocenti amicorum opibus vitam in egestate degere. Prædia mea tu possides; ego aliena misericordia vivo; concedo; & quod animus æquus est, & quia necesse est. Mea domus tibi patet, mihi clausa est: fero. Familia mea maxima uteris: ego servum habeo nullum: patior, & ferendum puto. Quid vis amplius? quid insequeris? quid oppugnas? qua in re tuam voluntatem lædi a me putas? ubi tuis commodis officio? quid tibi obsto? Si spoliorum caussa vis hominem occidere; spoliasti: quid quæris amplius? si inimicitiarum; quæ sunt tibi inimi-

ci-

annulumque de digito suum tibi tradidit) Ita fere omnes ex conjectura Lambini legendum putant, cum antea haberetur: *annulumque dedit, os suum tibi tradidit*. Hoc autem dicitur ad amplificationem, quasi vel annulum ipsum tradiderit quem Romani ad ultimam usque inopiam servabant. Itaque Juvenalis sat. XI. v. 42.

Talibus à dominis post cuncta novissimus exit
Annulus) V. Ind.

citiæ cum eo, cujus antea prædia possedisti, quam ipsum cognosti? sin metuis; ab eo ne aliquid metuis, quem vides ipsum ab sese tam atrocem injuriam propulsare non posse? sin, quod bona, quæ Roscii fuerunt, tua facta sunt, iccirco hunc illius filium studes perdere; nonne ostendis id te vereri, quod præter ceteros tu metuere non debeas, ne quando liberis proscriptorum bona patria reddantur? Facis injuriam, Chrysogone, si majorem spem emtionis tuæ in hujus exitio ponis, quam in iis rebus, quas L. Sylla gessit. Quod si tibi caussa nulla est, cur hunc miserum tanta calamitate affici velis; si tibi omnia sua præter animam tradidit, nec sibi quidquam paternum, ne monumenti quidem caussa, reservavit; per deos immortales, quæ ista tanta crudelitas est? quæ tam fera immanisque natura? quis umquam prædo fuit tam nefarius, quis pirata tam barbarus, ut, cum integram prædam sine sanguine habere posset, cruenta spolia detrahere mallet? Scis hunc nihil habere, nihil audere, nihil posse, nihil umquam contra rem tuam cogitasse; & tamen oppugnas eum, quem neque metuere potes, neque odisse debes, nec quidquam habere jam reliqui vides, quod ei detrahe-

ab eo ne aliquid metuis) Al. *ab eo ne metuis*.

tu metuere non debeas) quia si cui bona Sylla conservabit, tibi in primis conservabit liberto gratiosissimo.

quas L. Sylla gessit) quia lege Valeria debent esse perpetuo rata, quæ Sylla gessit.

ne monumenti quidem caussa) hoc maxime pertinet ad movendam misericordiam. Refertur autem ad illud cap. 9. *cui ne iter quidem ad sepulcrum patrium reliquisset*. Vide Animad. I.

here possis; nisi hoc indignum putas, quod vestitum sedere in judicio vides, quem tu e patrimonio, tamquam e naufragio, nudum expulisti. Quasi vero nescias hunc & ali & vestiri a Cæcilia Balearici filia, Nepotis sorore, spectatissima fœmina: quæ cum patrem clarissimum, amplissimos patruos, ornatissimum fratrem haberet; tamen, cum esset mulier, virtute perfecit, ut, quanto honore ipsa ex illorum dignitate afficeretur, non minora illis ornamenta ex
C. LI. sua laude redderet. * An, quod diligenter defenditur, id tibi indignum facinus videtur? Mihi crede, si pro patris ejus hospitiis & gratia, vellent omnes hujus hospites adesse, & auderent libere defendere, satis copiose defenderetur: sin autem pro magnitudine injuriæ, proque eo, quod summa reip. in hujus periculo tentatur, hæc omnes vindicarent; consistere mehercule vobis isto in loco non liceret. Nunc ita defenditur, non sane ut moleste ferre adversarii debeant, neque ut se potentia superari putent. Quæ domi gerenda sunt, ea per Cæciliam transiguntur: fori judiciique rationem Messalla, ut videtis, judices, suscepit; qui si jam satis ætatis atque roboris haberet, ipse pro Sex. Roscio diceret: quoniam ad dicendum im-

Cæcilia Balearici filia, Nepotis sorore) Fuit Metelli Balearici filia, & Metelli Nepotis soror. Tres avos clarissimos habuit, Lucium, qui de Dalmatis triumphavit; Marcum, qui de Sardis; Cajum, qui de Thracibus. Ita Manutius ad cap. x.

quod summa Reip.) Al. *summa respublica*. Cum impune opprimuntur cives optimi, status ipse reipublicæ tentatur, & in discrimen adducitur.

impedimento eſt ætas, & pudor, qui ornat ætatem; cauſſam mihi tradidit, quem ſua cauſſa cupere, ac debere intelligebat: ipſe aſſiduitate, conſilio, auctoritate, diligentia perfecit, ut Sex. Roſcii vita erepta de manibus ſectorum ſententiis judicum permitteretur. Nimirum, judices, pro hac nobilitate pars maxima civitatis in armis fuit, hæc acta res eſt, uti nobiles reſtituerentur in civitatem, qui hoc facerent, quod facere Meſſallam videtis, qui caput innocentis defenderent, qui injuriæ reſiſterent, qui, quantum poſſent, in ſalute alterius, quam in exitio, mallent oſtendere. Quod ſi omnes, qui eodem loco nati ſunt, facerent; & reſp. ex illis, & ipſi ex invidia minus laborarent. * Verum ſi a Chryſogono, judices, non impetramus, ut pecunia noſtra contentus ſit, vitam ne petat; ſi ille adduci non poteſt, ut, cum ademerit nobis omnia, quæ noſtra erant propria, ne lucem quoque hanc, quæ communis eſt, eripere cupiat; ſi non ſatis habet avaritiam ſuam pecunia explere, niſi etiam crudelitate ſanguinis perlitus ſit; unum perfugium, judices, una ſpes reliqua eſt Sex. Roſcio, eadem, quæ reip., veſtra priſtina bonitas & miſericordia: quæ ſi manet, ſalvi etiam nunc eſſe poſſumus: ſin ea crudelitas, quæ hoc tempore in rep. verſata eſt, veſtros quoque animos, id quod fieri profecto non poteſt, duriores acerbioreſque redC. LII.

di-

impedimento eſt ætas) Annus legitimus cauſſas agendi fuit decimus octavus, ut oſtendit Hotomanus ex Ulpiano l. 1. D. de poſtul. & ex Juſtiniano Inſt. l. 1. t. 6. §. 7.

in republica verſata eſt) Al. *in remp. graſſata eſt*.

didit; actum est, judices; inter feras satius est ætatem degere, quam in hac tanta immanitate versari. Ad eam ne rem vos reservati estis, ad eam ne rem delecti, ut eos condemnaretis, quos sectores ac sicarii jugulare non potuissent? Solent hoc boni imperatores facere, cum prælium committunt, ut in eo loco, quo fugam hostium fore arbitrantur, milites collocent, in quos, si qui ex acie fugerint, de improviso incidant. Nimirum similiter arbitrantur isti bonorum emtores, vos hic tales viros sedere, qui excipiatis eos, qui de suis manibus effugerint. Dii prohibeant, judices, ut hoc quod majores consilium publicum vocari voluerunt, præsidium sectorum existimetur. An vero, judices, vos non intelligitis, nihil aliud agi, nisi ut proscriptorum liberi quavis ratione tollantur? & ejus rei initium in vestro jurejurando, atque in Sex. Roscii periculo quæri? Dubium est, ad quem maleficium pertineat, cum videatis ex altera parte sectorem, inimicum, sicarium, eumdemque accusatorem hoc tempore; ex altera egentem, probatum suis filium, in quo non modo culpa nulla, sed ne suspicio quidem potuit consistere? numquid hic aliud videtis obstare Roscio, nisi quod patris bona
C. LIII. venierunt? * Quod si id vos suscipitis, & eadem in re operam vestram profitemini; si idcirco sedetis, ut ad vos adducantur eorum libe-

be-

consilium publicum) etsi *consilium publicum* Senatus fere dicitur: tamen aliquando etiam consessus judicum ita appellatur. Sic in l. 6. D. ad l. Jul. Repetundar. *Ne quis ob sententiam in Senatu consiliove publico dicendam pecuniam accipiat*.

eadem in re) Grævius leg. *ad eamdem rem*.

beri, quorum bona venierunt; cavete, per deos immortales, judices, ne nova & multo crudelior per vos proscriptio instaurata esse videatur. Illam priorem, quæ facta est in eos, qui arma capere potuerunt, tamen senatus suscipere noluit, ne quid acrius, quam more majorum comparatum est, publico consilio factum videretur: hanc vero, quæ ad eorum liberos atque infantium puerorum incunabula pertinet, nisi hoc judicio a vobis rejicitis & aspernamini, videte, per Deos immortales, quem in locum remp. perventuram putetis. Homines sapientes, & ista auctoritate & potestate præditos, qua vos estis, ex quibus rebus maxime resp. laborat, iis maxime mederi convenit. Vestrum nemo est, quin intelligat, Populum R. qui quondam in hostes lenissimus existimabatur, hoc tempore domestica crudelitate laborare: hanc tollite ex civitate, judices: hanc pati nolite diutius in hac rep. versari: quæ non modo id habet in se mali, quod tot cives atrocissime sustulit; verum etiam hominibus lenissimis ademit misericordiam consuetudine incommodorum. Nam cum omnibus horis aliquid atrociter fieri videmus, aut audimus; etiam qui natura mitissimi sumus, assiduitate molestiarum sensum omnem humanitatis ex animis amittimus.

EVEN-

deest fortasse quippiam.

senatus suscipere noluit) noluit probare. Itaque Sylla probari curavit lege ad populum lata.

more majorum) quia majores ne in hostes quidem crudeles fuerant, nedum in cives.

domestica crudelitate) quam Mariani in Syllanos, Syllani in Marianos exercuerunt.

EVENTUS.

Credibile est, absolutum fuisse Roscium; cum dicat ipse Cicero *in Bruto* c. 90, caussam hanc tantùm commendationis habuisse, ut nulla esset, quæ non digna patrocinio ejus videretur. Quæ conjectura confirmari solet ex iis, quæ habentur libro 2. offic. c. 14. *Maxime autem & gloria paritur & gratia defensionibus; eoque major, si quando accidit, ut ei subveniatur, qui potentis alicujus opibus circumveniri urgerique videatur, ut nos & sæpe alias, & adolescentes contra L. Syllæ dominantis opes pro Sex. Roscio Amerino fecimus*. Plutarchus multo clarius videtur tribuere victoriam hujus caussæ Ciceroni, cum scribit: ἀναδεξάμενος οὖν τὴν συνηγορίαν, καὶ κατορθώσας ἐθαυμάσθη. Quare metu Syllæ primum in Græciam concessit; deinde in Asiam progressus, eam fere totam peragravit; elapsoque biennio Romam rediit, ut ipse scribit in Bruto cap. 91.

AD

AD ORATIONEM

CICERONIS

PRO SEX. ROSC. AMERINO

ANIMAD. I.

CAp. 9. *Cui de tanto patrimonio prædo iste nefarius ne iter quidem ad sepulcrum patrium reliquisset*) Ad hæc verba ita Hotomanus: Fortasse hoc oratorie dicitur, & agrorum publicatorum eadem, quæ privatim venditorum ratio fuit. De his autem Pomponius sic scribit sub tit. de sepulc. viol. *Utimur eo jure, ut dominis fundorum, in quibus sepulcra fecerint, etiam post venditos fundos adeundorum sepulcrorum sit jus. Legibus namque vendendorum prædiorum cavetur, ut ad sepulcra, quæ in fundis sunt, iter ei, aditus, ambitusque funeris faciundi caussa sit.* Hinc servitutes itineris ad sepulcrum apud Jurisconsultos. Labeo l. si mercedem 55. D. de act. empt. *Si eum fundum vendidisti, in quo sepulcrum habuisti, nec nominatim tibi jus ad sepulcrum excepisti, parum tibi eo nomine tantum habes. PAULUS: minime; si modo in sepulcrum iter publicum transit.*

Putat igitur Hotomanus hoc dictum esse a Cicerone non vere, sed oratoria licentia ad creandam invidiam adversario. Hotomano adstipulatur Menardus, qui ita habet: *Plausibilior est Ciceronis sententia, quam vera; & si Ciceronis tempore vera vox hæc fuit, rescripto Antonini diremta postea est hæc controversia, ut vicinus, idest qui vicinum sepulcro prædium possidet, vel precario concedat iter, vel etiam extra ordinem compellatur a Magistratu, ut ei jure*

sto pretio iter concedat, *l. si quis sepulcrum*, *D. de Religiosis*. Nequeo mihi persuadere, dictum hoc esse a Cicerone oratorie, quod animadvertam, idem repeti in peroratione cap. 50. *nec sibi quidquam paternum*, *ne monumenti quidem caussa*, *reservavit*. Vere igitur dici existimo, ne iter quidem ad sepulcrum patrium relictum fuisse Roscio, quod jus hoc itineris pertineret ad emtorem fundi, nisi nominatim fuisset exceptum a venditore. In re autem nostra non fuisse exceptum a Roscio, facile vel ex hoc intelligi potest, quod venditio facta est, non nomine Roscii, sed Syllæ. Respondendum igitur est Pomponio, cujus verba in lib. 5. tit. de sepulcr. viol. attulit Hotomanus. Responsio porro colligitur ex Glossa, quæ sic habet ad verbum *adeundorum: Quod est verum*, *si in venditione excipit sepulcrum*, *vel si est ibi publicum iter*; *alioqui transit cum prædio*, *l. si venditor*, *D. de Religiosis*, *l. si mercedem* 55. *D. de act. empt. Quidam tamen dicunt tacite semper exceptum*; *quod nihil est*. Quid clarius contra Hotomanum? Sed pergamus. Ad verba illa, *legibus vendendorum prædiorum cavetur*, Glossa habet; *idest pactis caveri solet*. Sed quoniam Hotomanus sententiam suam confirmavit ex Labeone l. si mercedem 55. de act. empt. sciendum est, hunc esse sensum ejus legis, ut colligitur ex Glossa: *Si vendidisti fundum*, *&* *nominatim sepulcrum tibi excepisti*, *etiam iter ad sepulcrum excepisse videris: nisi forte*, *ut respondit Paulus*, *iter publicum sit ad sepulcrum*; *quo in casu satis tibi cautum* est. Itaque, ut omnia paucis colligamus, jus itineris ad sepulcrum in fundo positum pertinebat ad emtorem fundi, nisi venditor nominatim sibi excepisset sepulcrum, vel nisi iter fuisset publicum.

Obiter animadverto in lege illa Pomponii 5. D. de sepulc. viol. pro *iter ei* ab aliis legi *iter eis*, ab aliis *iter ejus*. Sed quoniam locus dubius est, ego libenter legerem *itus*; quod conjicio ex antiqua Inscriptione a Jo. Kirchmanno allata lib. 3. de funer. Rom. c. 22. ubi tria illius legis verba, *itus*, *aditus*, *ambitus*, ita conjuncta leguntur:

HUIC. MONUMENTO. ITUS. ADITUS. AMBITUS. DEBETUR.

ANIM-

ANIMAD. II.

CAp. 32. *Te pugna Cannensis accusatorem sat bonum fecit.*

De strage Cannensi ingenti prorsus ac miseranda vide Livium lib. 22. cap. 45. & sequentib. Cum illa comparat Orator cædem Marianorum a Syllanis factam, qua cum plurimi sublati sunt ac pœne innumeri Romani Cives, tum vero illi maxime, qui & poterant & solebant accusare: eo nempe consilio, ne qui interfectorum bona occupabant, in judicium postea vocarentur; ut egregie animadvertit Hotomanus. Hinc factum est, ut bonorum accusatorum inopia, etiam minime bonis, qualis erat Erutius, cœperit locus esse in judiciis. Cur porro cum Cannensi pugna fiat comparatio, Jo. Menardus rationem petit a paronomasia. Ait enim Ciceronem jocare voluisse in vocibus *Cannensis* & *Cinnanensis*, quod cædis Cannensis commemoratio Cinnani exercitus internecionem audientium animis offerat. Alii eam caussam afferunt, quod cædes Cannensis maxima fuerit, ideoque per illam satis potuerit Syllanæ proscriptionis species audientibus objici.

Ego quoque mihi videor excogitasse aliquid non ab re. Existimo enim pugnæ Cannensis mentionem fieri, non ob ipsam pugnam, sed ob ea, quæ pugnam consecuta sunt. Quemadmodum enim post illam pugnam coactus est Romanus Dictator etiam prætextatos armare, atque adeo servos ipsos inopia liberorum capitum, ut narrat Livius l. 22. c. 57. ita etiam post Syllanam stragem vel inepti homines cœperunt accusare, atque inopia bonorum videri boni. Itaque non tu, Eruti, bonus accusator es, inquit Tullius; sed bonum te facit pugna illa Cannensis, quæ bonos sustulit.

ANIMAD. III.

CAP. 38. *Aliqua fretus hora semper*) Semper Capito aliquod Syllæ impedimentum comminiscebatur, quo fretus in singulas horas legatis aditum impediret. Duo verba moverunt difficultatem Interpretibus: primum est *fretus*; alterum *hora*. Quod ad primum attinet, ita ait F. Ursinus, *FRETUM legit Victorius: at Manutius habet*

FRETUS, *nihilo meliore sententia*. Meliore tamen, inquam ego, constructione. Quoties enim infinitus modus ita effertur, persona agens primum casum tenet; cujus rei infinita sunt exempla, præsertim apud Historicos, quibus familiarissima est hæc loquendi figura. Casus autem ille primus regit verbum, quod tacetur per ellipsim, v. g. hoc in loco *pergebat*. Miror proinde præstantissimos viros fere omnes sequutos esse Victorium, & ea exemplaria, quibus Victorius deceptus est. Quod vero ad alterum attinet, ego ab iis libentissime sto, qui nihil mutant. Non enim video, cur *horæ* nequeant usurpari pro negotiis ipsis, quæ qualibet hora fiunt: quemadmodum a Quinctiliano l. 6. c. 4. Asinius Pollio dictus est *omnium horarum homo*, quod idem semper esset, omnibusque negotiis tum seriis tum ludicris accommodatus. Juvat tamen aliorum sententias afferre, ut cuilibet fiat satis. Hotomanus pro *hora* legit *aura*, quod refert ad favorem Chrysogoni. Lambinus item legit *aura*, & per eam significari putat caussam inanem ac fallacem instar auræ. Gruterus legit *remora*, Manutius *mora*: quam vocem probat etiam Grævius. *Sed non video*, inquit, *ut præcedentia verba constitui possint. Forte:* hisce aliqua ficta mora, *quam fingebat, ut illos morarentur, ne admitterentur ad Syllam*.

ANIMAD. IV.

CAP. 39. *In minimis privatisque rebus etiam negligentia in crimen mandati judiciique infamiam revocatur*.) Manutius, & plerique ad Grævium usque habent *judiciumque infamia*. Sed hinc nullus erui potest sensus, ut omnes ultro fatentur. Ego secutus sum editiones Gryphianas, & alias non minimæ auctoritatis, quas vidit Hotomanus ipse, licet non probarit. Fateor lubens, lectionem hanc esse minus communem; fateor me in nullo MS. codice reperisse: sed idem tamen affirmo, minime omnium cum sententia & constructione pugnare. Ac sicuti optimi quique interpretes verba illa cap. 36. *te isti credere* omnibus antiquis codicibus confirmata, tamen expulere sententiæ caussa; ita ego multo potiore ratione hæc expellenda puto, *judiciumque infamia*. Age nunc videamus, quæ quilibet ad ea commentetur. Manutius unius litteræ additione rem conficit, legitque *judiciumque infamiæ*. Sed hæc lectio non probatur Lambino, quod latine dici non soleat *judicium*

in-

infamiæ; sed *judicium existimationis*, *famæ*, *&c.* Scio equidem Lambinum improbasse etiam nostram; sed nullam tamen rationem attulit, cur improbaret. Ipse porro legit: *in crimen judiciumque infame vocatur*. Sed præterquamquod nimia mutatio est, nulloque aut manuscripto, aut edito codice confirmata, accedit quod dura videtur phrasis, *vocari in judicium infame*. Quid Hotomanus? *in crimen mandatique judicium infame revocatur*. Sed præterquamquod divinat, numerus hic orationis, & modus efferendi nonnihil offensionis habet.

Grævius putat, *mandati* nomen non suo loco poni; vocem vero *infamia* esse interpretationem *criminis*, quæ irrepserit in contextum. Itaque mallet legere: *negligentia mandati in crimen judiciumque revocatur*. Sed tamen nihil affirmat.

ANIMAD. V.

CAP. 40. *Tecti esse ad alienos possumus: intimi multa apertiora videant necesse est: socium vero cavere qui possumus?*) Idest, tegere possumus omnia nostra consilia alienis: intimis eo ipso, quod intimi sunt, patere multa necesse est: socii ipsi societatis jure sciunt omnia. Itaque alienos cavere possumus, quia omnia nostra ignorant: cavere possumus intimos, quibus etsi patent multa, non tamen omnia: socium vero cavere nullo modo possumus, qui ut in partem, ita in cognitionem rerum omnium vocatur. Porro *ad alienos* dicitur, quasi *apud alienos*, seu *quod attinet ad alienos*. Cujus dictionis exempla passim occurrunt.

Huc transtuli hujus loci explicationem, quoniam video respondendum esse iis, qui vocem *tecti* sumunt & explicant pro *muniti*. Sunt autem non Interpretes solum, sed etiam Lexicorum scriptores: nam (ut vulgus omittam) & Robertus Stephanus, & Basilius Faber in suis Thesauris contendunt, particulam *ad* usurpari pro *contra*; unde est *munitus ad*, quod confirmant Ciceronis auctoritate hinc petita. Sed ego primum ab iis peto, si τὸ *tecti* usurpatur pro *muniti*, cur statim in secundo membro mutet Cicero orationis figuram, *intimi multa apertiora vident*? Non satis sibi respondent *video*, & *munio*. Deinde velim scire, quibus præterea id confirment auctoritatibus. Usurpatur, inquiunt, *ad* pro *contra* etiam a Virgilio, & conjungitur voci a Tul-

lia-

liana non valde diversæ, Æn. 2. v. 44. *clypeosque ad tela sinistris protecti objiciunt*. Ego nihil ausim affirmare contra doctissimum Servium, ceterosque interpretes hac in re Servium secutos: sed tamen quid locus Virgilii ad hunc nostrum? Quis non videt vim totam esse in verbo *objicio*? Dicimus enim & *objicere telis*, & *objicere ad tela*. Sic Cicero Fam. l. 6. ep. 4. *ad omnes casus subitorum periculorum objecti sumus*. Verum esto, propositio *ad* in his & similibus locis, ubi regit accusativum rei, fit pro *contra*: num iccirco idem dicendum erit etiam cum regit accusativum personæ? Inveniatur *munitus ad aliquem* pro *contra aliquem*, tum vero manus dabo.



INDEX,

ET

COMMENTARIUS

In duas

M. T. CICERONIS

ORATIONES

Pro P. QUINCTIO,

&

SEX. ROSC. AMERINO.

A

Ad-

Adstipulator, qui stipulantibus testis adest, & simul cum iis adpromittit. pro Quinct. c. 18. Hinc Antiochus dicitur *Stoicorum adstipulator* per metaphoram, Acad. 4. c. 21.

Affectare iter. pro Rosc. Am. c. 49. V. Adnot.

Africanus, & ejus laus, pro Rosc. Am. c. 36.

Annulus. pro Rosc. Am. c. 50. Annulo aureo utebantur Senatores, & Equites Romani; ferreo ceteri. In militia præter Senatores & Equites quilibet Tribunus militum jus annuli aurei habuisse videtur, ut in adnot. ad Sat. 10. Juvenalis v. 165. contendit Camil. Silvestrius.

Annus legitimus agendi in judicio, & postulandi, est decimus octavus. pro Rosc. Am. c. 51. in Adnot.

Anseres publice alti in Capitolio. pro Rosc. Am. c. 20.

Anseribus comparantur accusatores. Ibid.

Antequam cum infinitivo *devenire* pro *deveniatur*. pro Quinct. c. 17.

Antistius senex. pro Rosc. Am. c. 32.

Appellare, verbum creditoris. pro Quinct. c. 11. 12. & 28.

Aquillius. pro Quinct. c. 12. & seqq. Quis fuerit, vide in Argumento.

Arbiter. pro Rosc. Am. c. 39. dicitur Judex mandati; quia etiam in judicio mandati addebatur *ex fide bona*.

Arbitrium pro socio. pro Quinct. c. 3. Formula juris est, quæ idem significat, ac judicium, seu actio societatis. Vocatur autem *arbitrium*, quod *arbitrii* simile sit; quippe Prætor in danda Judici formula addit, *ex fide bona*, ut ex æquo & bono quasi arbiter judicet. Ceterum proprie judicium est; nam in arbitriis non pertinet ad Prætorem dare formulam Judici, quam in judicando sequatur.

As quasi *Æs*, minimus Romanorum nummus. pro Quinct. c. 5. valebat autem duos solidos Venetos.

Assiduus. pro Rosc. Am. c. 7. 16. 18. 24. 29. 33. Scribitur & *Adsiduus*: est enim ab *adsum*, seu *assum*. Veteres ducebant hanc vocem ab *assibus* dandis, & usurpabant pro locuplete. V. Festum, Gellium l. 16. c. 10. Charis. l. 1. & Vossium in Etymol.

Athenæ sapientissimæ, quamdiu rerum potitæ sunt. pro Rosc. Am. c. 25.

Atria Licinia. pro Quinct. c. 3. & 6.

Auctio. pro Quinct. c. 4. & alibi, est publica rerum venditio ab *augendo* dicta, quod pretium a licitatoribus subinde augeatur.

Auscultare alicui. pro Rosc. Am. c. 36. est attente ac-

ci-

cipere alicujus dicta, illisque obsequi. Idem Cic. l. 1. de divin. c. penult. *Istis, qui linguam avium intelligunt, magis audiendum, quam auscultandum censeo.*

Aut pro *an*. Pro Rosc. Am. c. 21. Damnatur hic usus a Quinctiliano l. 1. c. 5. Sed est & apud Plautum. Aul, 2. 6. 11. & apud Plinium Paneg. 1. 84.

Authepsa. pro Rosc. Am. c. 46. quid sit V. Adnot,

Automedon. pro Rosc. Am. c. 35,

B

Balnea Palatinæ. pro Rosc. Am. c. 7.

Brutus Tribunus plebis. pro Quinct. c. 20,

C

Cadit pro *accidit*. pro Quinct. c. 16. Idem 2. de orat, c. 4. *Hoc cecidit mihi peropportune*.

Cæcilia Metelli Balearici filia. pro Rosc. Am. c. 10. & 50.

Cærimonia, vel *Cerimonia*, vel *Caremonia legationis*. pro Rosc. Am. c. 39.

Canes publice alti in Capitolio. pro Rosc, Am. c. 20. V, Adnotat.

Canibus comparantur accusatores. Ibid.

Captio. pro Quinct. c. 16. Sumitur pro damno & jactura, quæ ex aliena fraude oritur. Sic apud Plautum Mostell. act. 3. sc. 3. v. 19. *Nequid captioni mihi sit, si dederim tibi*. Et apud Cajum D. lib. 29. tit. 3. leg. 7. *Sape cum magna captione a rebus nostris avocamur*.

Caput, & *capitalis caussa*. pro Quinct. c. 2. V, Adnotat,

Cassii in judicando sapientia ac severitas. pro Rosc. Am. c. 30.

Caussa pro *conjunctione*, seu caussa *conjunctionis*. pro Quinct. c. 15. Eodem modo adhibetur Famil. 13. ep. 19. & de Provinc. consul. c. 17.

Caussa pro partibus, vulgo *partito*. pro Rosc. Am. c. 49.

Caussam dicere. pro Quinct. c. 2. & pro Rosc. Am. c. 5. 29. & 30. crimina diluere, *difendersi in giudizio*. Hinc caussam dicere ex vinculis, *dar le sue difese in prigione*. Cæsar l. 1. Bel. Gal. c. 4. & Livius l. 29. c. 9.

Caussæ privata dicebantur caussæ rei privatæ, & inter privatos: h. e. quas Populus nulla lege statuerat ad se pertinere. V. *Judicia privata*.

Caus-

Caussæ publicæ quasi caussæ Reipublicæ. Hoc est illæ, quas Populus lege lata judicaverat ad se pertinere, quod de iis essent delictis, quibus tota Resp. lædi videbatur. V. *Judicia publica*.

Certus, probatus, spectatus. pro Quinct. c. 3. & pro Rosc. Am. c. 19.

Cisium, calesso, o sedia da posta. pro Rosc. Am. c. 6.

Cliens, pro Rosc. Am. c. 7. Plebeji homines patronum sibi singuli ex Patribus eligebant, dicebanturque clientes ejus. Idque ex Romuli instituto, ut aliquo vinculo duo inter se civitatis Ordines conjungerentur, mutuamque sibi operam navarent.

Comparo pro *statuo*, *decerno*. pro Quinct. c. 16. Adde Auctorem librorum ad Herenn. lib. 4. c. 16. Pro *instituo*. pro Rosc. Am. c. 53.

Comparativum in *i* sexto casu. pro Quinct. c. 1. *meliori mente*. Plerumque tamen a Cicerone effertur per *e*.

Complexus passiva significatione. pro Rosc. Am. c. 14. ut *expertus* pro Balbo c. 6.

Concedere, hoc est ignoscere. pro Rosc. Am. c. 1. Adde ep. 6. famil. l. 6.

Concurro de uno tantum usurpatum, qui modo hunc, modo illum adit. pro Quinct. c. 16. Sed locus dubius est.

Concursus molestus ejusdem syllabæ in voce *æqueque*. pro Rosc. Am. c. 20.

Condisco, simul disco. pro Quinct. c. 3. Hinc *Condiscipulus*.

Conscientia. pro Rosc. Am. c. 24. Ubi habes illustrem amplificationem de malæ conscientiæ furiis.

Consilium capere, cum infinitivo modo. pro Quinct. c. 16. *Ire in consilium*. pro Quinct. c. 9.

Consilium publicum appellatur consessus judicum. pro Rosc. Am. c. 52. V. Adnotat.

Constans opponitur *amenti*. pro Rosc. Am. c. 14. Quomodo autem *inconstans* amens sit, & *inconstantia* amentia, vide Tuscul. 3. cap. 4. 5. & seqq.

Consuesset pro *consuevisset*. pro Quinct. c. 28.

Corinthia vasa. pro Rosc. Am. c. 46. ubi vide Adnotat. de origine Corinthii æris.

Crimen adversariorum, hoc est criminatio. pro Rosc. Am. c. 13.

Crura suffringere. pro Rosc. Am. c. 20. Crura suffringebantur iis, qui in crucem acti essent, si diutius viverent. Sic Joan. cap. 18. *Venerunt ergo milites, & primi quidem fre-*

fregerunt crura, & alterius qui crucifixus est cum eo. Ad Jesum autem cum venissent, ut viderunt eum jam mortuum, non fregerunt ejus crura.

Cuicuimodi pro *cujuscumque modi*. pro Rosc. Am. c. 34. Est etiam hæc vox in lib. 2. de leg. c. 5. & lib. 3. ad Att. ep. 22. Gellius l. 14. c. 1. & l. 20. c. 1. habet *Cuimodi*, quod pro *cujusmodi* ponitur.

Cum aliquo facere, hoc est pro aliquo stare. pro Quinct. c. 30. Adde Horat. l. 2. Epist. 1. v. 68. *Et sapit, & mecum facit.*

Cupidus pro impotenti & furioso. pro Quinct. c. 26. Ita *cupiditas* pro impotentia. ib. c. 2.

D

Decemprimi. pro Rosc. Am. c. 9. & 38. Græce δεκαπρῶτοι, erant decem præcipui Senatores, seu Decuriones coloniarum ac municipiorum, qui cum Duumviris Remp. administrabant. De his Norisius in dissert. prima ad Cenotaphia Pisana.

Decuriones. pro Rosc. Am. c. 9. erant Senatores coloniarum ac Municipiorum; eorumque decreta sunt veluti Romanæ Senatusconsulta.

Decursa ætas pro senectute summa. pro Quinct. c. 31.

Defendo idest *propulso*. pro Rosc. Am. c. 1. Item *procuro*. ibidem c. 47.

Deliaca vasa. pro Rosc. Am. c. 46.

Denarius. pro Quinct. c. 4. moneta Romana, quæ denos asses, hoc est Venetos solidos viginti valebat.

Derogare fidem alicujus, hoc est imminuere. pro Quinct. c. 23. Constructio hæc fortasse singularis est. Fere enim dicimus, *derogare fidem alicui*.

Despicere, demittere oculos, ac negligenter aspicere. pro Rosc. Am. c. 8.

Detrudere de prædio. pro Quinct. c. 27. & 29.

Detrusus ex prædio. pro Quinct. c. 29.

Dies. *diem petere alicujus nominis*. pro Quinct. c. 23.

Diem dicere. pro Rosc. Am. c. 12. hoc est ad populum accusare; quod *non erat privati hominis*, inquit Manutius, *sed proprie Tribunorum pl.* Livius lib. 3. c. 24. ait, A. Cornelium & Q. Servilium Quæstores M. Volscio diem dixisse.

Dubito pro *considero*. pro Rosc. Am. c. 31.

Dupondius. pro Quinct. c. 16. Valet duos asses, hoc est quatuor solidos Venetos.

Edi-

E

EDictum Prætoris. Per hoc mittebatur creditor in possessionem bonorum debitoris. Quibus de caussis daretur, & quam vim haberet, vide pro Quinct. c. 19. & 11.

Ejectus pro *abjecto*. pro Quinct. c. 19. Metaphora sumitur a naufragis, qui nudi ac rerum omnium egeni ad litus ejiciuntur.

Ephemeris. pro Quinct. c. 18. Diarium, in quo res quotidianæ memoriæ caussa scribuntur, ab ἐπὶ, & ἡμέρα.

Eques Romanus. pro Quinct. c. 19. Qui publico merebat Equo, & in Equestrem ordinem fuerat a Censoribus electus, quod HS. quadringenta millia possideret, hoc est philippeos nummos 10. mill. Utebatur autem annulo aureo, tunica angusti clavi, & phaleris.

Eques vero sine epitheto *Romanus*, dicebatur quicumque equo suo stipendia faciebat.

Et. particula hæc eleganter adhibetur in exclamationibus. pro Quinct. c. 11. & 20. Pro Rosc. Am. c. 29.

Existimatio pro *judicio*, pro Quinct. c. 10. Pro *fama honestatis*, c. 31.

Experiri, lege agere apud Judices. pro Quinct. c. 11. 21. 23. 28.

F

FAmilia pro *servis*. pro Quinct. c. 27. & pro Rosc. Am. c. 28. 46. 50.

Fero pro *offero*. pro Quinct. c. 28. pro *obtineo* c. 31.

Fimbriæ audacia & insania. pro Rosc. Am. c. 12.

Flagitare majorem vim habet, quam *postulare*. pro Quinct. c. 3. Itaque *flagitatores* dicuntur creditores. Plaut. in Cas. Prol. v. 24. *Ducite ex animo curam, atque alienum æs, Ne quis formidet flagitatorem suum*.

Fraus pro *damno*. pro Rosc. Am. c. 17. Adde Epist. ult. l. 7, ad Attic. & 26. l. 7. ad Fam.

Funus alicui ducere. pro Quinct. c. 15. Vide Adnot.

G

GAllonius. pro Quinct. c. 30. helluo famosus, de quo l. 2. de Fin. c. 28. & in Satyra Horat. 2. lib. 2. vers. 47.

Ge-

Genitivus quintæ declin. vel in *i*, vel in *es*, vel in *e*, vel in *ei*. pro Rosc. Am. c. 45. V. Adnotat. ad vocem *pernicii*.

Gladiator dicitur per translationem vetus sicarius. pro Rosc. Am. c. 6. Item homo prægrandis & robustus. pro Quinct. c. 21.

Gratia. pro Quinct. c. 1. Ad quem locum hæc habet Hotomanus: *Gratia copia est plurimorum amicorum, ut scribit Asconius*. Verum, quamvis hoc loco *Gratia* sumatur pro πολυφιλία, tamen generatim atque universe considerata, est benevolentia & favor modo unius hominis, modo plurium; cujus rei passim occurrunt exempla. Sic *gratiosus* dicitur aliquis promiscue apud unum, & apud plures.

Gratiosus. pro Quinct. c. 1. & 21. vulgo *prepotente per soverchie aderenze*.

H

HAbeo pro possum, vel est mihi copia. pro Rosc. Am. c. 35. Adde l. 1. Fam. Epist. 5. & lib. 2. ad Attic. ep. 22. *De rep. nihil habeo ad te scribere*. Ita Græci usurpant ἔχω.

Hic ibidem. Pro Rosc. Am. c. 5.

Homo P. Quinctii, hoc est servus. pro Quinct. c. 19.

Honestas pro *fama*, *&* *existimatione*. pro Rosc. Am. c. 39. Sic *inhonestus* pro *infamis*. V. Adnot.

Honor pro *præmio*, *commodo*, *utilitate*, pro Rosc. Am. c. 37. & 47.

Hortensius, an *Hortesius*, scribendum sit, V. in Argumento Orat. pro Quinct. Hortensii cura in partiendo. pro Quinct. c. 10.

Hospitia. pro Rosc. Am. c. 6.

I

IGnoscere, & *cognoscere*. pro Rosc. Am. c. 1.

Imbibo pro *constituo*. pro Quinct. c. 6. Adde Lucret. l. 3. v. 1010. *Qui petere a populo fasces, sævasque secures Imbibit*. & l. 6. v. 71. *Pœnas petere imbibat acres*.

In regere potest accusativum, etiam cum statum in loco significat. pro Quinct. c. 5. & 30. V. Gellium l. 1. c. 7.

Indidem Ameria. pro Rosc. Am. c. 27.

Infestus, passiva significatione. pro Rosc. Am. c. 11.

Infinitivus modus sine casu agente. pro Rosc. Am. c. 22. *confitere huc ea spe venisse:* ubi vox *te* deesse videtur; neque tamen prorsus necessaria est, quod ad eamdem personam referatur, quæ totam constructionem regit.

Infinitivus modus *devenire* pro conjunctivo *deveniatur*. pro Quinct. c. 17.

Ingratiis idem atque *ingratis*. pro Quinct. c. 14. Habet etiam Lucretius l. 3. v. 1082. & l. 6. v. 215.

Inhumanus pro *acerbo & nimis molesto*. pro Quinct. c. 3. Ita *inhumani senes*, de Senect. c. 3. Ital. *indiscreti*.

Injicere pro *obiter dicere*. Ital. *toccare*, *far intendere*. pro Quinct. c. 21. Adde Epist. 16. Trebonii ad Cicer. Famil. l. 12.

Intercalares calendæ. pro Quinct. c. 25. Dies erant, qui interjiciebantur inter 23. & 24. Februarii; ut annus Lunaris, qui est minor, conveniret cum Solari, qui est major. Et primo quidem Reip. tempore ex præscripto Numæ interjiciebantur altero quoque anno dies XXII. Ætate vero Ciceronis intercalandi potestas omnis erat penes Pontifices; qua sæpe cum essent abusi; totam anni rationem perturbarunt, ut Juliana demum correctione opus fuerit.

Intercessor, is qui aliquid impedit. pro Rosc. Amer. c. 38.

Inter sicarios. pro Rosc. Amer. c. 5. & 32. Formula juris est.

Inter tot annos. pro Quinct. c. 14. tot annorum spatio. Sic Titinius apud Nonium c. 1. n. 3. *Inter decem annos*.

Judex quæstionis. pro Rosc. Am. c. 14. erat princeps Judicum, ut appellatur ab Asconio. Itaque actionem a Prætore datam exercebat, testes audiebat, quæstiones habebat, tabulas inspiciebat, uno verbo ea omnia agebat, quæ erant cognitionis, cum Prætor ea ageret, quæ erant imperii. Præerat ceteris Judicibus; sed tamen cum iis juratus sententiam ferebat.

Judicia privata dicta sunt judicia civilia, in quibus de privatis controversiis agebatur; nec nisi illi, cujus intererat, actio dabatur.

Judicia publica dicta sunt judicia criminalia, idest quæ crimen complecterentur. Tametsi, ut scribit Macer in lege 2. D. de publ. Jud. *non omnia judicia, in quibus crimen vertitur, publica sunt, sed ea tantum, quæ ex legibus judiciorum publicorum veniunt: ut Julia Majestatis, Julia de adulteriis, Cornelia de sicariis & veneficis, Pompeja*

par-

parricidii, *Julia peculatus*, *Cornelia de testamentis*, *Julia de vi privata & publica*, *ambitus*, *repetundarum*, *annonæ*. Quibus adde & *Lætoriam* de iis, qui adolescentes circumscripsissent. Dicebantur autem *publica*, quod in eos constituta erant, qui universam Remp. læsisse videbantur; ideoque in iis cuivis de populo actio dabatur. Quia ubi quilibet de populo læsus est, quilibet accusandi facultatem habere debet.

Judicium committere, hoc est exercere. pro Rosc. Am. c. 5.

Jus, pro loco, ubi jus dicitur. pro Quinct. c. 25. & in l. ult. D. de Just. & jur. Hinc *in jus vocare*.

Justa funeri solvere. pro Rosc. Am. c. 8.

L

L*Anista*, ludi gladiatorii magister. Cic. pro Rosc. Am. c. 6.

Latrocinium pro *fraude & insidiis*. pro Quinct. c. 26. & pro Rosc. Amer. c. 22.

Lemniscata palma. pro Rosc. Am. c. 35. quid sit vide Adnot.

Libellus. pro Quinct. c. 6. & 15. Ital. *cartello*. Publicis locis figebatur, ut bonorum auctionem certo die futuram ediceret. Rævardus in lib. Protribun. contendit, libellum figi consuevisse in ipsis bonis vendendis, ex Seneca 4. de Benef. c. 12. *Suspensum amici bonis libellum dejicio*. Sed non advertit, vocem *bonis* dativum esse incommodi, ut Grammatici appellant, idemque valere atque *ad amici bona vendenda*.

Libertinus. pro Rosc. Am. c. 7. *Libertinus* usque ad tempora Appii Cæci, ac deinceps aliquandiu is dictus est, qui ex *liberto* nascebatur; *libertus* autem qui ex servitute manumissus fuerat. Postea tamen inter *libertum* & *libertinum* nullum discrimen fuit; sed utroque nomine promiscue is est appellatus, qui antea servus cum fuisset, libertatem acquisierat, ut ostendit Manutius hoc in loco. Itaque filius *liberti* non *libertinus*, sed *ingenuus* ex eo tempore dictus est. Adverte tamen ex Valla elegant. l. 4. c. 1. cum *patroni* mentio fieret sive aperta, sive tacita, vocem *libertus* in usu fuisse, ut *Chrysogonus libertus Syllæ*: cum de conditione ageretur, vocem *libertinus* usurpari consuevisse; ut *Mellius homo tenuis ac libertinus*. Itaque Horatius l. 1. epist. 20. dicit se *libertino patre natum*.

Lucilius. pro Quinct. c. 16. Jurisconsultus, de quo in Brut. c. 42.

M

M*Acelli fauces*. pro Quinct. c. 6.

Magis pro *amplius*. pro Rosc. Am. c. 14.

Magister, in auctione is dicitur, qui bonis alicujus vendendis praeest. Est autem fere unus ex creditoribus. pro Quinct. c. 15. Adde epist. 1. ad Att. l. 1.

Manceps. pro Rosc. Am. c. 8. mancipes dicuntur, qui aliquid a populo publice emunt, aut conducunt, quia id praestant tollentes manum, ideoque videntur quasi manu capere.

Mandati commoda, & incommoda. pro Rosc. Am. cap. 39.

Mare expiat res violatas. pro Rosc. Am. c. 26.

Marius, & ejus mors. pro Rosc. Am. c. 12.

Memoria. *Quinctius in memoriam rediit*, idest cogitare coepit. pro Quinct. c. 18.

Metuo quam vim habeat, vide *Vereor*.

Municeps. pro Rosc. Am. c. 6. *Municipes* (inquit Gellius l. 16. c. 13.) *sunt cives Romani ex municipiis, suo jure & legibus suis utentes; muneris tantum cum Pop. Rom. honorarii participes, a quo munere capessendo appellati videntur, nullis aliis necessitatibus, neque ulla Pop. Rom. lege astricti*. Itaque municipia meliore videntur conditione fuisse, quam coloniae, quae Romanis legibus vivere cogebantur: ideoque Praenestini a Tiberio Imperatore petierunt, & impetrarunt, ut ex colonia in municipii statum redigerentur. Tamen, ut ibidem contendit Gellius, *Coloniarum conditio praestabilior existimatur*, propter amplitudinem majestatemque Pop. Rom., cujus coloniae quasi effigies parvae simulacraque esse quaedam videntur.

N

N*Ec* pro *non*. pro Quinct. c. 4. Adde Livium, qui passim habet *nec opinans*, *nec opinato*. & Plaut. qui *nec recte* pro *non recte*. Asin. 2. 4. 65. & Bacch. 1. 2. 11.

Negor cum modo infinito & nominativo. pro Quinct. c. 21.

Nepos pro *prodigo*. pro Quinct. c. 12. quia qui hæreditatem

tem capiunt ab avo, præmortuo patre, nepotari solent; quod tenera etate sint, & consilio careant.

Nimium pro *valde*. pro Quinct. c. 35. Adde Terentium Eun. 3. 5. 49. & Plautum passim.

Nisi pro *dumtaxat*. pro Rosc. Am. c. 35. Est etiam formula juris, c. 8.

Nobiles. pro Quinct. c. 8. Vox ambigua, quæ tribuitur etiam gladiatoribus. ib. c. 21.

Nomen pro *debito*. pro Quinct. c. 4. & 23.

Nomina certa. pro Quinct. c. 11.

O

O*Bjicio* pro *injicio*. pro Rosc. Am. c. 14.

Obtinere pro *retinere*. pro Rosc. Am. c. 12.

Obtinere mendacium. pro Quinct. c. 23. est idem, atque obtinere caussam per mendacium. Sic *obtinere veritatem* in exordio orat. pro Dejot.

Offero pro *infero*. pro Rosc. Am. c. 14. & *oblatus* pro *illatus* ibid.

Opes pro *auctoritate & potentia*. pro Quinct. c. 1. & 2. complectitur autem hoc nomen divitias, clientes, amicos, & quidquid ad gratiam pertinet.

Opto pro *eligo*. pro Rosc. Am. c. 11.

P

P*Alatium*. In eo habitabant principes civitatis. pro Rosc. Am. c. 46. Hinc dicebantur *descendere* in *forum*, in *campum*, &c. ut pluribus exemplis ostendit Manutius ad Divinationis c. 1.

Parricidarum supplicium. pro Rosc. Am. c. 25. & 26.

Paterfamilias pro homine probo & frugi. pro Quinct. c. 17.

Peculatus pro Rosc. Am. c. 29. Furtum pecuniæ publicæ. Hujus criminis publicum judicium erat, proprium Quæsitorem habens ex Julia lege de peculatu. *Dici cœptus est peculatus a pecore*, inquit Festus, *quia ab eo initium ejus fraudis esse cœpit*. Sed a *pecore* etiam pecunia ipsa dicta est.

Pecunia, pro rebus omnibus, quæ sunt in patrimonio: pro Quinct. c. 3. & pro Rosc. Am. c. 2. & 8.

Penates. pro Quinct. c. 26. & pro Rosc. Am. c. 8. Privati ac domestici Dii cujusque familiæ, ita appellati, ut

nu est apud Cic. 2. de nat. Deor. cap. 27. sive a *penu* (est enim omne, quo vescuntur homines, penus) sive ab eo, quod *penitus* insident : a quo etiam penetrales a poetis vocantur.

Persundere judicio . pro Rosc. Am. c. 29. quid significet, vide in Adnotat.

Pernicii . pro Rosc. Am. c. 45.

Peroratio quot partes habeat, V. primam adnotationem cap. 30. pro Quinct.

Persevero cum quarto casu . pro Quinct. c. 23. V. Adnot.

Petitor, & *accusator* quomodo differant. pro Quinct. c. 13.

Philippus orator . pro Quinct. c. 22. 25. 26. Cicero in Bruto c. 47. & Horat. ep. 7. l. 1. *Strenuus , & fortis , caussisque Philippus agendis clarus*.

Praecones fuere dicaces . pro Quinct. c. 3. Vide Adnotat.

Praeferre pro *praeseferre* . pro Rosc. Am. c. 31. Sed ibi varia lectio rem dubiam facit.

Praetor R. pro Quinct. c. 20. Praetores creabantur ad privata judicia exercenda . Duo autem erant ; *Urbanus*, qui jus diceret inter cives ; *Peregrinus*, qui inter cives & peregrinos . Alter alterius decretis intercedere poterat. *Urbanus* tamen major erat, & consulare munus, absentibus consulibus, sustinebat. Capta Sardinia (inquit Pomponius lib. 1. Dig. t. 2. leg. 2.) Sicilia, Hispania, & Narbonensi provincia, auctus est Praetorum numerus, iisque etiam postea quaestiones publicae tributae sunt a Cornelio Sylla . V. *Quaesitores*.

Proscribere bona, est propositis publice libellis, bonorum auctionem in diem certam edicere . pro Quinctio in narrat. & alibi . Ubi autem figerentur libelli, vide in voce *libellus*.

Pueri venales, servi . pro Quinct. c. 6. Sed *puer* pro servo passim apud Latinos Scriptores.

Puerulus, pro servo eleganti . pro Rosc. Am. c. 41.

Q

QUatriduo, hoc est quatridui spatio, intra dies quatuor . pro Rosc. Am. c. 7.

Quaesitores sunt, qui judicia publica exercent ; cui rei primum operam dederunt Reges, deinde Consules, usque ad

ad legem Valeriam de *provocatione*; postremo quos populus quaerere jussisset, usque ad annum Urbis DCIIII. Ab eo tempore Praetores primum quatuor, deinde sex perpetui publicarum quaestionum Quaesitores sunt constituti, ut eas quotannis sortirentur inter se, eique singuli praeessent, quae sibi obtigisset. Itaque iidem coeperunt esse Praetores, ac Quaesitores; ut in caussa Roscii Amerini M. Fannius Praetor est, & quaesitor *inter Sicarios*. Extra ordinem tamen vel Senatusconsulto, vel lege, quaestiones aliquae alii Magistratui, aut etiam privatis hominibus mandatae sunt. Qua de re Sigonius de Jud. l. 2. c. 4.

Quaestus est mercaturae, *fructus* agriculturae. Cic. pro Rosc. Am. c. 31.

Quirina. pro Quinct. c. 6. Tribus rustica in Sabinis constituta. Tribus porro quaelibet nominibus addita, effertur sexto casu sine praepositione.

R

Recedere de medio. pro Rosc. Amer. c. 39. est *abire*, non *mori*, ut explicat Bas. Faber in Thesauro erud. schol.

Reddere judicium, pro constituere judicium. pro Quinct. c. 22. & saepe apud Jurisconsultos. Sic in Dig. lib. 19. tit. 5. leg. 11. & lib. 6. tit. 1. leg. 52. *reddere actionem*.

Reduvia. morbus, quo circa ungues cutis resolvitur, pro Rosc. Am. c. 44.

Refero. pro respondeo, seu contradico in judicio. pro Quinct. c. 13.

Repetundarum, & *repetundis*. Non habet haec vox nisi genitivum, & ablativum pluralem; eique subauditur substantivum *pecunia*, quod aliquando etiam exprimitur. Itaque pro Cluent. c. 53. *Clamet, te lege pecuniarum repetundarum non teneri*. Is reus erat repetundarum, qui magistratum avare gesserat, aut aliquid eorum perpetraverat, quae recensentur a Sigonio l. 2. de Jud. c. 27. ad legem Juliam. Damnatus puniebatur exilio, & litis aestimatione.

S

Satisdare (unde *satisdatio*) est sponsores locupletes dare. Hinc *satisdare judicatum solvi* pro Quinct. c. 7. & seqq. est sponsores dare, qui periculo suo litis aestimationem solutum iri promittant. Cogebantur autem satisdare, qui vadimonium deseruerant, si vellent litem instaurare, tum ne rursus impune fallerent, tum etiam, quia credebantur solvendo non esse, quod eorum bona Praetoris edicto adversarii possiderent. De aliis satisdatio-

num generibus V. Sigon. l. 1. de Jud.

Scævola, & ejus laus. pro Rosc. Am. c. 12.

Scapula. pro Quinct. c. 4. de quo Plin. l. 7. c. 53. *P. Quinctius Scapula, cum apud Aquillium cœnaret, mortuus est ex improviso*.

Scurra. pro Quinct. c. 2. Differt a *dicaci*, quia, ut colligitur ex Cicer. de Orat. l. 2. c. 60. hic servat modum, habetque rationem temporis, loci, ac personarum; ille vero non item. Sed non raro etiam *dicax* in malam parte u surpatur.

Sebusiani. pro Quinct. c. 26. De his Cæsar lib. 1. B. Gall. cap. 10. & lib. 7. c. 64.

Sector. pro Rosc. Am. c. 29. 31. 36. 43. 51. & 52. vel dicitur a *secando*, unde c. 29. *sectores collorum*. Vel dicitur a *sequendo*, estque ille, qui spem lucri sui secutus, bona damnatorum auctionatur; unde ibidem *sectores bonorum*. Hotomanus etiam *sectores bonorum* a *seco* duci putat, quod verbum usurpari olim consuevit pro *sequor*, teste Servio, & Nonio cap. 4. num. 445. ad illud Virg. l. 10. v. 107. *quam quisque secat spem*.

Senes immunes militia. pro Rosc. Am. c. 32. V. Adnot.

Senes de ponte dejecti, pro Rosc. Am. c. 35.

Sepulcrum, pro Rosc. Am. c. 9. Cum ex leg. XII. tab. in urbe sepeliri nemo posset, in agris erant sepulcra, & circa ea spatium quoddam sacrum, quod sæpe in inscriptionibus designatum legimus. Utrum, vendito agro, iter ad sepulcrum, quod in agro est, amittatur, vide ibidem cap. 9. & Animadv. I.

Servi non debent torqueri in dominos, pro Rosc. Am. c. 41.

Servos ad omnes artes ac delicias habebant veteres. pro Rosc. Am. c. 41.

Sestertius. pro Rosc. Am. c. 8. Est quasi *semis tertius*; valet enim duos asses & semissem: itaque scribi solet IIS, quæ litteræ seu numeri per lineam transversam plerunque colligantur. Valet autem *Sestertius* quartam partem denarii, hoc est quinque solidos Venetos.

Si pro *etiamsi*. pro Quinct. c. 25. Ita Terent. Eun. a. 1. sc. 1. v. 4. *Redeam? Non, si me obsecret*. Est etiam formula juris, c. 8.

Sicarius. pro Rosc. Am. c. 29. & alibi sæpe in ea oratione. Est autem qui *sica*, & per catachresim quocumque telo hominem occidit. Sed ex cap. 36. pro Rosc. Am. colligitur dici Sicarium etiam illum, qui hominem occidendum curat.

So-

Solarium. pro Quinct. c. 18. Horologium solare, de quo Varro de l. l. lib. 5. & Censorinus de die nat. c. 19. Significat etiam summas ædium partes, ubi veteres solebant apricari. Merouvillius ait, solarium accipi pro plano tecto, unde ludi spectabantur. Sed non probat.

Solon, & ejus de parricidio judicium. pro Rosc. Am. c. 25.

Spero pro metuo. pro Rosc. Am. c. 4. Adde Virgil. 4. Æneid. v. 419. *Hunc ego si potui tantum sperare dolorem*.

Sponsio. pro Quinct. c. 7. Ne calumniantes litigatores impune discederent, cogebantur certæ pecuniæ sponsione adversarios lacessere in ea verba, *ni res ita esset*, &c. Pecunia dicebatur *sacramentum*, quod victi pars olim ob ærarii inopiam in usum sacrificiorum insumeretur. Provocatio vero illa, & mutua promissio *sponsio* appellabatur. Qui sacramento provocabat, Actor erat, & priore loco dicebat; qui vero ex provocatione contendebat, Rei personam sustinebat.

Sylla. pro Rosc. Am. & alibi. Primam syllabam placuit scribi per *y*, quod ita scriberetur ætate Ciceronis, ut colligitur ex ejus Oratore cap. 48. Si quis tamen malit scribere *Sulla*, tuebitur se Fastis Capitolinis, & aliis antiquis lapidibus.

T

T*Abula Sextia*. pro Quinct. c. 6. Circum forum tabulæ erant Argenrariorum, ad quas acta in foro ipso scribebantur, præsertim *Auctiones*. Hinc *tabulæ auctionariæ* dictæ sunt. Edebantur deinde in judiciis tabulæ illæ, iisque auctoritas adjungebatur. Hujusmodi fuit tabula hæc *Sextia*, & *Valeria* illa, ad quam bona Ciceronis proscripti venierunt.

Tabulæ publicæ. pro Rosc. Am. c. 44. V. Adnotat.

Tamen, positum sine suo membro adversante, quod tacetur per ellipsim. pro Quinct. c. 26. & pro Rosc. Am. c. 36.

Tectus pro eo, qui tegit consilia sua. pro Rosc. Am. c. 40.

Testis non debet sedere in accusatorum subselliis. pro Rosc. Am. c. 36.

Testem citare. pro Quinct. c. 11.

Testimonium non esse dicendum in re sua. pro Rosc. Am. c. 36.

Testimonium denuntiare actoris est, non rei. pro Rosc. Am. c. 38.

Tibi adhibitum ad creandam invidiam. pro Rosc. Am. c. 46.

Te-

Togati clientes, qui patronos deducebant, ac reducebant domum. pro Rosc. Am. c. 46.

Tribuni plebis appellati in caussa Quinctii, ut intercederent Praetoris decreto: pro Quinct. c. 7. Intercedebant autem magistratibus omnibus, si quid iniquum decernere viderentur. Speciem quandam ejus auctoritatis refert Venetiis Advocatus communis, vulgo *Avogador de Comun*.

Tumultus pro Rosc. Am. c. 6. Ita dictum est bellum Italicum, quod esset domesticum, & *timorem multum* urbi afferret. Item hoc nomine appellatum est bellum Gallicum, quod esset Italiae vicinum. Hujus vocis vim explicat Cicero Philipp. 8. c. 1.

V

VADA *Volaterrana*: pro Quinct. c. 6. In ora maris Tyrrheni ad ostia Caecinae fl. Distant a Liburno millibus XVIII. a Volaterris antiqua urbe XV.

Vadimonium. pro Quinct. c. 5. & seqq. est sponsio quaedam comparendi stato die (erat autem plerumque tertius) in judicium vel per se, vel per procuratorem. Si quis vadimonium deseruisset, & infamia notabatur, & ejus bona edicto Praetoris ab adversario possidebantur. Hinc *vadari* est in judicium vocare; & *vadimonium deserere* idem, quod Ital. *cader in contumacia*. Adverte hic contra Manutii opinionem, rem esse in vadimonio consuevisse, cum ageretur apud Judices; non autem apud Arbitros: *Ex eo tempore res esse in vadimonium coepit*. h. e. ex quo tempore per Arbitros res transigi non potuit: ut paullo ante dixerat.

Ubi personae accommodatum pro *apud quem*. pro Quinct. c. 9. Adde Plautum in Cas. 2. 3. 37.

Vel pro *facile*, *procul dubio*. pro Rosc. Am. c. 2.

Vereor minorem vim habet, quam *metuo*. pro Quinct. c. 1. Idem de senect. c. 11. *metuebant eum servi, verebantur liberi*.

Verisimile est, *ut* &c. pro Rosc. Am. c. 41.

Vertens annus, pro Quinct. c. 12. Plautus in Pers. 4. 4. 76. habet *mensem vertentem*.

Verum pro *aequo*. pro Quinct. c. 15. Adde Livium l. 23. c. 11. Sic ἀληθὲς apud Aristotelem Rhet. l. 2. t. 317. & non semel apud Demosthenem pro *aequo & justo* usurpatur.

Ultro pro *imo*, vel *e contrario*. pro Quinct. c. 23. Adde Plautum Aul. 2. 3. sc. 5. v. 65. *Ubi disputata est ratio cum Argentario, etiam plus ipsus ultro debet Argentario*.

F I N I S.

DE RATIONE REGENDÆ PROVINCIÆ

EPISTOLA

M. T. CICERONIS

AD

QUINCTUM FRATREM

ASIÆ PRÆTOREM

Cum adnotationibus & Italica interpretatione

JACOBI FACCIOLATI

Epistola prima lib. I. ad Quinctum Fratrem.

Scripta est Epistola hæc, L. Afranio, & Q. Metello Celere Coss. anno ab U. C. secundum Varronem DCXCIIII. secundum Dionysium & Fastos Capitolinos DCXCIII. ante Æram Christianam LX. cum Quincto Ciceroni Asiæ Prætori prorogatum fuisset imperium in annum tertium.

M. T. CICERO
QUINCTO FRATRI
ASIÆ PRÆTORI
S. D.

C. I. ETSI non dubitabam, quin hanc epistolam multi nuntii, fama denique esset ipsa sua celeritate superatura; tuque ante ab aliis auditurus esses, annum tertium accessisse desiderio nostro, & labori tuo:

Asiæ) Asiam minorem significat, quæ proprie *Asia* dicebatur, & provincia Romana erat. Per hæc tempora comprehendebantur hoc nomine utraque Mysia, Lydia, Æolia, Jonia, Caria, Doris, & utraque Phrygia, sed non tota: nam majoris Phrygiæ pars (in qua oppida Laodicea, Apamea, Philomelum, & Synnada) una cum Pisidia, & Licaonia, bello Mithridatico, adiecta est Ciliciæ, quæ alia erat Romana provincia.

Prætori) Administratio hæc Quincti Ciceronis *Proconsulatus* dicitur a Suetonio in Aug. c. 3. Nam qui provinciæ præerat, modo *Prætor*, modo *Proprætor*, modo *Proconsul* vocabatur, sine ullo harum vocum discrimine; sive Consularis vir esset, sive Prætorius. Vide exempla multa apud Manutium in Comment. epist. I. lib. I. ad Famil.

annum tertium) cum anno superiore, M. Pupio Pisone, & M. Valerio Messala Coss. fuisset prorogatum imperium Quincto Ciceroni, nunc rursus prorogatur in annum tertium.

desiderio nostro) videndi tui.

tamen existimavi a me quoque tibi hujus molestiæ nuntium perferri oportere. Nam superioribus literis, non unis, sed pluribus, cum jam ab aliis desperata res esset, tamen ego tibi spem maturæ decessionis afferebam; non solum, ut quam diutissime te jucunda opinione oblectarem, sed etiam quia tanta adhibebatur & a nobis, & a prætoribus contentio, ut rem posse confici non diffiderem. Nunc quoniam ita accidit, ut neque prætores suis opibus, neque nos nostro studio quidquam proficere possemus, est omnino difficile non graviter id ferre: sed tamen nostros animos maximis in rebus & gerendis, & sustinendis exercitatos, frangi & debilitari molestia non oportet. Et quoniam ea molestissime ferre homines debent, quæ ipsorum culpa contracta sunt, est quiddam in hac re mihi molestius ferendum, quam tibi. Factum est enim mea culpa, contra quam tu mecum & proficiscens, & per litteras egeras, ut priore anno non succederetur. Quod ego, dum sociorum saluti consulo, dum impudentiæ nonnullorum negotiatorum resisto, dum nostram gloriam tua virtute augeri expeto, feci non sapienter: præsertim cum id commiserim, ut ille alter annus etiam tertium posset adducere.

a Prætoribus) contendentibus obtinere provinciam Asiam.

ipsorum culpa contracta) Idem in contrarium valet. Ovidius epist. heroid. 5. v. 7. *Leniter, ex merito quidquid patiare, ferendum est. Quæ venit indigne pœna, dolenda venit.*

negotiatorum) Tuscenii, & aliorum, qui Romam questum venerant de Quincti acerbitate. Querelæ autem injustæ videbantur, si ille judicio Senatus in imperio confirmaretur.

re. Quod quoniam peccatum meum esse confi-teor; est sapientiæ atque humanitatis tuæ, curare & perficere, ut hoc minus sapienter a me provisum, diligentia tua corrigatur. Ac si te ipse vehementius ad omnes partes bene audiendi excitaris; non ut cum aliis, sed ut tecum jam ipse certes; si omnem tuam mentem, curam, cogitationem ad excellentem omnibus in rebus laudis cupiditatem incitaris; mihi crede, unus annus additus labori tuo, multorum annorum lætitiam nobis, gloriam vero etiam posteris nostris afferet. Quapropter hoc te primum rogo, ne contrahas, aut demittas animum; neve te obrui, tamquam fluctu, sic magnitudine negotii sinas: contraque erigas, ac resistas, sive etiam ultro occurras negotiis. Neque enim ejusmodi partem reipublicæ geris, in qua fortuna dominetur, sed in qua plurimum ratio possit & diligentia. Quod si tibi bellum aliquod magnum & periculosum administranti prorogatum imperium viderem; tremerem animo, quod eodem tempore esse intelligerem etiam fortunæ potestatem in nos prorogatam. Nunc vero ea pars tibi reipublicæ commissa est, in qua aut nullam, aut perexiguam partem fortuna tenet, & quæ mihi tota in tua virtute, ac moderatione animi posita esse videatur. Nullas (ut opinor) insidias hostium, nullam præ-

lii

bene audiendi) prosperæ famæ, nominis, & existimationis.

tecum ipse) hactenus jam superatis aliis.

aut demittas) Al. *ac demittas*.

fortunæ potestatem) quæ maxime in bello dominatur, & vel optima consilia interdum eludit.

lii dimicationem, nullam defectionem sociorum, nullam inopiam stipendii, aut rei frumentariæ, nullam seditionem exercitus pertimescimus: quæ persæpe sapientissimis viris acciderunt; ut, quemadmodum gubernatores optimi vim tempestatis, sic illi fortunæ impetum superare non possent. Tibi data est summa pax, summa tranquillitas: ita tamen, ut ea dormientem gubernatorem vel obruere, vigilantem etiam delectare possit. Constat enim ea provincia primum ex eo genere sociorum, quod est ex hominum omni genere humanissimum: deinde ex eo genere civium, qui aut quod publicani sunt, nos summa necessitudine attingunt; aut quod ita negotiantur, ut locupletes sint, nostri consulatus beneficio se incolumes fortunas habere arbitrantur.

II. At enim inter hos ipsos exsistunt graves controversiæ, multæ nascuntur injuriæ, magnæ contentiones consequuntur. Quasi vero ego id putem, non te aliquantum negotii sustinere. Intelligo permagnum esse negotium, & maximi consilii; sed memento, consilii me hoc negotium esse magis aliquanto, quam fortunæ, putare. Quid est enim negotii, continere eos, quibus præsis, si te ipse contineas? Id autem sit

eo genere sociorum) idest Græcorum.

genere civium) in Asia erant populares, qui modo *socii* vocantur in hac epistola, modo Græci; & erant cives Romani, quorum alii negotiatores, alii publicani.

necessitudine attingunt) Ordo publicanorum, qui erat equitum Romanorum flos, semper Ciceroni faverat, & ab eo vicissim omnibus in rebus defensus fuerat.

nostri Consulatus beneficio) quia nisi Cicero Consul Catilinæ conjurationem extinxisset, in negotiatorum fortunas impetus factus esset.

sit magnum & difficile ceteris, sicut est difficillimum: tibi & fuit hoc semper facillimum, & vero esse debuit; cujus natura talis est, ut etiam sine doctrina videatur moderata esse potuisse; ea autem adhibita doctrina est, quæ vel vitiosissimam naturam attollere possit. Tu cum pecuniæ, cum voluptati, cum omnium rerum cupiditati resistes, ut facis; erit, credo, periculum, ne improbum negotiatorem, paullo cupidiorem publicanum comprimere non possis. Nam Græci quidem sic te ita viventem intuebuntur, ut quendam ex annalium memoria, aut etiam de cœlo divinum hominem esse in provinciam delapsum putent. Atque hæc nunc non ut facias, sed ut te facere, & fecisse gaudeas, scribo. Præclarum est enim, summo cum imperio fuisse in Asia triennium, sic ut nullum te signum, nulla pictura, nullum vas, nulla vestis, nullum mancipium, nulla forma cujusquam, nulla conditio pecuniæ (quibus rebus abundat ista provincia) ab summa integritate continentiaque deduxerit. Quid autem reperiri tam eximium, aut tam expetendum potest, quam istam virtutem, moderationem animi, temperantiam, non latere in tenebris, neque esse abditam; sed in luce Asiæ, in oculis clarissimæ provinciæ, atque in auribus omnium gentium ac nationum esse positam? non itineribus tuis perterreri homines? non sumtu exhauriri? non adventu commoveri? esse, quocumque veneris, & publice, & privatim maxi-

triennium) complectitur totum Præturæ tempus, etiam futurum.

non itineribus) susceptis ad invisendas & lustrandas totius provinciæ urbes.

ximam lætitiam: cum urbs custodem, non tyrannum; domus hospitem, non expilatorem, recepisse videatur?

C. III. His autem in rebus jam te usus ipse profecto erudivit, nequaquam satis esse, ipsum hasce habere virtutes, sed esse circumspiciendum diligenter, ut in hac custodia provinciæ non te unum, sed omnes ministros imperii tui, sociis, & civibus, & reipublicæ præstare videare. Quamquam legatos habes eos, qui ipsi per se habituri sint rationem dignitatis suæ; de quibus honore, & dignitate, & ætate præstat Tubero, quem ego arbitror, præsertim cum scribat historiam, multos ex suis annalibus posse deligere, quos velit, & possit imitari: Halienus autem noster, cum animo & benevolentia, tum vero etiam imitatione vivendi. Nam quid ego de Gratidio dicam? quem certo scio ita laborare de existimatione sua, ut propter amorem in nos fraternum, etiam de nostra laboret. Quæstorem habes, non tuo judicio delectum, sed eum, quem sors dedit. Hunc oportet & sua sponte esse moderatum, & tuis institutis ac præceptis obtemperare,

Quo-

custodia provinciæ) quemadmodum paullo ante custodem dixit. Hoc enim titulo Prætores mittebantur in provinciam cum imperio.

Legatos habes) Legatos Romani appellabant (ut scribit Appianus lib. 1. B. C. & alii) quos provinciarum Rectoribus addebant, ut iis auxilio essent, eorumque locum tenerent, ubi opus videretur. Fere dabantur a Senatu; interdum tamen a Prætoribus ipsis, permittente Senatu, adsciscebantur.

Quæstorem habes) Prætores non eligebant, sed sortiebantur sibi Quæstores suos; ideoque filiorum loco habebant tamquam a Diis datos.

Quorum si quis forte esset sordidior, ferres eatenus, quoad per se negligeret eas leges, quibus est adstrictus: non ut ea potestate, quam tu ad dignitatem permisisses, ad quæstum uteretur. Neque enim mihi sane placet, præsertim cum ii mores sint, ut jam ad nimiam lenitatem & ambitionem incubuerint, scrutari te omnes sordes, excutere unumquemque eorum: sed, quanta sit in quoque fides, tantum cuique committere. Atque inter hos, eos, quos tibi comites & adjutores negotiorum publicorum dedit ipsa respublica, dumtaxat finibus his præstabis, quos ante præscripsi.

C. IV. Quos vero aut ex domesticis convictionibus, aut ex necessariis apparitionibus tecum esse voluisti, qui quasi ex cohorte prætoris appellari solent, horum non modo facta, sed etiam dicta omnia præstanda nobis sunt. Sed habes

ferres eatenus) modo non abutantur auctoritate tua ad quæstum, sine eos abuti sua. Istiusmodi enim ministri non sine spe ingentis lucri patriam relinquunt, & in provincias eunt.

Sint, ut) Omnes editiones, omnesque codices habent *tantum*; sed nemo est, qui mendum subesse non videat. Me haud pœnitet ita mutasse. Alii aliter.

lenitatem & ambitionem) *ambitio* est honorum petitio, cujus gratia Prætores non audebant ministros muneris provincialis irritare. Veneti dicunt *costumi broglieschi*. Quædam editiones habent *levitatem*, non *lenitatem*. Sed quid levius?

comites & adiutores) non servos; ideoque non omnino præstandos.

ex domesticis convictionibus, aut ex necessariis apparitionibus) domesticos servos & apparitores. Est autem apparitoris nomen generale, quo comprehenduntur omnes, qui Magistratui alicui apparere solent, eique imperanti præsto esse, ut accensi, viatores, lictores, interpretes, scribæ, præcones. Porro *apparitio* pro *apparitoribus* est etiam apud Ammianum l. 15. c. 3. (al. 5.) & apud Ulpianum Dig. l. 4. t. 2. leg. ult.

bes eos tecum, quos possis recte facientes facile diligere; minus consulentes existimationi tuæ facillime coercere: a quibus, rudis cum esses, videtur potuisse tua liberalitas decipi (nam ut quisque est vir optimus, ita difficillime esse alios improbos suspicatur) nunc vero tertius hic annus habeat integritatem eandem, quam superiores, cautiorem etiam ac diligentiorem. Sint aures tuæ, quæ id, quod audiunt, existimentur audire, non in quas ficte & simulate quæstus caussa insusurretur. Sit annulus tuus non ut vas aliquod, sed tamquam ipse tu; non minister alienæ voluntatis, sed testis tuæ. Accensus sit eo numero, quo eum majores nostri esse voluerunt; qui hoc non in beneficii loco, sed in laboris ac muneris, non temere nisi libertis suis deferebant;

qui-

cautiorem) Alii legunt *cautionem*, extrusa particula *ac*.

quæstus caussa insusurretur) Cum aliquid tibi exponitur, audi quod audis; non quod in aures ab aliquo familiari tibi insusurratur quæstus caussa. Huc pertinent illa Verrinæ VII. c. 41. *Eum videns sedere ad latus Prætoris, & ad aurem familiariter, ut solitus erat, insusurrare.*

non ut vas aliquod) quia annulo mandata & rescripta obsignabantur, monet Fratrem, ne habeat illum temere inter vasa cetera, & ad aliorum voluntatem adhibeat. Robortellus legit, *non ut vas aliquis*, h. e. ne putes, annulum tuum esse tanquam vadem, sed tanquam teipsum; eoque obsignes, quod tibi persuasum est, non quod aliis placet.

accensus) Accensi fuere ministri eorum magistratuum, qui vocationis jus habebant, non solum in Urbe, sed etiam in Provinciis. Eos Varro dictos fuisse ab *acciendo* scribit in lib. 5. de L. L. Nam illorum officium erat vocare ad concionem, ad jus, ad delectum, &c. Eorum item silentium indicere, ubi opus esset, coram magistratu.

non in beneficii loco) Hinc apparet, Ciceronis ætate ejusmodi munia deferri consuevisse beneficii loco; quod iis magnæ adjunctæ essent utilitates, quemadmodum hodie fieri solet.

quibus illi quidem non multo ſecus, ac ſervis, imperabant. Sit lictor non ſuæ, ſed tuæ lenitatis apparitor: majoraque præferant faſces illi ac ſecures dignitatis inſignia, quam poteſtatis. Toti denique ſit provinciæ cognitum, tibi omnium, quibus præſis, ſalutem, liberos, famam, fortunas eſſe cariſſimas. Denique hæc opinio ſit, non modo iis, qui aliquid acceperint, ſed iis etiam, qui dederint, te inimicum (ſi id cognoveris) futurum. Neque vero quiſquam dabit, cum erit hoc perſpectum, nihil per eos, qui ſimulant ſe apud te multum poſſe, abs te ſolere impetrari. Nec tamen eſt hæc oratio mea hujuſmodi, ut te in tuos aut durum eſſe nimium, aut ſuſpicioſum velim. Nam ſi quis eſt eorum, qui tibi biennii ſpatio numquam in ſuſpicionem avaritiæ venerit, (ut ego Cæſium, & Chærippum, & Labeonem & audio, &, quia cognovi, exiſtimo) nihil eſt, quod non & iis, & ſi quis eſt alius ejuſdemmodi, & committi, & credi rectiſſime putem. Sed ſiquis eſt, in quo jam offenderis, de quo aliquid ſenſeris: huic nihil credideris, nullam partem exiſtimationis tuæ commiſeris.

C. V. In provincia vero ipſa ſi quem es nactus, qui in tuam familiaritatem penitus intra-

lictor) Lictores lenius agere juſſi, lenitatis meritum ſibi adſciſcunt; ut hinc aliquid lucrifaciant. Prætori in provincia apparebant, quemadmodum in Urbe, præeuntes cum faſcibus & ſecuribus. Eorum erat ſubmovere obvios, damnatoſque virgis cædere ac ſecuri percutere.

ſi quem es nactus) ſi quem civem Romanum, negotiandi cauſſa in provincia degentem, nactus es, qui in tuam, &c.

trarit, qui nobis ante fuerit ignotus; huic quantum credendum sit, vide: non quin possint multi esse provinciales viri boni; sed hoc sperare licet, judicare periculosum est. Multis enim simulationum involucris tegitur, & quasi velis quibusdam obtenditur uniuscujusque natura: frons, oculi, vultus persæpe mentiuntur; oratio vero sæpissime. Quamobrem, qui potes reperire ex eo genere hominum, qui pecuniæ cupiditate adducti careant his rebus omnibus, a quibus nos divulsi esse non possumus; te autem, alienum hominem, ament ex animo, ac non sui commodi caussa simulent? Mihi quidem permagnum videtur; præsertim si iidem homines privatum non fere quemquam, prætores semper omnes amant. Quo ex genere si quem forte tui cognosti amantiorem (fieri enim potuit) quam temporis, hunc vero ad tuum numerum libenter adscribito. Sin autem id non perspicies;

provinciales) idest Romani cives, qui negotiorum suorum caussa in provincia sedem posuerunt.

qui potes reperire ex eo genere hominum) idest, ex eo genere hominum quomodo potes reperire eos, qui pecuniæ parandæ caussa patriæ commoda non ament, te autem ament?

a quibus nos divulsi &c.) carent urbe Roma, & tantis his bonis, quibus nos carere non possumus, nisi ægro animo & ad breve tempus.

te alienum hominem) alienum ab istiusmodi lucrandi studio, velificantem honoribus, & Romæ cupidissimum. Amamus autem, ut scribit Aristoteles in lib. Rhet. 2. c. 9. τοὺς ὁμοίους, καὶ ταὐτὰ ἐπιτηδεύοντας, καὶ τοὺς τῶν αὐτῶν ἐπιθυμοῦντας. idest, *pares & earumdem rerum studiosos, & eadem cupientes*.

privatum non fere quemquam) occupati amore pecuniæ, neminem amare possunt, præter illos, quorum favore & auctoritate ad quæstum uti possint. Itaque ne hos quidem amant, sed captant & amare simulant.

tui, quam temporis) qui te plus amet, quatenus Cicero es, quam quatenus Prætor.

ties; nullum erit genus in familiaritate cavendum magis: propterea quod & omnes vias pecuniæ norunt, & omnia pecuniæ caussa faciunt: &, quicum victuri non sunt, ejus existimationi consulere non curant. Atque etiam e Græcis ipsis diligenter cavendæ sunt quædam familiaritates, præter hominum perpaucorum, si qui sunt vetere Græcia digni. Sic vero fallaces sunt permulti, & leves, & diuturna servitute ad nimiam assentationem eruditi: quos ego, universos adhiberi liberaliter, optimum quemque hospitio amicitiaque conjungi dico oportere. Nimiæ familiaritates eorum, neque tam fideles sunt: non enim audent adversari nostris voluntatibus; & vero invident non nostris solum, verum etiam suis.

C. VI. Jam qui in ejusmodi rebus, in quibus vereor etiam ne durior sim, cautus esse velim, ac diligens; quo me animo in servos esse censes? Quos quidem cum omnibus in locis, tum præcipue in provinciis regere debemus: quo de genere multa præcipi possunt. Sed hoc & brevissimum est, & facillime teneri potest, ut ita se gerant in istis Asiaticis itineribus, ut si iter Appia via faceres: neve interesse quidquam pu-

vetere Græcia) erant enim isti Græco genere, & ex vetere Græcia propagati. Vetusta autem omnia laudare solemus, tanquam divinæ origini proxima.

& vero invident) Non possunt esse fideles, quia nobis invident; sicut invident etiam suis, qua parte præstant. Quidam extrudunt particulam *vero*; sed retineri debet, quia respondet superiori particulæ *neque*

Appia via) idest sub ipsis Romæ oculis. Erat autem Appia via inter Romam & Capuam, ab Appio Claudio strata.

putent, utrum Tralles, an Formias venerint. At, si quis est ex servis egregie fidelis; sit in domesticis rebus, & privatis: quæ res ad officium imperii tui, atque ad aliquam partem reipublicæ pertinebunt, de his rebus nequid attingat. Multa enim, quæ recte committi servis fidelibus possunt, tamen sermonis, & vituperationis vitandæ caussa committenda non sunt. Sed nescio quo pacto ad præcipiendi rationem delapsa est oratio mea, cum id mihi propositum initio non fuisset. Quid enim ei præcipiam, quem ego in hoc præsertim genere intelligam prudentia non esse inferiorem, quam me; usu vero etiam superiorem? Sed tamen si ad ea, quæ faceres, auctoritas accederet mea, tibi ipsi illa putavi fore jucundiora. Quare sint hæc fundamenta dignitatis tuæ: tua primum integritas & continentia; deinde omnium, qui tecum sunt, pudor; delectus in familiaritatibus, & provincialium hominum & Græcorum, percautus & diligens; familiæ gravis & constans disciplina. Quæ cum honesta sint in his privatis nostris, quotidianisque rationibus; in tanto imperio, tam depravatis moribus, tam corruptrice provincia, divina videantur necesse est. Hæc institutio, atque hæc disciplina potest sustinere in rebus statuendis & decernendis eam severitatem, qua tu in iis rebus usus es, ex quibus nonnullas simultates cum magna mea

utrum Tralles, an Formias) *Tralles* urbs Lydiæ; *Formiæ* urbs novi Latii ad mare.

corruptrice provincia) quia Asia rerum omnium copia & licentia abundabat.

nonnullas simultates) quia Quinctus nimia quadam acerbitate multorum in se odia commoverat: qua de caussa parum secunda fama cum

mea lætitia susceptas habemus. Nisi forte me Paconii nescio cujus, hominis ne Græci quidem, at Mysii, aut Phrygis potius, querelis moveri putas; aut Tuscenii, hominis furiosi ac sordidi vocibus, cujus tu ex impurissimis faucibus inhonestissimam cupiditatem eripuisti summa cum æquitate.

C. VII. Hæc, & cetera plena severitatis, quæ statuisti in ista provincia, non facile sine summa integritate sustineremus. Quare sit summa in jure dicundo severitas; dummodo ea ne varietur gratia, sed conservetur æquabilis. Sed tamen parvi refert abs teipso jus dici æquabiliter & diligenter, nisi idem ab iis fiet, quibus tu ejus muneris aliquam partem concesseris. Ac mihi quidem videtur non sane magna varietas esse negotiorum in administranda Asia, sed ea tota jurisdictione maxime sustineri. In qua scientiæ præsertim provincialis ratio ipsa expedita est. Constantia est adhibenda & gravitas, quæ resistat non solum gratiæ, verum etiam suspicioni. Adjungenda etiam est facilitas in audiendo, lenitas in decernendo, in satisfaciendo ac disputando diligentia. His rebus nuper Cn. Octavius jucundissimus fuit; apud quem pri-

eum laborasse, scribit Suetonius in Augusto c. 3.

scientiæ provincialis) Facile erat jus dicere in provincia, in qua neque tam multæ leges, neque tanta formularum quasi superstitio.

in satisfaciendo ac disputando) Licebat Prætorum decretis interdum disputando resistere. Eorum autem erat resistentibus satisfacere. Habes exemplum rei hujus in Orat. pro Quinctio c. 8.

Cn. Octavius) Pater Augusti, qui Macedoniam provinciam magna cum laude administravit. V. Suetonium initio Vitæ Augusti.

primus lictor quievit; tacuit accensus: quoties quisque voluit, dixit; & quam voluit diu. Quibus ille rebus fortasse nimis lenis videretur, nisi hæc lenitas illam severitatem tueretur. Cogebantur Syllani homines, quæ per vim & metum abstulerant, reddere: qui in magistratibus iniuriose decreverant, eodem ipsis privatis erat jure parendum. Hæc illius severitas acerba videretur, nisi multis condimentis humanitatis mitigaretur. Quod si hæc lenitas grata Romæ est, ubi tanta arrogantia est, tam immoderata libertas, tam infinita hominum licentia, denique tot magistratus, tot auxilia, tanta vis, tanta senatus auctoritas; quam jucunda tandem prætoris comitas in Asia potest esse, in qua tanta multitudo civium, tanta sociorum, tot urbes, tot civitates unius hominis nutum intuentur? ubi nullum auxilium est, nulla conquestio, nullus senatus, nulla concio? Quare cum permagni hominis est, & cum ipsa na-

primus lictor) primi lictoris erat turbam arcere a tribunali, in itinere submovere obvios, &c. Alii legunt *primum*, quasi dicat, lictores primum quiescere cœpisse apud Octavium.

tacuit accensus) noluit cuiquam silentium imperari; quod munus erat accensi.

Syllani homines) Qui Syllanæ factionis auxilio in aliorum bona irrepserant.

tot auxilia) scilicet magistratus magistratui intercedebat; & ab uno ad alium auxilii caussa pergebatur, ut hodie Venetiis fieri solet: quod quidem Præturas Urbi vicinas reddit incommodiores.

tanta vis) hoc videtur referendum ad populi vim, quæ concionibus ciebatur. Apparet ex iis, quæ sequuntur.

nullum auxilium) Hinc apparet Prætores in provinciis summa cum potestate fuisse, a qua nulla esset provocatio.

nulla concio) hoc nomine populi auxilia significantur, quæ per conciones eliciebantur.

natura moderati, tum vero etiam doctrina, atque optimarum artium studiis eruditi, sic se adhibere in tanta potestate, ut nulla alia potestas ab iis, quibus ipse præsit, desideretur.

C. VIII. Cyrus ille a Xenophonte non ad historiæ fidem scriptus, sed ad effigiem justi imperii; cujus summa gravitas ab illo philosopho cum singulari comitate conjungitur: quos quidem libros non sine caussa noster ille Africanus de manibus ponere non solebat: nullum est enim prætermissum in iis officium diligentis & moderati imperii; eaque, si sic coluit ille, qui privatus futurus numquam fuit, quonam modo retinenda sunt iis, quibus imperium ita datum est, ut redderent, & ab iis legibus datum est, ad quas revertendum est? Ac mihi quidem videntur huc omnia esse referenda iis, qui præsunt aliis; ut ii, qui erunt eorum in imperio, sint quam beatissimi: quod tibi esse & antiquissimum, & ab initio fuisse, ut primum Asiam attigisti, constante fama atque omnium sermone celebratum est. Est autem non modo ejus, qui sociis & civibus, sed etiam ejus, qui servis, qui mutis pecudibus præsit, eorum, quibus præsit, commodis utilitatique servire. Cujus quidem generis constare inter omnes video abs te summam adhiberi diligentiam: nullum æs alienum novum contrahi civitatibus; vetere au-

Cyrus ille) Tota hæc constructio laborat inconsequentia, quod Græci ἀνακόλουθον dicunt. Fit hoc impetu scribendi, & incuria quadam magni ingenii, nihil sibi metuentis. Sunt alibi alia generis hujus & apud Ciceronem, & apud alios tum Latinos, tum Græcos scriptores; quæ si nos imitari velimus, risum moveamus.

autem magno, & gravi multas abs te esse liberatas; urbes complures dirutas, ac pæne desertas (in quibus unam Joniæ nobilissimam, alteram Cariæ, Samum & Halicarnassum) per te esse recreatas; nullas esse in oppidis seditiones, nullas discordias; provideri abs te, ut civitates optimatium consiliis administrentur; sublata Mysiæ latrocinia; cædes multis locis repressas; pacem tota provincia constitutam; neque solum illa itinerum atque agrorum, sed multo etiam plura, & majora oppidorum & fanorum furta & latrocinia esse depulsa: remotam a fama, & a fortunis, & ab otio locupletum, illam acerbissimam ministram prætorum avaritiæ calumniam; sumtus & tributa civitatum ab omnibus, qui earum civitatum fines incolant, tolerari æquabiliter; facillimos esse aditus ad te; patere aures tuas querelis omnium; nullius inopiam ac solitudinem, non modo illo populari accessu ac tribunali, sed ne domo quidem & cubiculo esse exclusam tuo; toto denique imperio nihil acerbum esse, nihil crudele, atque omnia plena clementiæ, mansuetudinis, humanitatis.

C. IX. Quantum vero illud est beneficium tuum, quod iniquo & gravi vectigali ædilitiorum,

urbes complures) in omnibus editionibus vox *urbes* additur superiori membro, ut sit *liberatas urbes*: sed error irrepsit non reputantibus, in quo differat *urbs* a *civitate*.

optimatium consiliis) nam populi administratio turbis & seditionibus carere non potest.

calumniam) Prætores multi calumnias locupletibus intentatas libenter audire consueverant; ut eos fortunis spoliarent.

Ædilitiorum) idest munerum ædilitiorum. Ædiles enim ludorum nomine pecuniam a provinciis exigebant.

tiorum, magnis nostris simultatibus, Asiam liberasti? Enimvero si unus homo nobilis queritur palam, te, quod edixeris, NE AD LUDOS PECUNIÆ DECERNERENTUR, H-S cc sibi eripuisse; quanta tandem pecunia penderetur, si omnium nomine, quicumque Romæ ludos facerent, quod erat jam institutum, erogaretur? Quamquam has querelas hominum nostrorum illo consilio oppressimus, quod in Asia nescio quonam modo, Romæ quidem non mediocri cum admiratione laudatur, quod, cum ad templum monumentumque nostrum civitates pecunias decrevissent; cumque id & pro meis magnis meritis, & pro tuis maximis beneficiis summa sua voluntate fecissent; nominatimque lex exciperet, UT AD TEMPLUM MONUMENTUMQUE CAPERE LICERET; cumque id, quod dabatur, non esset interiturum, sed in ornamentis templi futurum, ut non mihi potius, quam populo Romano, ac diis immortalibus datum videretur: tamen id, in quo erat dignitas, erat lex, erat eorum, qui faciebant, voluntas, accipiendum non putavi; cum aliis de caussis, tum etiam ut animo æquiore ferrent ii, quibus nec deberetur, nec liceret. Quapropter incumbe toto animo & studio omni in eam rationem, qua adhuc usus es, ut

eos,

ad templum monumentumque) Civitates Asiæ pecunias decreverant, quibus templum construeretur, in eoque monumentum Marco Ciceroni poneretur.

lex exciperet) Lex de repetundis vetabat, ne pecuniæ in provincia caperentur, nisi nominibus illis, quæ in lege ipsa excipiebantur.

quibus nec deberetur) ædiles, qui pecunias petebant ad ludos.

eos, quos tuæ fidei poteſtatique ſenatus populuſque Romanus commiſit & credidit, diligas, & omni ratione tueare, & eſſe quam beatiſſimos velis. Quod ſi te ſors Afris, aut Hiſpanis, aut Gallis præfeciſſet, immanibus ac barbaris nationibus; tamen eſſet humanitatis tuæ, conſulere eorum commodis & utilitati, ſalutique ſervire. Cum vero ei generi hominum præſimus, non modo in quo ipſa ſit, ſed etiam a quo ad alios perveniſſe putetur humanitas; certe iis eam potiſſimum tribuere debemus, a quibus accepimus. Non enim me hoc jam dicere pudebit, præſertim in ea vita, atque iis rebus geſtis, in quibus non poteſt reſidere inertiæ, aut levitatis ulla ſuſpicio; nos ea, quæ conſecuti ſumus, his ſtudiis & artibus eſſe adeptos, quæ ſint nobis Græciæ monumentis diſciplinisque tradita. Quare præter communem fidem, quæ omnibus debetur, præterea nos iſti hominum generi præcipue debere videmur, ut, quorum præceptis ſumus eruditi, apud eos ipſos, quod ab iis didicerimus, velimus expromere.

C. X. Atque ille quidem princeps ingenii & doctrinæ Plato, tum denique fore beatas reſpublicas putavit, ſi aut docti, ac ſapientes homines eas regere cœpiſſent; aut ii qui regerent, omne ſuum ſtudium in doctrina ac ſapientia collocaſſent. Hanc conjunctionem videlicet poteſtatis ac ſa-

& eſſe) Vulgo leg. *ut eſſe.*

immanibus ac barbaris) Nondum Gallia & Hiſpania excultæ erant.

a quo ad alios perveniſſe) quia a Græcis artes omnes ac diſciplinæ manarunt. Horatius l. 2. ep. 1.

Græcia capta ferum victorem cepit, & artes Intulit agreſti Latio.

ſapientiæ, ſaluti cenſuit civitatibus eſſe poſſe; quod fortaſſe aliquando univerſæ reipublicæ noſtræ, nunc quidem profecto iſti provinciæ contigit, ut is in ea ſummam poteſtatem haberet, cui in doctrina, cui in virtute atque humanitate percipienda, plurimum a pueritia ſtudii fuiſſet & temporis. Quare cura, ut hic annus, qui ad laborem tuum acceſſit, idem ad ſalutem Aſiæ prorogatus eſſe videatur. Quoniam in te retinendo fuit Aſia felicior, quam nos in deducendo; perfice, ut lætitia provinciæ deſiderium noſtrum leniatur. Etenim ſi in promerendo, ut tibi tanti honores haberentur, quanti haud ſcio an nemini, fuiſti omnium diligentiſſimus; multo majorem in his honoribus tuendis adhibere diligentiam debes. Et quidem de iſto genere honorum quid ſentirem, ſcripſi ad te ante. Semper eos putavi, ſi vulgares eſſent, viles; ſi temporis cauſſa conſtituerentur, leves; ſi vero (id quod ita factum eſt) meritis tuis tribuerentur, exiſtimabam multam tibi in his honoribus tuendis operam eſſe ponendam. Quare quoniam in iſtis urbibus cum ſummo imperio & poteſtate ver-

aliquando univerſæ reip.) ita ſcribit, non quod ita revera fuerit, ſed quia inſidet in omnibus antiquitatis admiratio.

in deducendo) quia non potuimus ſucceſſorem mittere, teque iſthinc deducere.

deſiderium noſtrum) ideſt dolorem ortum ex deſiderio videndi tui.

tanti honores) poſitis aris ac templis, ut in more provinciarum fuit, virtutibus Quincti, juſtitiæ, clementiæ, fidei, &c. Idem poſtea uſuvenit Romæ, ut Imperatorum virtutes ſacrarentur; quod apparet præſertim ex numis.

honoribus tuendis) Is tuetur honores ſuos, qui digna facit ſuis honoribus.

versaris, in quibus tuas virtutes consecratas; & in deorum numero collocatas vides; in omnibus rebus, quas statues, quas decernes, quas ages, quid tantis hominum opinionibus, tantis de te judiciis, tantis honoribus debeas, cogitabis. Id autem erit ejusmodi, ut consulas omnibus, ut medeare incommodis hominum, provideas saluti, ut te parentem Asiæ & dici, & haberi velis.

C. XI. Atque huic tuæ voluntati ac diligentiæ difficultatem magnam afferunt publicani: quibus si adversamur, ordinem de nobis optime meritum, & per nos cum republica conjunctum, & a nobis, & a republica dijungemus. Sin autem omnibus in rebus obsequemur, funditus eos perire patiemur, quorum non modo saluti, sed etiam commodis consulere debemus. Hæc est una (si vere cogitare volumus) in toto imperio tuo difficultas. Nam esse abstinentem; continere omnes cupiditates; suos coercere; juris æquabilem tenere rationem; facilem se in rebus cognoscendis, in hominibus audiendis admittendisque præbere; præclarum magis est, quam difficile: non est enim positum in labore aliquo, sed in quadam inductione animi atque voluntate. Illa causa publicanorum quantam acerbitatem afferat sociis, intel-

le-

afferunt publicani) quibus morem gerere difficile erat, simulque sociorum jura tueri, eorumque voluntates sibi conciliare.

optime meritum) Publicani maguam operam Ciceroni navaverant in extinguenda Catilinæ conjuratione; eique mutuorum beneficiorum caussa conjunctissimi erant.

facilem se) Vulgo legitur *te*: sed vox *suos*, quæ præcedit, facile ostendit, quid sit retinendum.

leximus ex civibus, qui nuper in portoriis Italiæ tollendis, non tam de portorio, quam de nonnullis injuriis portitorum querebantur. Quare non ignoro, quid sociis accidat in ultimis terris, cum audierim in Italia querelas civium. Hic te ita versari, ut & publicanis satisfacias (præsertim publicis male redemtis) & socios perire non sinas, divinæ cujusdam virtutis esse videtur, id est tuæ. Ac primum Græcis, id quod acerbissimum est, quod sunt vectigales, non ita acerbum videri debet; propterea quod sine imperio populi Romani, suis institutis, per se ipsi ita fuerunt. Nomen autem publicani aspernari non possunt, qui pendere ipsi vectigal sine publicano non potuerunt, quod iis æqualiter Sylla descripserat. Non esse autem leniores in exigendis vectigalibus Græcos, quam nostros publicanos, hinc intelligi potest, quod Caunii nuper omnesque ex insulis, quæ erant ab Sylla Rhodiis attributæ, confugerunt ad senatum, nobis ut potius vectigal, quam Rhodiis penderent. Quare no-

portoriis Italiæ tollendis) Q. Metellus Nepos, cum Prætor esset, portoria Italiæ, lege lata, sustulerat: qua de re vide Dionem. De his ipsis portoriis sublatis scribit Cicero l. 2. ad Attic. ep. 16.

publicis male redemtis) quia Publicani nimis magno pretio publica vectigalia redemerant, socios enecabant, acerbius exigendo.

suis institutis) Græcia, cum libera esset, suis populis vectigalia describebat.

sine publicano) de hoc vectigali vide Plutarchum in vita Syllæ. Hinc apparet, Græcos sine opera Romani publicani solvere non potuisse.

Caunii) populi Cariæ. Caunus autem portus erat ad Rhodium mare in Lyciæ confinio.

Rhodiis attributæ) Sylla decreverat, ut Caunii, & vicinæ insulæ vectigalia inferrent in ærarium Rhodiorum. Vox porro *attributæ* maxime idonea est. Nam

nomen publicani neque ii debent horrere, qui ſemper vectigales fuerunt; neque ii aſpernari, qui per ſe pendere vectigal non potuerunt; neque ii recuſare, qui poſtulaverunt. Simul & illud Aſia cogitet, nullam a ſe neque belli externi, neque diſcordiarum domeſticarum calamitatem abſuturam fuiſſe, ſi hoc imperio non teneretur. Id autem imperium cum retineri ſine vectigalibus nullo modo poſſit, æquo animo parte aliqua ſuorum fructuum, pacem ſibi ſempiternam redimat atque otium.

C. XII. Quod ſi genus ipſum & nomen publicani non iniquo animo ſuſtinebunt; poterunt iis, conſilio & prudentia tua, reliqua videri mitiora. Poſſunt in pactionibus faciendis non legem ſpectare cenſoriam, ſed potius commoditatem conficiendi negotii, & liberationem moleſtiæ. Potes etiam tu id facere, quod & feciſti egregie, & facis, ut commemores, quanta ſit in publicanis dignitas, quantum nos illi ordini debeamus; ut remoto imperio, ac vi poteſtatis & faſcium, publicanos cum Græcis gratia atque auctoritate conjungas. Sed & ab iis, de quibus optime tu meritus es, & qui

debitor attributus proprie dicitur ille, qui alteri a creditore eſt aſſignatus, ut ei ſolvat. Ita idem Cicero ad Attic. l. 13. ep. 22. *Attributos quod appellas, valde probo.* ideſt quod exigis a debitoribus meis, quos tibi attribui.

reliqua) modus ſolvendi.

in pactionibus) Paciſcebantur Publicani cum provincialibus de modo, de re, de tempore, &c.

legem Cenſoriam) vectigalium locandorum cura penes Cenſores erat, qui certas conditiones conductoribus dicebant, ne nimia acerbitate & avaritia ſocios perderent.

commoditatem) ut res exitum inveniat, quædam remitti in pactionibus debent.

in publicanis dignitas) quia multæ & honeſtiſſimæ erant Publicanorum ſocietates.

qui tibi omnia debent, hoc petas; ut facilitate sua, nos eam necessitudinem, quæ est nobis cum publicanis, obtinere & conservare patiantur. Sed quid ego te hæc hortor, quæ tu non modo facere potes tua sponte sine cujusquam præceptis, sed etiam magna jam ex parte perfecisti? Non enim desistunt nobis agere quotidie gratias honestissimæ & maximæ societates: quod quidem mihi iccirco jucundius est, quod idem faciunt Græci. Difficile est autem ea, quæ commodis, utilitate, & prope natura diversa sunt, voluntate conjungere. At ea quidem, quæ supra scripta sunt, non ut te instituerem, scripsi (neque enim prudentia tua cujusquam præcepta desiderat) sed me in scribendo commemoratio tuæ virtutis delectavit: quamquam in his litteris longior fui, quam aut vellem, aut quam me putavi fore.

C. XIII. Unum est, quod tibi ego præcipere non desinam, neque te patiar (quantum in me erit) cum exceptione laudari. Omnes enim, qui istinc veniunt, ita de tua virtute, integritate, humanitate commemorant, ut in tuis summis laudibus excipiant unam iracundiam: quod vitium, cum in hac privata quotidianaque vita, levis esse animi atque infirmi videtur; tum vero nihil est tam deforme, quam ad summum imperium etiam acerbitatem natu-

hoc petas) ut tibi in re hac gratificentur, ideft ut pactionum difficultates removeant, & negotium expediant.

societates) publicanorum.

diversa sunt) quia inter exigentes & solventes magna dissensio est.

summum imperium) Hinc apparet, summa imperia acerbis naturis committenda non esse.

turæ adjungere. Quare illud non suscipiam, ut, quæ de iracundia dici solent a doctissimis hominibus, ea tibi nunc exponam, cum & nimis longus esse nolim, & ex multorum scriptis ea facile possis cognoscere. Illud, quod est epistolæ proprium, ut is, ad quem scribitur, de iis rebus, quas ignorat, certior fiat, prætermittendum esse non puto. Sic ad nos omnes fere deferunt, nihil, cum absit iracundia, te fieri posse jucundius: sed cum te alicujus improbitas perversitasque commoverit, sic te animo incitari, ut ab omnibus tua desideretur humanitas. Quare quoniam in eam rationem vitæ nos non tam cupiditas quædam gloriæ, quam res ipsa ac fortuna deduxit, ut sempiternus sermo hominum de nobis futurus sit; caveamus, quantum efficere & consequi possimus, ut ne quod in nobis insigne vitium fuisse dicatur. Neque ego nunc hoc contendo, quod fortasse cum in omni natura, tum jam in nostra ætate difficile est, mutare animum, & si quid est penitus insitum moribus, id subito evellere: sed te illud admoneo, ut, si hoc plene vitare non potes, quod ante occupatur animus ab iracundia, quam providere ratio potuit, ne occuparetur; ut te ante compares, quotidieque meditere, resistendum esse iracundiæ; cumque ea maxime animum moveat, tum tibi esse diligentissime linguam continendam: quæ quidem mihi virtus non interdum minor videtur, quam omnino non irasci. Nam illud

non

ut te ante compares) Particula *ut* redundat; quod eleganter fieri solet, quoties multa interponuntur.

non ſolum eſt gravitatis, ſed nonnumquam etiam lentitudinis: moderari vero & animo & orationi, cum ſis iratus, aut etiam tacere, & tenere in ſua poteſtate motum animi & dolorem, etſi non eſt perfectæ ſapientiæ, tamen eſt non mediocris ingenii. Atque in hoc genere multo te eſſe jam commodiorem mitioremque nuntiant. Nullæ tuæ vehementiores animi concitationes, nulla maledicta ad nos, nullæ contumeliæ perferuntur: quæ cum abhorrent a litteris, ab humanitate, tum vero contraria ſunt imperio ac dignitati. Nam ſi implacabiles iracundiæ ſint, ſumma eſt acerbitas: ſin autem exorabiles, ſumma levitas: quæ tamen, ut in malis, acerbitati anteponenda eſt.

C. XIV. Sed quoniam primus annus habuit de hac reprehenſione plurimum ſermonis, credo propterea, quod tibi hominum injuriæ, quod avaritiæ, quod inſolentia præter opinionem accidebat, & intolerabilis videbatur; ſecundus autem multo lenior, quod & conſuetudo, & ratio, & (ut ego arbitror) meæ quoque litteræ te patientiorem lenioremque fecerunt; tertius annus ita eſſe debet emendatus, ut ne minimam quidem rem quiſquam poſſit ullam reprehendere. Ac jam hoc loco non hortatione, neque præceptis, ſed precibus

lentitudinis) quod vitium explicatur ab Ariſtotele Ethic. l. 2. c. 7. & in l. 4. c. 5. Oritur autem ex quadam naturæ ſegnitie.

ſumma levitas) Loquitur de ſummis iracundiæ furoribus, qui nullo modo extingui poſſe videntur: ac proinde ſi exorando extinguantur, oſtendunt animi levitatem.

ut in malis) Quia minora mala videntur eſſe quodammodo bona, ut ſcribit Ariſtoteles Ethic. l. 5. c. 1. δοκεῖ τὸ μεῖον κακὸν ἀγαθόν πως εἶναι.

bus tecum fraternis ago ; totum ut animum, curam , cogitationemque tuam ponas in omnium laude undique colligenda . Quod si in mediocri statu sermonis ac prædicationis nostræ res essent ; nihil abs te eximium , nihil præter aliorum consuetudinem postularetur : nunc vero propter earum rerum , in quibus versati sumus , splendorem & magnitudinem , nisi summam laudem ex ista provincia assequimur , vix videmur summam vituperationem posse vitare . Ea nostra ratio est , ut omnes boni cum faveant, tum etiam a nobis omnem diligentiam virtutemque & postulent , & exspectent : omnes autem improbi (quod cum iis bellum suscepimus sempiternum) vel minima re ad reprehendendum contenti esse videantur . Quare quoniam ejusmodi theatrum tuis virtutibus est datum , celebritate refertissimum, magnitudine amplissimum , judicio eruditissimum, natura autem ita resonans , ut usque Romam significationes vocesque referantur ; contende , quæso , atque elabora , non modo ut his rebus dignus fuisse, sed etiam ut illa omnia tuis artibus superasse videare.

C. XV. Et quoniam mihi casus urbanam in magistratibus administrationem reipublicæ, tibi provincialem dedit; si mea pars nemini cedit, fac

theatrum tuis virtutibus est datum) Magna est loci hujus varietas & perturbatio ; quod librarius quidam pro *tuis* posuerit *totius* ; alius addiderit *Asiæ* ; alius aliter verba inverterit . Ego secutus sum , quæ probavit Maputius in adnotationibus ad hunc locum .

si mea) Vulgo legebatur *& si mea* ; sed sustuli particulam *&* judicio Faerni , Ursini , & Malespinæ . Si judicium meum adhibere maluissem , libenter pro *& si* reposuissem *uti* . Est enim librariis usitatius voces commutare,

fac ut tua ceteros vincat. Simul & illud cogita, nos non de reliqua, & sperata gloria jam laborare, sed de parta dimicare: quæ quidem non tam expetenda nobis fuit, quam tuenda est. Ac si mihi quidquam esset abs te separatum, nihil amplius desiderarem hoc statu, qui mihi jam partus est. Nunc vero res sic sese habet, ut, nisi omnia tua facta atque dicta nostris rebus istinc respondeant, ego me meis tantis laboribus tantisque periculis, quorum tu omnium particeps fuisti, nihil consecutum putem. Quod si ut amplissimum nomen consequeremur, unus præter ceteros adjuvisti; certe idem, ut id retineamus, præter ceteros elaborabis. Non est tibi his solis utendum existimationibus ac judiciis, qui nunc sunt, hominum; sed iis etiam, qui futuri sint: quamquam illorum erit verius judicium, obtrectatione & malevolentia liberatum. Denique illud etiam debes cogitare, non te tibi soli gloriam quærere: quod si esset, tamen non negligeres; præsertim cum amplissimis monumentis consecrare voluisses memoriam nominis tui: sed ea tibi est communicanda mecum, prodenda liberis nostris. In quo cavendum est, ne, si negligentior fueris, non solum tibi parum consuluisse, sed etiam tuis invidisse videaris.

C. XVI. Atque hæc non eo dicuntur, ut te oratio mea dormientem excitasse, sed potius ut currentem incitasse videatur. Facies enim per-

re, ubi aliqua figuræ similitudo est, quam adjungere. *amplissimis monumentis*) Refertur hoc ad honores, quorum meminit in cap. 10. Manutius putat, referri ad annales a Quincto scriptos. *In quo*) Vulgo leg. *in qua*.

perpetuo, quæ fecisti, ut omnes æquitatem tuam, temperantiam, severitatem, integritatemque laudent. Sed me quædam tenet, propter singularem amorem, infinita in te aviditas gloriæ. Quamquam illud existimo, cum jam tibi Asia, sicut unicuique sua domus, nota esse debeat; cum ad tuam summam prudentiam tantus usus accesserit; nihil esse, quod ad laudem attineat, quod non tu optime perspicias; & tibi non, sine cujusquam hortatione, in mentem veniat quotidie. Sed ego, qui, cum tua lego, te audire, & qui, cum ad te scribo, tecum loqui videor: iccirco & tua longissima quaque epistola maxime delector, & ipse in scribendo sæpe sum longior. Illud te ad extremum & oro, & hortor, ut, tamquam poetæ boni, & actores industrii solent, sic tu in extrema parte, & conclusione muneris ac negotii tui diligentissimus sis; ut hic tertius annus imperii tui, tamquam tertius actus, perfectissimus atque ornatissimus fuisse videatur. Id facillime facies, si me (cui semper uni magis, quam universis, placere voluisti) tecum semper esse putabis, & omnibus iis rebus, quas dices, ac facies, interesse. Reliquum est, ut te orem, ut valetudini tuæ, si me & tuos omnes valere vis, diligentissime servias.

sed me quædam) idest iccirco scribo, quia desiderium gloriæ tuæ moderari nequeo.

in te aviditas gloriæ) idest gloriæ tuæ. Duæ particulæ *in te* transferendæ videntur Ursino ante *amorem*.

tertius actus) Hinc apparet, aliquando tribus actibus fabulas fuisse conclusas; quamvis scribat Horatius in ep. ad Pisones v. 149.

Neve minor quinto, neu
sit productior actu
Fabula, quæ posci vult, &
spectata reponi.

Ceterum hujus loci comparatio non cadit in numerum, sed in finem & conclusionem.

F I N I S.

DEL MODO
DI FARE
I REGGIMENTI.
LETTERA INSTRUTTIVA

DI

M. T. CICERONE
A QUINTO SUO FRATELLO

Governator dell' Asia.

M. T. CICERONE

Saluta QUINTO suo Fratello Governator dell' Asia.

C. I, *Enchè son sicuro, che molti avvisi, e la fama stessa colla solita sua celerità avrà prevenuta questa mia lettera; e saravvi già noto per altra via, che dobbiamo tollerar un altr' anno, voi codesto faticoso carico, ed io il dispiacere della vostra lontananza; con tutto ciò stimo d' esser in debito io stesso di recarvi questa disgustosa notizia. Imperocchè io fui quegli, che con le passate mie replicate lettere vi feci entrar in ferma speranza d' un presto ritorno, quando tutti gli altri ve lo davano per disperato: e lo feci, non solo per tenervi lusingato, più lungamente che fosse possibile, con questa grata idea, ma ancora perchè in fatti tanti erano gli sforzi ed i maneggi, che da me si facevano, e da' Pretori a quest' effetto, che mi persuasi poter la cosa riuscir in bene. Ora vedendo, che nè i Pretori colla loro forza an potuto far nulla, nè noi col nostro maneggio, è difficile non sentirne grave noia: tuttavia non è bene, abbandonar agli abbattimenti della tristezza i nostri animi, assuefatti già a fare e sostener cose grandi. E poichè le disgrazie, che avvengono agli uomini per loro colpa, sono le più sensibili, io ho motivi di sentire in questa congiuntura un rammarico molto più gra-*

ve,

ve, che il vostro non è; avendo io a disegno proccurato, che non vi si desse successore nel primo anno, contra l'intenzion vostra significatami nel partire, e poi anche raffermata con lettere. Ho creduto per verità in questa maniera di far cosa salutare a codesti popoli d'Asia, di resistere all'insolenza di certi negozianti, e di dar un nuovo maggior campo di gloria alla vostra virtù: ma conosco d'aver peccato d'imprudenza, non badando spezialmente, che quel secondo anno potea tirar in seguito anche il terzo. Confesso il mio errore; e poichè lo confesso, voi che siete tanto savio e gentile, dovete rimediare con la vostra buona maniera alla mia inavvertenza. Che se vi darete coraggio a cercar tutte le vie di guadagnar riputazione, non già più gareggiando con gli altri, ma con voi stesso; se tutti i vostri pensieri e tutti i vostri movimenti saranno rivolti al più eccellente grado di lode in ogni cosa, credete pure, che un altr'anno aggiunto alle vostre fatiche recherà a noi il piacere di molti e molti; e ci apporterà tal gloria, che potrà estendersi anche a' nostri posteri. Che però io vi priego innanzi di tutto a non avvilire il vostro animo, lasciandolo opprimere dalla gravezza impetuosa degli affari, che vi verranno addosso a guisa di flutti; anzi per contrario desidero, che quando si presenteranno, solleviate il vostro spirito, e facciate lor resistenza, o piuttosto anche spontaneamente gl'incontriate. Imperciocchè vi tocca a reggere una parte della Repubblica, in cui non ha luogo la fortuna, ma solamente la sagacità e l'industria. Se voi foste col peso addosso di qualche grande e pericolosa guerra, entrerei in costernazione, sentendovi prorogato il comando, perchè crederei nello stesso tempo prorogata la podestà alla fortuna sopra di noi. Ma siete in un tal carico, che poco o

nulla soggiace agli accidenti della sorte, e dipende interamente, come io penso, dalla vostra virtù e dal vostro contegno. Non abbiamo a temere nè rischio alcuno di battaglia, nè sorprese di nemici, nè abbandono d' alleati, nè sollevazione di soldati, nè mancanza di stipendj o proviande: le quali disgrazie essendo molte volte accadute ad uomini di sommo valore e prudenza, gli costrinsero a soccombere all' impeto della fortuna, come soccombono talora i più valorosi nocchieri all' impeto della tempesta. A voi toccò una somma quiete e tranquillità; la qual come tuttavia può soffocar un governator, che si lasci prender dormendo, così ad uno, che sia desto, può servir di diletto. Imperciocchè codesta Provincia è composta primieramente d' Alleati i più gentili ed amabili di tutto il genere umano; e poi di Cittadini, i quali o per esser Pubblicani, sono strettamente a noi congiunti, o per esser Mercatanti, stimano, che il mio Consolato abbia salvate le loro fortune.

C. II. *Mi direte, che fra questi stessi nascono delle brighe, delle ingiurie, e delle gravissime liti: come se io non sappia, che voi avete il vostro che fare. Conosco pienamente, che il carico è gravoso, e richiede grandissima prudenza; ma conosco altresì, che da prudenza appunto, più che da fortuna dipende. Ed in vero che difficoltà v' è a tener in dovere coloro che v' anno ad ubbidire, quando voi tenghiate in dovere voi stesso? Sia questa un' impresa grande e difficile ad altri, com' è veramente: a voi fu sempre agevolissima; e in fatti dovette esserlo, poichè siete dotato d' un sì bel naturale, che anche prescindendo dall' educazione, pare portato alla moderazione; e siete stato educato in maniera, da poter correggere qualunque più viziosa inclinazione della natura. Così credo: quando voi resisterete alla cupi-*

di-

digia dell' oro, al senso de' piaceri, alle passioni tutte, come fate, vi sarà gran pericolo, che non possiate raffrenare la mala fede d' un Mercatante, l' avidità d' un Pubblicano. Imperciocchè quanto a' Greci, se così viverete, vi riguarderanno, come un uomo del tempo antico, o come un Dio calato dal Cielo per loro gcverno. E queste cose io ve le scrivo, non già perchè le abbiate a fare; ma perchè vi consoliate d' averle fatte, e di farle tuttavia. Poichè è una bella gloria, il poter dire d' aver governata l' Asia per tre anni con somma integrità e probità, senza rendersi mai agl' incanti di bellezza alcuna, senza cedere a qualunque offerta di danaio, e senza lasciarsi tentare dall' occasione di tante statue, di tante pitture, di tanti vasellami, di tante drapperie, di tanti schiavi; le quali cose soprammodo abbondano in codesta provincia. Qual cosa potete mai ritrovar tanto illustre e tanto desiderabile, quanto è il levar dalle tenebre e dall' oscurità la virtù, la moderazione, e la temperanza vostra, collocarla in piena luce dell' Asia, porla in vista d' una nobilissima provincia, farla risonare all' orecchio di tutte le genti e di tutte le nazioni? far che si sappia, e si dica, che ne' viaggi del vostro governo non portate terrori alle persone, non le rovinate con le spese, non le ponete in costernazione con la vostra comparsa; ma dovunque arrivate, fate nascer una grandissima allegrezza, che si manifesta in pubblico e in privato; entrando voi nelle Città come custode, non come tiranno, nelle case come ospite, non come ladrone.

C. III. *Nè vi contentate già d' aver in voi stesso tali virtù; ma nello stato in cui siete, avete appreso per esperienza, che si dee attentamente esaminare tutto ciò, che si passa nella provincia, per*

render conto agli Alleati, a' Cittadini, ed alla Repubblica tutta, non solamente della vostra condotta, ma di quella ancora de' vostri Ministri. Benchè voi avete tali Vicarj, che sono per se stessi portati ad aver cura del proprio decoro. Fra questi Tuberone, che tiene il primo luogo per onore, per dignità, e per età, potrà di leggeri dagli Annali, che sta scrivendo, sceglierfi molti modelli da imitare. Alieno è tutto nostro, e perchè ci vuol bene, e perchè regola la sua vita sull' esemplar della nostra. Che dirò di Gratidio, il quale amandoci da fratello, nella somma delicatezza che ha per la sua riputazione, son sicuro, che comprende anche i riguardi della nostra? Quanto al Camerlingo, come non è persona di vostra scelta, ma datavi dalla sorte, è in obbligo preciso di ben regolarsi da se, e seguitare spontaneamente le vostre direzioni. Di questi se alcuno per avventura fosse interessato più del dovere, dovete tollerarlo a misura, che sorpassando le leggi della sua propria ordinaria podestà, non si abusi della vostra, per fare illeciti guadagni. Imperciocchè non lodo, che entriate in una discussione troppo minuta di qualunque illecito profitto in qualunque persona, spezialmente in questi costumi portati all' eccesso della compiacenza ed offiziosità: ma vorrei, che regolaste le vostre commissioni a misura della fede, che scoprirete in ciascuno. Eccovi sino a qual termine dovete rispondere delle persone, che vi sono state date dalla Repubblica stessa per compagnia ed ajuto ne' pubblici affari.

C. IV. *Ma quanto agli altri, che formano la vostra famiglia, e sogliono chiamarsi (dirò così) Corte Pretoria, voi dovete render conto non solamente di ciò, che fanno, ma ancora di tutto quello, che dicono: benchè voi avete persone al vostro ser-*

vigio, che potete con sicurezza amare, perchè fan bene il loro uffizio; e potete con somma facilità ridurre a dovere, se mai in qualche parte pregiudicassero al vostro buon nome. Quando voi non eravate pratico degli affari, potè forse la vostra generosità d' animo esser soggetta a sorprese ed inganni: poichè quanto uno è migliore, tanto meno è capace di giudicare male degli altri. Ora in questo terz' anno regolatevi con la stessa integrità, ma con cautela anche più esatta. Sieno gli orecchi vostri in concetto d' udir ciò, che odono; nè ammettano segrete insinuazioni, fatte con frode a motivo di qualche guadagno. Sia il vostro anello, non come una spezie di mallevadore, ma come voi stesso; non ministro dell' altrui volontà, ma testimonio della vostra. Tenete i Fanti in quel grado, in cui furono tenuti da' nostri maggiori. Stimavano essi, che questo fosse un impiego di fatica, non di premio; e perciò lo davano a' loro liberti, a' quali soleano comandare, quasi come si comanda agli schiavi. I Sergenti sieno miti, non come di lor fondo, nè per far merito a se stessi, ma a voi; e servano que' fasci e quelle scuri piuttosto a far rispettare la vostra dignità, che a far temere la vostra podestà. In somma fate conoscer a tutta la provincia, che avete sommamente a cuore la salute, la fama, la casa, le fortune di coloro, che governate. Spargete voce di voler essere nemico a chi dà, ed a chi riceve regali, per castigarli egualmente, quando venghiate a risaperlo. In questo modo otterrete, che alcuno non si arrischj a dare; quando si saprà, che nulla s' impetra per via di coloro, che fingono d' essere in possesso de' vostri arbitrj. Nè vi parlo in questo modo per rendervi troppo duro e troppo diffidente verso i vostri. Imperocchè,

se

se ve n' ha alcuno , il quale in questi due anni non sia mai caduto in sospetto di avaro (come sento a dire di Cesio , Cherippo , e Labeone ; e ne sono persuaso , perchè gli conosco) a questi tali , e s' altri v' è simile a loro , potete con sicurezza commettere e affidar ogni cosa. All' incontro se v' è qualchedun o, che v' abbia già tirato in inciampo , e di cui abbiate qualche cattivo sentore , a costui non date commessione alcuna , che possa interessar punto o poco la vostra riputazione.

C. V. *Nella provincia stessa poi se per avventura avete trovato alcuno da noi per l' addietro non conosciuto , che abbia saputo insinuarsi affatto nella vostra confidenza , considerate bene , fino a qual termine possiate fidarvi di lui. Non dico già , che non vi possano esser in provincia degli uomini dabbene : ma come ciò si può ragionevolmente sperare , così il farne discernimento è cosa difficile e pericolosa . Imperciocchè ognuno s' ingegna d' involger la sua natura , e la nasconde sotto certi veli (dirò così) di finzione . Inganna la fronte , ingannano gli occhi , inganna spesso tutta la faccia , ma più spesso di tutto ingannano le parole. Che però come potete voi , tanto diverso da tal razza di gente , trovar chi v' ami davvero , e non per finzione , a tenor de' suoi profitti ; quando vedete , che per avidità di danaio si riducono essi ad abbandonar tutte le cose quì di Roma , dalle quali non possiam noi a verun patto distaccarci ? A me par cosa molto ardua , spezialmente quando rifletto , che costoro ordinariamente non amano privato alcuno , e poi amano i Governatori tutti senza distinzione . Puro se di questi alcuno ne trovaste più portato ad amar voi , come voi , che la congiuntura in cui siete (il che non è impossibile) non abbiate riguardo a con-*

tarlo fra i vostri. Ma quando di ciò non abbiate piena evidenza, sappiate che non v' ha spezie d' uomini, di cui maggiormente dobbiate star in diffidenza: perchè costoro san tutte le vie di far danaio, e tutto fanno per danaio; nè si prendono gran fastidio della riputazione e del buon nome di quelli, che presto gli anno a lasciare. Co' Greci stessi voi dovete star in riguardo, e tenervi lontano da certe familiarità, salvo che di pochi, se pure ve ne ha alcuno, che non abbia degenerato dall' antica Grecia. Poichè sono per la maggior parte infedeli, mutabili, e portati dalla lunga servitù a tutti gli eccessi dell' adulazione. Universalmente parlando io stimo, che si debbano trattar cortesemente; e credo sia bene cattivarsi tutti i migliori coll' ospitalità e benevolenza. La troppa famigliarità con loro non è cosa sicura, perchè sono condiscendenti per non osar di contraddirci; e per altro riguardano con invidia non solamente i nostri, ma anche i loro stessi nazionali.

C. VI. Or posciachè tanta cautela e diligenza ricerco in questo genere di cose, nelle quali temo anzi di non parer troppo rigido, quali credete voi, che sieno i miei sentimenti intorno alla condotta de' servidori? Questi per verità si debbono tener a regola in ogni luogo, ma principalmente in provincia: intorno a che molti precetti si possono dare. Fra tutti questo è brevissimo e facile da tener a memoria, che si portino in maniera in codesti viaggi d' Asia, come se viaggiassero nella via Appia; e non mettano gran differenza fra l' andare a Tralli, e a Formia. E se ve ne ha alcuno tra' servi, di cui possiate interamente fidarvi, valetevi di lui negli affari privati e dimestici; ma non prenda mai parte alcuna nelle cose, che appartengono al vostro ca-

tico, ed ai qualche rapporto alla Repubblica. Imperciocchè quantunque si possa prudentemente commetter molte cose alla fedeltà de' servi; tuttavolta bisogna lasciar di farlo; per non dar materia di discorso e di critica. Ma non so in qual modo son caduto a darvi precetti, benchè tale a principio non sia stata la mia intenzione. In fatti come posso io dar precetti ad uno, che so in questo genere di cose spezialmente aver prudenza niente inferiore alla mia, ed esperienza anche maggiore? Ma pure sono andato pensando, che foste per maggiormente compiacervi di ciò, che operate, quando vi si aggiungesse la mia approvazione, ed il mio eccitamento. Che però questi sieno i fondamenti della vostra dignità: prima di tutto integrità e continenza per la parte vostra, poi modestia per conto di tutti coloro, che sono con voi: usate attenzione e cautela nello sceglervi persone di familiarità e confidenza, o sia de' nostri che vivono in provincia, o sia de' Greci: tenete la famiglia bassa in un' esatta e costante disciplina: il qual metodo fa buona figura nel cotidiano domestico governo delle cose nostre private, ma poi in sì ampia podestà, fra costumi tanto dirotti, in una provincia sì piena d' allettamenti al vizio, pare che abbia qualche cosa del divino. Una tal regola e disciplina può sostenere ne' vostri decreti e ne' vostri giudizj il decoro di quella severità, che usaste in passato, e che partorì alla nostra casa diverse nemicizie, non senza mio piacere. Se pure non v' immaginate, che mi diano fastidio le maldicenze di non so qual Paconio, che non è neppur Greco, ma della Misia, o della Frigia; o pur quelle di Tuscenio, uomo trasportato ed avaro, dalle cui scelleratissime fauci voi con tutta giustizia levaste certa disonestissima avidità.

C. VII. *Avvertite però, che senza una professione di somma integrità, noi non potremo sostenere nè queste, nè l' altre cose da voi fatte in codesto governo con risoluzione e severità. Che però siate pur rigoroso, quanto vi piace, nell' amministrazione della giustizia; purchè il vostro rigore sia costante e sempre eguale a se stesso, nè si lasci mai muovere da parzialità alcuna. Ma poco giova, che voi amministriate giustizia con esattezza e costanza, quando non facciano lo stesso coloro, a' quali affiderete qualche parte della vostra giurisdizione. A me pare che la varietà degli affari in codesto governo d' Asia non sia molto grande; e tutto quasi consista in render giustizia: il che porta uno studio ed una cognizione, spezialmente in provincia, assai piana e mediocre. Costanza ci vuole e gravità, che resista non solamente alla parzialità, ma a' sospetti ancora. A tutto ciò dovete aggiungere facilità nelle udienze, mitezza ne' decreti, diligenza in ascoltare le dispute e soddisfare alle parti. In questo genere di cose, tempo fa, si guadagnò grandissima benevolenza Gaio Ottavio, appresso il quale stette in dovere il primo Sergente, tacque il Fante, ed ognuno parlò, quante volte e quanto tempo gli fu in grado". Nel che forse potea parer troppo condiscendente, se una tal condiscendenza non fosse stata a proposito per coprir quella sua per altro rigorosa giustizia. Ebbe egli coraggio di sforzare i partigiani di Silla a restituire ciò, che per forza aveano tolto; e costrinse coloro, che in Magistrato avean fatto iniqui decreti, a stare alle leggi stesse, usciti che erano di Magistrato. Questo rigore gli avrebbe partorite delle odiosità, se non l' avesse temperate con molti lenitivi d' umanità e di dolcezza. Che se questa dolcezza è grata in Roma, dove l' insolenza è così grande,*

così

così smoderata la libertà, così strabocchevole la dissolutezza; dove poi anche son tanti Magistrati, tanti ajuti, tante assistenze e dalla forza del popolo, e dall' autorità del Senato; quanto sarà grata in Asia, dove sì gran moltitudine di Cittadini e d' Alleati, tante Città, tanti popoli dipendono dal cenno d'un solo? dove non è ricorso alcuno; dove non an luogo indolenze, nè Senato, nè popolo? Però è da uomo grande, moderato per natura, e fornito insieme di dottrina e di studio, il regolarsi di tal maniera in una così vasta podestà, che i popoli non si trovino obbligati a desiderare il soccorso d' altra podestà.

C. VIII. *Quel Ciro descritto da Senofonte, per darci non già una storia, ma un' immagine d' un giusto Impero, ci viene rappresentato sommamente grave, ed insieme sommamente affabile: e questa è quell' opera, che non senza ragione il nostro Affricano tenea sempre nelle mani, perchè in essa si trovano spiegati i doveri d' un diligente e ben misurato governo. Che se Ciro, il quale non dovea mai ritornare alla condizione di privato, pure fu così attento ad osservarli, in qual maniera si debbono osservar da coloro, che tengono l' Impero come in deposito, ed anno a ritornare all' ubbidienza di quelle leggi, dalle quali lo ricevettero? A me pare, che chi è destinato a comandare, debba indirizzare tutte le sue mire a render sommamente felici coloro, a' quali comanda: e questo, come porta la fama e la voce comune, è l' unico vostro scopo; e tal fu sempre, dacchè entraste in Asia. Ma per verità questo è un debito, non dirò di chi sta al governo d' Alleati e Cittadini, ma ancora di chi presiede ad un corpo di schiavi e di bestie, l' avere a cuore tutti i loro comodi e vantaggi. Nel qual genere sento, che voi usate somma diligenza: le Cit-*

 tà

tà non sono costrette a far nuovi debiti ; anzi molte di loro colla vostra attenzione si sono sgravate dei vecchi , che aveano grandi e pesanti ; n' avete anche ristorate diverse , che erano rovinate e quasi deserte , e tra queste le due più nobili , l' una d' Ionia , l' altra di Caria , Samo ed Alicarnasso ; avete levate le sedizioni e discordie ; e oggimai per vostro provvedimento ogni Città è regolata da' suoi Magistrati : non si sentono più latrocinj nella Misia : si sono represse le violenze e le uccisioni , che in molti luoghi succedevano ; avete messa pace in tutta la Provincia : nè solamente avete posto termine alle ruberie , che si faceano nelle strade e nelle campagne , ma a quelle ancora molto più gravi de' luoghi murati e de' tempj , E' già sbandita dalla riputazione , dalle fortune , e dalla quiete de' ricchi la calunnia , solita acerbissima ministra dell' avarizia de' Pretori : le spese e le imposizioni delle Città sono ripartite con egualità e proporzione a tutti , quanti sono dentro i loro termini : è facilissimo appresso di voi l' accesso ; tenete aperte le orecchie alle lamentazioni di chi che sia : i miseri e gli abbandonati sono ammessi non solo nelle pubbliche e popolari udienze ed al tribunale , ma in casa ancora , e fino nel vostro gabinetto ; insomma per tutta l' estesa del vostro governo non si trova nè crudeltà , nè acerbità alcuna , ma fiorisce in ogni parte la clemenza , la mansuetudine , e la piacevolezza .

C. IX. *Che gran benefizio poi non avete voi fatto all' Asia , liberandola dall' ingiusto e pesante aggravio de' giuochi Edilizj , a prezzo di tante nimicizie ? per verità se un solo nobil uomo si querela apertamente , che voi gli avete levati dugento mila gran sesterzj , col decretare , che non si possa in-*

avvenire metter imposizioni di danaio per le spese de' giuochi; qual somma immensa non si verrebbe a pagare, se chiunque dà spettacoli in Roma, potesse fare esazioni, come si era già introdotto? Benchè abbiam noi chiusa la strada a tali lamentazioni con quella risoluzione, che prendemmo, di non voler nè il Tempio, nè la Memoria, che le Città voleano farci a loro spese; risoluzione ricevuta in Asia, non so come, ma qui in Roma certamente oltre modo ammirata. E quantunque avessero fatto questo decreto di loro piena e spontanea volontà, in considerazione delle mie benemerenze, e de' vostri grandissimi benefizj; quantunque permettesse la legge di levar danaio nominatamente per far tempj e memorie; quantunque finalmente questa spesa non andasse perduta, ma cedendo in ornamento d' un tempio, restasse sagrificata al Popolo Romano e agli Dei immortali, piuttosto che a me; con tuttociò non ho voluto accettare una cosa, a cui non mancava nè il decoro, nè l' assistenza della legge, nè il pieno consenso di quelli, che la davano; e l' ho rifiutata per molte ragioni, ma principalmente per confonder coloro, che voleano esiger ciò, che non era lor dovuto, nè poteano lecitamente pretendere. Che però adoperate tutto lo spirito, e tutta l' attenzione, per non v' allontanare dalla condotta, che finora teneste; cioè a dire, amate, difendete, e proccurate di render sommamente felici coloro, che dal Senato e Popolo Romano sono stati posti sotto la vostra fede e direzione. Che se la sorte v' avesse portato a governar l' Affrica, o la Spagna, o la Gallia, feroci e barbare nazioni; contuttociò sarebbe effetto della vostra umanità il proccurar i loro vantaggi, e far tutto per la loro salute. Ma essendo a noi toccata in governo una spezie d' uomini,

mini, che non solamente sono umani in se stessi; ma di più tramandarono l' umanità alle altre nazioni; certamente dobbiamo render loro gli effetti d' una virtù, che da loro stessi abbiam ricevuta. Imperciocchè io non mi vergognerò mai di confessarlo, spezialmente in questo mio tenor di vita e d' azioni, che mi mette a coperto d' ogni sospetto d' inerzia e di vanità: quanto ho fatto e conseguito, di tutto son debitore agli studj e alle belle arti, apprese ne' monumenti e nelle scuole della Grecia. Dunque prescindendo dalle leggi comuni della fede, che si dee a tutto il genere umano, siamo in debito preciso di gratitudine a codesto genere d' uomini d' usare appresso di loro quel, che da loro abbiamo appreso.

C. X. *Platone, quel gran Filosofo, principe di tutti gli altri per ingegno e per dottrina, stimò che allora finalmente diverrebbero felici le Repubbliche, quando o si cominciasse a darle in governo ad uomini dotti e sapienti, o quelli che le governano, si dessero all' applicazione della dottrina e della sapienza. Parve a lui, che in questa congiunzione di podestà e di sapienza consistesse lo stato felice delle Città; il qual bene toccò forse una volta a tutta la Repubblica nostra; ed ora certamente tocca a codesta provincia, la quale gode il vantaggio d' esser governata da uno, che fin dalla sua prima giovinezza ordinò il tempo e le sue applicazioni a ben fornirsi di dottrina, di virtù, e d' umanità. Che però proccurate, che quest' anno, il qual s' aggiunge alla vostra fatica, si stimi aggiunto alla felicità dell' Asia: e poichè essa fu più fortunata in ritenervi, che io non sono stato in farvi ritornar a Roma, portatevi in maniera, che il contento della provincia serva a mitigare il dispia-*

cer

cer nostro. Imperciocchè se foste soprammodo attenta a meritarvi tanti onori, quanti non credo sieno stati fatti a verun altro, dovete usar attenzione molto maggiore per conservarne il possesso. Intorno a questa spezie d' onori, vi scrissi già il mio sentimento altre volte. Ho sempre creduto, che quando sono comuni, sieno dispregevoli; quando servono alla congiuntura, sieno vani: ma quando poi (come ora è accaduto) sono distribuiti a contemplazione e misura del merito, stimo che si debba fare ogni sforzo per conservarli. Che però, giacchè voi comandate con piena autorità e podestà in codesti paesi, dove vedete esser consagrate le virtù vostre, e riposte fra' Numi, dovete proccurare in tutte le decisioni, in tutti i decreti, in tutte le azioni di corrispondere all' alta stima, che di voi corre, ed agli onori tanto sublimi, che vi sono fatti. A quest' effetto bisogna entrar nelle premure di tutti, rimediando alle loro disgrazie, e promovendone le felicità; in una parola bisogna ingegnarsi di comparir Padre dell' Asia, ed esser celebrato per tale.

C. XI. *Mi direte, che fanno un grande ostacolo a queste intenzioni e alla vostra diligenza i Pubblicani; a' quali volendo noi opporci, venghiamo ad alienare da noi e dalla Repubblica un ordine molto impegnato ne' nostri e ne' pubblici interessi; e volendoli secondar pienamente, siamo costretti a lasciar perire coloro, de' quali dobbiamo aver a cuore la salute non solo, ma i vantaggi ancora. Quest' è, a ben riflettere, l' unico impaccio di tutto codesto vostro governo; imperciocchè esser disinteressato, raffrenar le passioni, tener in dovere la sua famiglia, render giustizia a tutti egualmente, esser pronto a ricevere l' informazioni, ad ascoltare e ad ammettere chi che sia, è cosa piuttosto bella, che difficoltosa; dipendendo,*

non

non da sforzo o fatica alcuna, ma da certa buona disposizione d' animo e di volontà. L' interesse de' Pubblicani quanto sia odioso agli Alleati, si comprese da' nostri Cittadini, poco tempo fa, in occasione di levar le dogane d' Italia: poichè non tanto si querelavano essi delle stesse, quanto dell' indiscretezza de' doganieri. Che però ben m' immagino, cosa accada negli ultimi paesi, quando in Italia ho dovuto sentire le lamentazioni de' Cittadini. In sì fatta contingenza il saper accordare gl' interessi de' Pubblicani con quel degli Alleati (essendosi spezialmente appaltati i pubblici dazj a sì alto prezzo) è proprio d' una virtù quasi divina, vale a dire della vostra. E quanto a' Greci, primieramente non debbono tener per cosa tanto strana, come in vero stranissima la tengono, l' esser soggetti a dogane: poichè anche prima di passar sotto l' Impero Romano, si tassavano da se stessi per loro instituto; nè anno motivo di odiar questo nome di Pubblicano, giacchè senza Pubblicani si sono trovati incapaci di pagare le ripartizioni fatte loro da Silla. Per altro non esser i Greci nella riscossione delle imposte, più indulgenti de' nostri Pubblicani, da questo si può comprendere, che i Caunj, e tutti gli abitatori dell' Isole, i quali aveano ordine di pagar alla cassa di Rodi, ricorsero al Senato per esser abilitati a pagar piuttosto a noi, che a' Rodiani. Non debbono dunque inorridire al nome di Pubblicano coloro, che sempre pagarono gabelle; nè dispregiarlo, se in altro modo per se stessi non seppero pagare; nè ricusarlo, se l' anno dimandato. In secondo luogo debbono far anche questa riflessione, che l' Asia sarebbe esposta a continue disgrazie di guerre esterne, e d' interne dissensioni, se non fosse sotto la protezione del nostro Impero. Ora non

poten-

potendosi sostenere l' Impero senza dogane, dee concorrer di buona voglia con qualche porzione de' suoi frutti a proccurarsi un' eterna pace e tranquillità.

C. XII. *Che se non avranno difficoltà a tollerar questo nome e l' uffizio de' Pubblicani, tutto il resto si può render agevole con la vostra sagacità e prudenza. Potete loro insinuare, che negli accordi non è bene tenersi al rigor della legge Censoria, ma bisogna accomodarsi, per facilitare il negozio, ed uscire d' impaccio. Potete anche (come già faceste molto bene in passato, e fate tuttora) potete, dissi, far loro capire, quanto sia rispettabile l' ordine de' Pubblicani, e quanto noi gli siamo obbligati; e così unire in buona intelligenza i Pubblicani co' Greci col mezzo del vostro credito, e della vostra autorità, senza usar l' impero, la podestà, e la forza de' Fasci. E crederei anche a proposito, che pregaste coloro, i quali furono da voi singolarmente beneficati, ad appianare le cose, e facilitarvi la conservazione di quella stretta corrispondenza, che noi abbiamo co' Pubblicani. Ma che sto io a farvi esortazioni sopra cose, che potete far da voi stesso senza bisogno d' avvisi, e già in gran parte faceste? Imperciocchè non rifinano mai di renderci grazie i corpi più grandi e più illustri di quest' ordine: il che tanto più mi consola, quanto che fanno lo stesso anche i Greci. E pure è assai difficile il conciliar insieme le volontà di coloro, che non s' accordano nè per interessi, nè per natura. Ma tutte le cose, che finora ho scritte, non le ho io scritte già per darvi precetti, de' quali non ha bisogno la vostra prudenza: ho voluto prendermi diletto in riandare le virtù, che v' adornano. Benchè, a dir vero, sono stato più*

lungo di quello avrei voluto, o creduto di dover essere.

C. XIII. *Una cosa sola non lascerò mai di raccomandarvi, per proccurar dal canto mio, che non sia data eccezione alcuna alle vostre lodi. Tutti coloro, che vengono da codeste parti, parlano della vostra virtù, della vostra illibatezza, della vostra umanità; ma dopo d'avervi sommamente lodato, eccettuano l'iracondia. Un tal vizio anche nel privato cotidiano modo di vivere dimostra leggerezza d'animo; ma niente v'è al mondo tanto difforme e tanto odioso, quanto una somma podestà congiunta ad asprezza di natura. Non prenderò già io a rammemorarvi le cose, che sogliono dire gli uomini più eccellenti sopra l'iracondia, perchè non voglio esser troppo lungo, e son cose, che potete leggere in molti libri: ma quel che riguarda il fine delle lettere, che consiste in far consapevole la persona, a cui si scrive, delle cose che non sa, o questo no che non posso ometterlo. Tutti dunque, quasi d'accordo, ci rapportano, che voi fuori di collera siete il più amabile uomo, che far si possa; ma quando qualche scellerato vi muove a sdegno, vi lasciate trasportar in modo, che per comune sentimento mancate della solita vostra umanità. Che però giacchè non tanto per desiderio di gloria, quanto per l'ordine delle cose e delle congiunture abbiamo cominciato a vivere in maniera, che gli uomini avranno a parlare eternamente di noi, proccuriamo a tutto potere di non lasciar nella memoria nostra alcuna insigne macchia di vizio. Nè io pretendo già ora di farvi cangiar temperamento, ed obbligarvi a schiantar qui sul fatto un abito radicato per avventura sino al fondo; il che come forse in ogni età, così certamente è assai difficile nella nostra: ma sola-*

men-

mente v' avviso, che se non potete liberarvene affatto, perchè ordinariamente l' ira preoccupa l' animo, e previene le avvertenze della ragione; vi prepariate anticipatamente con pensare ogni giorno, che bisogna resistere agl' impeti di questa passione, e che bisogna, quando più bolle, usar diligenza in rattenere la lingua: la qual virtù alle volte non è di minor merito, che l' allontanamento totale dell' ira. Imperciocchè quello non è sempre indizio di gravità, nascendo anche talora da lentezza di natura: ma il moderare l' animo suo e le sue parole in tempo di collera, o anche tacere affatto, e tener in totale ubbidienza lo spirito, benchè non sia segno manifesto d' una perfetta sapienza, è tuttavia effetto d' un ingegno niente ordinario. E in questo genere per verità dicono, che voi siete divenuto già più trattabile e moderato. Non si sentono più querele di violenti trasporti, d' imprecazioni, di parole sconce, ed ingiuriose; le quali improprietà come non convengono ad un uomo dotto e gentile, così sommamente disdicono a chi è in comando e dignità. Imperciocchè se i furori dell' ira sono implacabili, rendono l' uomo oltremodo acerbo; se sono placabili, lo rendono leggero: la qual leggerezza tuttavia, a misura de' mali, dee preferirsi all' acerbità.

C. XIV. *Ma poichè nel primo anno deste molto a discorrer di questo vostro difetto; attesochè, come stimo, v' erano nuove, e però vi sembravano intollerabili tante ingiustizie, tanta avarizia, tanta insolenza: poichè nel secondo avete migliorato, perchè l' uso, la ragione, e fors' anche le mie lettere vi rendettero più tollerante e più mite: resta ora, che questo terzo sia così castigato, che non si possa attaccarvi in minima parte. E qui non v'*

esor-

esorto io già, nè v' avviso, ma vi prego da fratello a impiegare tutto il vostro spirito, la vostra attenzione, ed i vostri pensieri per guadagnarvi lode da ogni parte. Che se la fama nostra e la gloria delle cose da noi operate non fosse più che ordinaria, nulla si pretenderebbe da voi d' eccellente e straordinario. Ma avendo noi avuti maneggi tanto grandi, e tanto splendidi, se da codesto governo non riportiamo una lode somma, parmi quasi che restiamo esposti ad una somma disapprovazione. Le cose nostre sono in tale stato, che i buoni essendoci favorevoli, aspettano da noi tutta la maggior diligenza e virtù; e i cattivi, considerando l' eterna guerra, che loro facciamo, si compiacciono in censurar ogni cosa anche minima. Giacchè dunque v' è toccato un sì gran teatro per mettere in comparsa le virtù vostre, tanto pieno di popolo, tanto vasto, tanto raffinato nel buon giudizio, e insieme di sua natura così strepitoso, che le voci e gli applausi rimbombano sino a Roma; fate vi prego ogni sforzo, e proccurate, non dirò solo di corrispondere degnamente all' occasione, ma di mostrarvi capace per virtù e prudenza di cose maggiori.

C. XV. *E poichè la fortuna ha portato me all' amministrazione della Repubblica ne' Magistrati urbani, voi in quelli di provincia, com' io per la mia parte non cedo ad alcuno, così voi per la vostra ingegnatevi di superar tutti gli altri. Insieme anche riflettete, che non si tratta per noi d' acquistar gloria sopra speranze incerte, ma bensì di conservare la già acquistata: la qual in vero non si dovette con tanta premura ricercare, con quanta si dee mantenere. E quanto a me, se potessi aver interessi separati da' vostri, mi contenterei del pre-*

sen-

sente stato di riputazione, in cui mi trovo; ma siamo in tal positura, che se quanto voi fate, e dite, non va in consonanza delle cose mie, io non posso creder d' aver conseguito nulla con tante mie fatiche e con tanti pericoli, de' quali tutti voi foste a parte. Che se voi sopra ogn' altro mi deste mano all' acquisto di sì alta riputazione, voi stesso certamente dovete sopra ogn' altro ajutarmi a mantenerla. Non bisogna contentarsi della fama presente, e dei giudizj che ora corrono; ma è necessario mettersi in premura di quelli, che anno a succedere: benchè per verità il giudizio de' posteri sarà più retto, perchè libero dall' invidia e dalla malignità. Alla per fine siete in debito di pensare, che voi non avete a cercar gloria per voi solo: il che pur quando fosse, non si dovrebbe far con negligenza, spezialmente avendo voi voluto eternar il nome vostro con amplissime memorie: ma dovete farne parte anche a me, e tramandarla a' **Figliuoli** *nostri. Nel che quando siate men attento, è da temere, che il mondo v' accusi non solamente d' aver trasandata la persona vostra, ma d' aver altresì invidiato il vantaggio di quelli, che a voi appartengono.*

C. XVI. *Nè vi dico già queste cose, perchè servano a svegliarvi dal sonno, ma piuttosto per darvi maggior moto nel corso, in cui siete. Imperciocchè senz' altro voi siete disposto a far perpetuamente ciò, che ora fate: affinchè tutti senza eccezione s' accordino a lodare la temperanza, l' equità, la giustizia, e l' integrità vostra. Fo quel, che fo, per l' amor singolare, che vi professo, il qual mi porta a desiderar fuor di modo la vostra gloria. Benchè per altro mi persuado, che essendovi oggimai nota l' Asia, quanto ad ognuno la propria*

casa,

casa, ed avendo voi fatta sì gran pratica in aggiunta della vostra somma prudenza, non vi sia campo alcuno di lode, che molto bene non iscopriate, ed a cui non pensiate continuamente senza bisogno di stimoli. Ma, com' io leggendo le cose vostre, m' immagino di parlare con voi; così tanto più mi compiaccio delle vostre lettere, quanto sono più lunghe; e scrivendo io stesso, soglio esser lungo anzi che no. In fine vi supplico, e v' esorto, che, come sogliono fare i buoni Poeti ed i valenti Istrioni, siate attentissimo in quest' ultima parte e conchiusione del vostro impiego; acciocchè questo terzo anno del vostro governo paia come il terzo atto, più bello e più perfetto degli altri. Ciò vi sarà agevole, se v' immaginerete, che io (a cui sempre studiaste di piacere più, che a qualunqu' altro) sia continuamente con voi, e vegga di presenza tutto ciò, che farete, e direte. Altro non mi resta, che pregarvi a far tutte le diligenze per mantenervi sano, se avete a cuore la sanità mia, e di tutta la casa.

I L F I N E.